

**ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ТЕРЕЛА МАКСИМ АНАТОЛІЙОВИЧ

УДК 342.9

ДИСЕРТАЦІЯ

**РОЗВИТОК ЦИФРОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ:
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

Подається на здобуття наукового ступеня **доктора філософії**

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ М. А. Терела

Науковий керівник – **Коломоєць Тетяна Олександрівна**,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений юрист України

АНОТАЦІЯ

Терела М. А. Розвиток цифрової політики держави: адміністративно-правовий аспект. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Запорізький національний університет, Запоріжжя, 2025.

Дисертація є одним з перших в Україні комплексних змістовних досліджень теоретичних та практичних аспектів адміністративно-правового регулювання цифрової політики держави в умовах сучасних державотворчих та глобальних змін. Наукові узагальнення та запропоновані висновки, що формують результати дослідження, є вагомими для сучасного стану розвитку науки адміністративного права. У процесі підготовки дисертаційного дослідження з використанням сучасних методів та прийомів наукового пізнання та із врахуванням результатів наукових здобутків, праць та підходів учених-адміністративістів та інших науковців публічних галузей права окреслено новітні підходи до розуміння тенденцій формування сучасної цифрової політики України, проведено дослідження теоретико-правових та історичних передумов формування цифрової політики держави, проаналізовано основні технологічні інструменти цифровізації, застосовувані при впровадженні новітніх підходів вдосконалення даної сфери відносин; досліджено змістовну складову та специфічні ознаки глобальної цифровізації як пріоритетний напрямок розвитку сучасної України; проаналізовано систему суб'єктів публічного управління та адміністрування у сфері формування та реалізації цифрової політики держави, проаналізовано їх повноваження та функції; розглянуто та критично осмислено нормативно-правове забезпечення цифровізаційної політики України, а також досліджено міжнародний досвід та досвід ЄС у частині впровадження змін та трансформацій у цифрову політику України, розглянуто перспективи впровадження необхідних та таких, що

відповідають потребам часу, змін у цифрову політику та запропоновано можливі шляхи реалізації даних нововведень.

У дисертації запропоновано авторське визначення цифрової політики держави як цілеспрямованої діяльності суб'єктів публічної влади, громадянського суспільства, представників бізнесу та інших учасників по створенню умов, визначення напрямів, цілей, завдань, інструментів та механізмів цифровізації з урахуванням стану розвитку держави та суспільства для задоволення потреб усіх учасників суспільних відносин. Центральне місце в системі об'єктів дослідження цифрової політики як комплексного утворення займає цифровізація як процес перетворення моделей взаємодії учасників правовідносин за допомогою інструментів оцифрування, які виступають обов'язковим технічним аспектом даного процесу. У зв'язку з цим пропонується розмежування понять «диджиталізація» та «цифровізація» та розуміння їх співвідношення як спеціального та загального, що в свою чергу означає наступне: цифровізація державної політики є можливою за умови створення надійної та ефективної технічної, інфраструктурної системи, які по суті реалізуються через диджиталізацію. Обґрунтовано, що державна політика цифровізації не повинна тлумачитись як спрощення та оцифрування процесів діяльності самої держави і суб'єктів влади, натомість – повинна бути направлена на задоволення інтересів населення, суб'єктів господарювання та розвитку різноманітних сфер відносин, що значно розширює її предмет та розвиток відносин на рівнях «державо-громадяни», «державо-суб'єкти господарювання». Разом з тим запропоновано цифровізацією як напрямом державної політики вважати стратегічно передбачений комплекс заходів по впровадженню в суспільні відносини диджиталізаційних процесів та інструментів, створенню цифрової інфраструктури, побудови нового комунікаційного середовища на основі цифрової інформації для досягнення кінцевої мети – цифровізації суспільного життя, а цифровізацію державної політики розуміти як процес впровадження цифровізаційних процесів за умови наявності створеної цифрової інфраструктури, належного рівня

цифрових знань публічних суб'єктів, наявності цифрового простору та цифрових інструментів тощо.

У межах дисертаційного дослідження з'ясовано, що до ознак цифрової політики сучасної держави слід відносити: публічність, що означає основне призначення такої політики у контексті «обслуговування» інтересів приватних суб'єктів, опосередковуванні інтересів не лише держави, а й інших учасників суспільних відносин; упорядкованість, законодавча визначеність, тобто наявність нормативної основи та визначеного кола учасників суспільних відносин, діяльність яких направлена на досягнення конкретних результатів; кількісні та якісні вираження очікувань впровадження цифрової політики, які відображені у стратегічних, програмних документах суб'єктів владних повноважень; обов'язковість врахування контексту та цілей, очікуваних результатів соціогуманітарної та економічної, інформаційної політик; розмежування технічної та концептуальної складових державної політики; обумовленість розвитком світового порядку, що робить її елементом глобалізаційного процесу, особливості якого необхідно враховувати при формуванні внутрішньої політики держав.

Автором у роботі проаналізовано генезу формування цифрової політики держави в контексті глобального розвитку та технологічних етапів, що впливає на ступінь та стан адміністративно-правового забезпечення досліджуваного об'єкту через реалізацію відповідних інструментів та механізмів, які комплексно дозволяють досягати цілей та завдань цифровізації в тому числі через нормативне та інституційне забезпечення. При дослідженні нормативно-правового забезпечення цифрової політики держави з'ясовано, що сукупність відповідних нормативно-правових актів регулюють не лише напрями формування цілей та завдань відповідної галузевої політики, а й включають норми, які регулюють обіг, використання інформації; використання технічних та технологічних рішень по впровадженню цифровізаційних процесів. При дослідженні інституційної основи реалізації державної політики у сфері цифровізації з'ясовано, що в її склад входять

суб'єкти формування та реалізації такої державної політики, до яких слід відносити: органи державної влади; органи місцевого самоврядування; посадові і службові особи органів публічної влади та інші суб'єкти, яким надані окремі делеговані повноваження, що узгоджується з концепцією формування публічної влади. При чому, відповідних суб'єктів варто поділяти на загальних, спеціальних, а також окремих осіб, яким законом доручено/може бути доручено здійснення формування та реалізації державної політики цифровізації.

Окремо проаналізовано та визначено ознаки глобальної (міжнародної) цифрової політики: посилення ролі міжнародних організацій як суб'єктів узгодженої волі зацікавлених учасників таких організацій; відсутність чітко визначеного нормативного механізму на початкових стадіях формування основних напрямів розвитку цифрової політики, що завершується формалізацією намірів взаємодії та визначення ключових ролей учасників конвенційним шляхом або шляхом багатосторонніх угод; високий ступінь залежності міжнародної цифрової політики від розвитку національних (внутрішньодержавних) процесів, політичної кон'юнктури, рівня соціального та економічного благополуччя населення держав-учасників міжнародних цифрових відносин; посилення ролі неурядових організацій у питаннях регулювання тих аспектів, які не мають належного нормативного забезпечення. З'ясовано, що світовий геополітичний порядок фактично залишається розділеним у підході до формування власних цифровізаційних політик на політики демократичного типу та політики авторитарного типу, що вказує на тенденції формування внутрішньодержавних політичних систем.

Встановлено, що відзначається переважання розвитку концепції цифрового суверенітету та цифрової незалежності (на прикладі дослідження досвіду формування та реалізації цифрової політики в межах державно-політичного простору Європейського Союзу) у зв'язку із загальним рівнем недовіри між країнами та неможливістю побудови єдиного глобального цифрового простору.

Запропоновано основними напрямками у сфері цифрових трансформацій для України визнати: необхідність стратегічного планування цифрової політики України як частини європейського політичного простору зі збереженням власної ідентичності та технологічної незалежності шляхом прийняття нового стратегічного документу; нормативне забезпечення дієвої сучасної цифрової політики в Україні з урахування європейського досвіду; вдосконалення інфраструктурного (технологічного) підґрунтя впровадження необхідних змін в цифровому просторі; розвиток цифрового урядування на місцевому рівні через впровадження необхідних інструментів у діяльність органів місцевого самоврядування; розуміння прав людини та громадянина як основного критерію, дотримання якого є обов'язковим при впровадженні цифровізаційних змін.

Викладені у дисертації висновки та пропозиції становлять науково-теоретичний та практичний інтерес і можуть бути використані у правотворчій та правозастосовній діяльності для формування ефективної та дієвої цифрової політики сучасної України з урахуванням актуальних цифровізаційних змін та трансформацій на етапі євроінтеграції нашої держави у правовий та політичний простір ЄС.

Результати досліджень, запропоновані у роботі, є особистим здобутком здобувача та сформовані на основі особистого аналізу теоретичних та нормативних джерел, а також в окремих випадках – практики їх застосування.

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання, державна політика, електронна демократія, електронне урядування, цифрова політика, цифрова трансформація, цифровізація.

SUMMARY

Terela M. A. Development of the state digital policy: administrative and legal aspect. – Qualification Scientific Work on the Right of Manuscript.

The dissertation for obtaining an educational-scientific degree of Doctor of Philosophy (PhD) in the specialty 081 “Law”. – Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, 2025.

The dissertation is one of the first in Ukraine comprehensive substantive theoretical and practical aspects of administrative and legal regulation of the state's digital policy in the conditions of modern state-building and global changes. Scientific generalizations and proposed conclusions that form the results of the study are significant for the current state of development of the science of administrative law. In the process of preparing the dissertation using modern methods and techniques of scientific knowledge and taking into account the results of scientific achievements, works and approaches of administrative and other scientists, new approaches to understanding the trends in the formation of modern digital policy of Ukraine were outlined, a study of theoretical, legal and historical prerequisites for the formation of the state's digital policy was conducted, the main technological tools of digitalization used in the implementation of new approaches to improving this sphere of relations were analyzed; the substantive component and specific features of global digitalization as a priority direction of development of modern Ukraine were investigated; the system of public management and administration entities in the field of digital policy formation and implementation was analyzed, their powers and functions were analyzed; the regulatory and legal support for Ukraine's digital policy was significantly and critically analyzed, and international experience and experience throughout the EU in implementing changes and transformations in Ukraine's digital policy were also studied, the prospects for implementing approximate and time-consuming changes in digital policy and acceptable ways of implementing these innovations were examined.

The dissertation proposes the author's definition of the state's digital policy as a purposeful activity of public authorities, civil society, business representatives and other participants to create conditions, determine directions, goals, objectives, tools and mechanisms of digitalization, taking into account the state of development of the state and society to meet the needs of all participants in public relations. The central place in the system of objects of research of digital policy as a complex formation is occupied by digitalization as a process of transforming models of interaction of participants in legal relations using digitization tools, which are an obligatory technical aspect of this process. In this regard, it is proposed to distinguish the concepts of «digitalization» in its origin and technological aspect and consider their relationship as special and general, which in turn means the following: digitalization of state policy is possible provided that a reliable and effective technical, infrastructure system is created, which are essentially implemented through digitalization. It is substantiated that the state policy of digitalization should not be interpreted as simplifying and digitizing the processes of the state itself and government entities, but instead should be aimed at satisfying the interests of the population, business entities and developing various spheres of relations, which significantly expands its subject and the development of relations at the levels of «state-citizens», «state-business entities». At the same time, it is proposed to consider digitalization as a direction of state policy as a strategically planned set of measures to introduce digitalization processes and tools into public relations, create a digital infrastructure, build a new communication environment based on digital information to achieve the ultimate goal – the digitalization of public life, and to understand the digitalization of state policy as the process of implementing digitalization processes provided that there is a created digital infrastructure, an appropriate level of digital knowledge of public entities, the availability of a digital space and digital tools, etc.

Within the framework of the dissertation research, it was found that the features of the digital policy of a modern state should include: publicity, which means the main purpose of such a policy in the context of serving the interests of

private entities, mediating the interests of not only the state, but also other participants in public relations; orderliness, legislative certainty, that is, the presence of a regulatory framework and a defined circle of participants in public relations, whose activities are aimed at achieving specific results; quantitative and qualitative expressions of expectations for the implementation of digital policy, which are reflected in strategic and program documents of subjects of power; the obligation to take into account the context and goals, expected results of socio-humanitarian and economic, information policies; the distinction between technical and conceptual components of state policy; conditionality by the development of the world order, which makes it an element of the globalization process, the features of which must be taken into account when forming the domestic policy of states.

The author of the work analyzed the genesis of the formation of the state's digital policy in the context of global development and technological stages, which affects the degree and state of administrative and legal support of the object under study through the implementation of relevant tools and mechanisms that comprehensively allow achieving the goals and objectives of digitalization, including through regulatory and institutional support. When studying the regulatory and legal support of the state's digital policy, it was found that the set of relevant regulatory and legal acts regulate not only the directions of forming the goals and objectives of the relevant sectoral policy, but also include norms that regulate the circulation and use of information; the use of technical and technological solutions for the implementation of digitalization processes. When studying the institutional framework for the implementation of state policy in the field of digitalization, it was found that it includes the subjects of formation and implementation of such state policy, which include: state authorities; local governments; officials and employees of public authorities and other entities that have been granted certain delegated powers, which is consistent with the concept of the formation of public authorities. Moreover, the relevant entities should be divided into general, special, and individual persons who are/may be entrusted by law with the formation and implementation of the state digitalization policy.

The following features of global (international) digital policy were separately analyzed and identified: the strengthening of the role of international organizations as subjects of the agreed will of interested participants in such organizations; the absence of a clearly defined regulatory mechanism at the initial stages of forming the main directions of digital policy development, which is completed by the formalization of intentions for interaction and the definition of key roles of participants by convention or through multilateral agreements; the high degree of dependence of international digital policy on the development of national (domestic) processes, political conjuncture, and the level of social and economic well-being of the population of the participating states in international digital relations; the strengthening of the role of non-governmental organizations in regulating those aspects that do not have proper regulatory support. It was found that the world geopolitical order remains divided in the approach to forming its own digitalization policies into democratic policies and authoritarian policies, which indicates the trends in the formation of domestic political systems.

It has been established that the development of the concept of digital sovereignty and digital independence is predominant (using the example of a study of the experience of forming and implementing digital policy within the state-political space of the European Union) due to the general level of distrust between countries and the impossibility of building a single global digital space.

It is proposed that the main directions in the field of digital transformations for Ukraine include: the need for strategic planning of Ukraine's digital policy as part of the European political space while preserving its own identity and technological independence by adopting a new strategic document; regulatory support for an effective modern digital policy in Ukraine taking into account European experience; improvement of the infrastructure (technological) basis for implementing the necessary changes in the digital space; development of digital governance at the local level through the introduction of the necessary tools in the activities of local self-government bodies; observance of human and citizen rights

as the main criterion, compliance with which is mandatory when implementing digitalization changes.

The conclusions and proposals set out in the dissertation are of scientific, theoretical and practical interest and can be used in law-making and law enforcement activities to form an effective and efficient digital policy of modern Ukraine, considering the current digitalization changes and transformations at the stage of our state's European integration into the legal and political space of the EU.

The research results proposed in the work are the personal achievement of the applicant and are formed based on personal analysis of theoretical and normative sources, as well as, in some cases, the practice of their application.

Key words: administrative and legal regulation, digital policy, digital transformation, digitalization, e-democracy, e-governance, state policy.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Розділ у колективній монографії:

1. Терела М. А. Цифрова політика держави: сутнісні характеристики, еволюція та чинники формування. *Moderní aspekty vědy* : LVIII. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. Česká republika : Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2025. S. 139–152. DOI: <https://doi.org/10.52058/58-2025>.

Статті у наукових фахових виданнях України з юридичних наук:

2. Терела М. А. Теоретичний аналіз поняття «цифрова держава» в сучасному розумінні. *Держава та регіони. Серія Право*. 2024. № 4 (86). С. 514–519. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.4.82>.

3. Терела М. А. Цифрові рішення у діяльності органів місцевого самоврядування в Україні. *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 901–906. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.130>.
4. Терела М. А. Роль електронного урядування у розвитку цифрової політики держави. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 12 (30). С. 684–698. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-12\(30\)-684-698](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-12(30)-684-698).
5. Терела М. А. Кабінет Міністрів України як центральний суб'єкт формування та реалізації державної цифрової політики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 12. С. 704–707. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-12/165>.
6. Терела М. А. Електронне урядування і цифровий простір: напрямки розвитку в Україні. *Право та державне управління*. 2025. № 1. С. 340–345. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2025.1.47>.
7. Терела М. А. Е-демократія як складова цифрової політики держави: адміністративно-правовий аспект. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. № 10. С. 1–17. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15254765>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Терела М. А. Потреба у цифровізації державної політики як умова розвитку сучасної держави. *Proceedings of the international scientific conference “Advances in law: the view of domestic and foreign scholars”*, Riga, the Republic of Latvia, October 3–4, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. P. 309–312. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-493-1-79>.
9. Терела М. А. Цифрова політика держави та «цифровізація»: компаративний аналіз категорій. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 5–7 грудня 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 418–421. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-112>.

10. Терела М. А. Загальні засади цифрового розвитку адміністративних послуг в Україні. *Proceedings of the international scientific conference “Theoretical foundations of law, public management and practice of their application”*, Riga, the Republic of Latvia, December 25–26, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. P. 137–141. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-526-6-32>.

11. Терела М. А. Ознаки адміністративно-правового регулювання цифрової політики держави. *Proceedings of the international scientific conference “The latest law developments”*, Wloclawek, Republic of Poland, April 3–4, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. P. 387–390. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-432-0-90>.

12. Терела М. А. Цифрова політика держави як каталізатор сталого розвитку та розумного урядування. *Актуальні питання юридичної науки в дослідженнях молодих вчених* : збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції до Дня науки, м. Київ, 15 травня 2025 р. Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. С. 172–175.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	16
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1 ЦИФРОВА ПОЛІТИКА ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ.....	28
1.1 Теоретико-правові та історичні передумови формування цифрової політики держав.....	28
1.2 Електронне урядування як модель цифрової політики держави та суспільства.....	49
1.3 Глобальна цифровізація як пріоритетний напрямок розвитку сучасної України.....	73
Висновки до розділу 1.....	92
РОЗДІЛ 2 АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЦИФРОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....	96
2.1 Нормативно-правове забезпечення цифровізації у державній політиці.....	96
2.2 Суб'єкти публічного адміністрування як учасники відносин формування цифрової політики.....	116
2.3 Повноваження та функції спеціальних суб'єктів публічного адміністрування у процесі формування та реалізації цифрової політики України.....	136
Висновки до розділу 2.....	153
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЦИФРОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ З УРАХУВАННЯМ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ.....	157
3.1 Цифрова політика в міжнародному державно-правовому просторі.....	157
3.2 Стандарти та практики Європейського Союзу у питанні розвитку та формування цифрової політики.....	177

3.3 Перспективи впровадження досвіду Європейського Союзу при вдосконаленні цифрової політики України.....	197
Висновки до розділу 3.....	218
ВИСНОВКИ.....	223
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	233
ДОДАТКИ.....	258

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ВВП – Валовий внутрішній продукт
- ВРУ – Верховна Рада України
- Держспецзв’язку – Державна служба спеціального зв’язку та захисту інформації України
- Е-демократія – електронна демократія
- Е-урядування – електронне урядування
- ЄС – Європейський Союз
- ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології
- ІТ – інформаційні технології
- КМУ – Кабінет Міністрів України
- МГП – міжнародне гуманітарне право
- Мінцифри – Міністерство цифрової трансформації України
- МСЕ – Міжнародний союз електрозв’язку
- ООН – Організація Об’єднаних Націй
- ПРООН – Програма розвитку Організації Об’єднаних Націй
- СБУ – Служба безпеки України
- США – Сполучені Штати Америки
- ЦНАП – центр надання адміністративних послуг
- ЦОВВ – центральний орган виконавчої влади
- ІІ – штучний інтелект
- п. – пункт
- пп. – підпункт
- ч. – частина
- ст. – стаття

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. З початком нового десятиліття Європа увійшла в нову еру цифрового розвитку, утвердивши та прийнявши політичну програму «Цифрова Європа», яка заклала унікальні основи сучасного підходу до впровадження цифрових технологій у публічний та приватний сектори. В свою чергу вагомим досягненням України у процесі підвищення рівня технологічного та цифрового розвитку держави є приєднання до програми «Цифрової Європи» у 2022 році, що фактично стало новим етапом національної трансформації та визначення європейського курсу розвитку цифрової політики та загальної «цифровізації», яка є невід’ємним елементом системи суспільних відносин та умовою функціонування сучасної держави та суспільства. Таким чином, цифрова політика є новим концептуальним вектором розвитку сучасної держави, її ціннісним орієнтиром та основою системи правопорядку.

Цифрові технології стали невід’ємною складовою повсякденного життя громадян, бізнесу, державного управління та адміністрування, що безпосередньо стало додатковою причиною формування надійної та ефективної цифрової інфраструктури та цифрової політики, в процесі реалізації якої гарантованим є дотримання прав і свобод громадян, врахування інтересів бізнесу і держави, а також виконання вимог безпеки і технологічного розвитку інформаційного суспільства. Відтак, цифрова політика постає як новий соціально-правовий феномен, що покликаний сформувати надійну та ефективну нормативну, інституційну, технологічну, соціально-економічну систему заходів та напрямів розвитку для максимального впровадження цифрових технологій у всі сфери суспільного життя.

Виходячи з того, що цифрова політика є складним комплексним поняттям, стан її інтеграції в систему науки адміністративного права перебуває на початковому етапі.

З огляду на приналежність категорії «цифрова політика» до системи науки адміністративного права, варто відзначити наукові результати, що формують джерельну основу даного дослідження, таких учених, як В. Б. Авер'янов, А. І. Берлач, Ю. П. Битяк, М. Ю. Віхляєв, І. С. Гриценко, О. О. Губанов, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, О. В. Кузьменко, Є. В. Курінний, Т. О. Мацелик, Р. С. Мельник, О. І. Остапенко, С. П. Петков, О. С. Проневич, А. А. Пухтецька, В. Ю. Чернишова, В. К. Шкарупа та інші, наукові праці яких присвячені проблематиці предмета адміністративного права, місця державної та публічної політики в його межах, а також питанням обсягу публічних інтересів як головної детермінанти галузевої приналежності.

Питанню формуванню предмета цифрової політики та її меж в сучасній правовій державі, проблематиці визначення базових соціально-правових категорій, пов'язаних із цифровою політикою, впровадженню інноваційних технологій у суспільне життя, розвитку електронного урядування та електронної демократії присвячували власні наукові роботи такі учені, як О. А. Баранов, В. Ю. Биков, Т. М. Краснопольська, С. О. Криниця, І. М. Милосердна, М. М. Міхровська, О. В. Островий, О. Г. Радзієвська, Н. П. Рябоконь, Л. Я. Самойленко, В. В. Семенець, О. О. Скорик, О. В. Соснін, Н. О. Стеблина, О. М. Чудак, М. Г. Хаустова та інші.

Разом з тим, незважаючи на багатоманітність наукових підходів та наявний масив наукових джерел, які присвячені дослідженню формування та реалізації державної політики, розвитку процесів цифровізації сучасної України, впровадженню нових технологічних рішень в управлінські процеси, на сьогодні відсутнє комплексне наукове дослідження адміністративно-правових аспектів розвитку цифрової політики держави, що й зумовлює актуальність тематики даного дослідження та вказує на потребу в такому науковому аналізі.

Таким чином, актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена: по-перше, потребою у сутнісному перегляді поточного

нормативно-правового регулювання сфери цифрової політики держави з урахуванням процесів євроінтеграції України; по-друге, необхідністю у формуванні нових підходів теоретичного розуміння ролі та впливу цифрової політики як комплексного складного явища перш за все на управлінські процеси, а також інші сфери суспільних відносин; по-третє, потребою врахування впливу новітніх інформаційних технологій на визначення напрямів розвитку держави; по-четверте, необхідністю визначення актуальних пропозицій по вдосконаленню адміністративно-правового регулювання та впливу цифровізації державної політики як новітнього тренду розвитку інформаційного суспільства та сучасної держави.

Нормативну основу дослідження складають Конституція України, міжнародні договори та угоди, які ратифікувала Україна, документи основних інституцій Європейського Союзу, закони України, акти Президента України, акти Кабінету Міністрів України та центральних органів виконавчої влади, підзаконні акти інших органів державної влади.

З метою проведення глибокого аналізу досліджуваної проблематики з урахуванням багатокомпонентності відносин, відсутності сталої нормативної бази регулювання досліджуваних відносин, що формують предмет дослідження, при підготовці роботи було використано також науково-аналітичні та науково-публіцистичні матеріали.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження обрана у зв'язку з її актуальністю та відсутністю відповідних спеціальних досліджень. За своєю спрямованістю та змістом тема дисертаційного дослідження відповідає положенням та вимогам Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» (ст. 3), Концепції адміністративної реформи України, затвердженої Указом Президента України від 22 липня 1998 р. № 810/98, Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2030 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1467 (в редакції розпорядження

Кабінету Міністрів України від 13 травня 2025 р. № 464-р.), Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392, законів України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах», «Про захист персональних даних», «Про електронні документи та електронний документообіг» тощо. Підготовка дисертаційного дослідження здійснювалась відповідно до операційної цілі цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30.09.2019 № 722/2019, п. 1.2–1.3, 1.8 розділу I Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки, схваленої постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 26 березня 2021 року № 12–21.

Дисертаційне дослідження виконане в межах науково-дослідної роботи кафедри конституційного та адміністративного права юридичного факультету Запорізького національного університету. Тему дисертаційної роботи затверджено на засіданні науково-технічної ради Запорізького національного університету, протокол № 9 від 19 травня 2022 р.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є формування нового наукового підходу до визначення значення та меж цифрової політики держави як елементу предмета адміністративного права та формування на цій основі науково обґрунтованих рекомендацій і пропозицій теоретичного та практичного характеру, які сприяють ефективному впровадженню необхідних змін у сучасну публічну політику України.

Для досягнення поставленої мети було визначено такі **завдання**:

- дослідити теоретико-правові підходи до розуміння концептуального значення цифрової політики в сучасному світі;
- проаналізувати генезу формування категорії цифрової політики;
- запропонувати авторський підхід до визначення сутності правової категорії «цифрова політика» в сучасному світі з урахуванням актуальних змін суспільно-політичного життя;

- з'ясувати значення та наслідки впливу глобальної цифровізації як одного з пріоритетних напрямів розвитку держави;
- проаналізувати стан нормативно-правового забезпечення формування та реалізації цифрової політики України;
- дослідити систему суб'єктів, що впливають на формування та реалізацію цифрової політики держави;
- розкрити особливості впливу зарубіжного досвіду на формування та реалізацію цифрової політики України;
- проаналізувати досвід Європейського Союзу у процесі нормативного закріплення основ цифрової політики;
- визначити та обґрунтувати можливі шляхи вдосконалення цифрової політики України з урахуванням ризиків та викликів сучасності.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають при формуванні та реалізації цифрової політики України.

Предметом дослідження є адміністративно-правовий аспект розвитку цифрової політики України.

Методи дослідження. Для досягнення визначеної у роботі мети, формуванні та отриманні об'єктивних, достовірних висновків та повних, всебічних науково-обґрунтованих результатів дослідження, при підготовці дисертаційної роботи було використано комплекс загальнонаукових та спеціально-наукових методів наукового пізнання. Слід зазначити наступні загальнонаукові методи та прийоми: метод узагальнення, метод синтезу, метод системного аналізу, історичний метод, діалектичний метод, логіко-семантичний метод, методи індукції та дедукції, системно-структурний метод тощо. Серед спеціально-юридичних методів варто виокремити метод документального аналізу, метод правового порівняння, формально-юридичний метод, метод правової аналогії. Зокрема, діалектичний метод дозволив визначити теоретичні підходи до розуміння цифрової політики як напряму розвитку сучасної держави (підрозділ 1.1). Історичний метод було застосовано при дослідженні генези формування поняття «цифрова політика»

та власне інноваційних напрямів розвитку держави (підрозділ 1.2). Метод узагальнення та метод індукції було використано для дослідження впливу наслідків глобальної цифровізації на сучасну цифрову політику України (підрозділ 1.3), а також з'ясування місця цифрової політики у міжнародному державно-правовому просторі (підрозділ 3.1). Системно-структурний метод, метод синтезу та формально-юридичний метод було використано при дослідженні нормативного забезпечення адміністративно-правового регулювання цифрової політики (підрозділ 2.1) та інституційного забезпечення адміністративно-правового регулювання цифрової політики, а саме – при дослідженні суб'єктів публічного адміністрування як учасників відносин формування цифрової політики (підрозділ 2.2, підрозділ 2.3). Логіко-семантичний метод було використано у процесі формування авторських підходів до визначення ключових понять (розділ 1, розділ 3). Метод правової аналогії та узагальнення було застосовано у процесі виявлення впливу стану міжнародної політики та відносин на формування світової цифрової політики (підрозділ 3.1). Метод документального аналізу було застосовано при дослідженні стандартів та практики Європейського Союзу у питанні розвитку та формування цифрової політики (підрозділ 3.2), а метод правового порівняння, дедукції – при формуванні перспективних напрямів впровадження досвіду країн Європейського Союзу у ході вдосконаленні цифрової політики України (підрозділ 3.3).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дане дослідження є одним із перших комплексних досліджень теоретичних та прикладних основ адміністративно-правового регулювання формування та реалізації цифрової політики держави з урахуванням сучасних викликів, а наукові узагальнення і висновки в результаті проведеного дослідження є актуальними та вагомими для сучасної науки адміністративного права.

Так, в результаті дослідження *вперше*:

– запропоновано до ознак цифрової політики сучасної держави відносити: публічність, що означає основне призначення такої політики у

контексті «обслуговування» інтересів приватних суб'єктів, опосередковуванні інтересів не лише держави, а й інших учасників суспільних відносин; упорядкованість, законодавча визначеність, тобто наявність нормативної основи та визначеного кола учасників суспільних відносин, діяльність яких направлена на досягнення конкретних результатів; кількісні та якісні вираження очікувань впровадження цифрової політики, які відображені у стратегічних, програмних документах суб'єктів владних повноважень; обов'язковість врахування контексту та цілей, очікуваних результатів соціогуманітарної та економічної, інформаційної політик; розмежування технічної та концептуальної складових державної політики; обумовленість розвитком світового порядку, що робить її елементом глобалізаційного процесу, особливості якого необхідно враховувати при формуванні внутрішньої політики держав.

– в результаті аналізу нормативних та наукових підходів до тлумачення адміністративно-правового регулювання цифрової політики держави запропоновано цифровізацію державної політики розуміти як напрямок державної політики; як використання технологічних та сучасних процесів у формуванні та реалізації державної політики; як сукупність інструментів та механізмів впровадження цифровізаційних процесів в публічне управління та адміністрування, що впливає на обсяг розуміння адміністративно-правового забезпечення цифрової політики держави;

– розкрито сутність цифровізації державної політики як її пряму та процесу впровадження цифровізаційних процесів за умови наявності створеної цифрової інфраструктури, належного рівня цифрових знань публічних суб'єктів, наявності цифрового простору та цифрових інструментів тощо;

удосконалено:

– концептуальне розуміння змісту дефініції цифрової політики, що дало можливість сформулювати наступне категоріальне та правове її значення як цілеспрямованої діяльності суб'єктів публічної влади, громадянського

суспільства, представників бізнесу та інших учасників (коло яких не є чітко визначеним) по створенню умов, визначення напрямів, цілей, завдань, інструментів та механізмів цифровізації з урахуванням стану розвитку держави та суспільства для задоволення потреб усіх учасників суспільних відносин;

- системне розуміння інституційної основи реалізації державної політики у сфері цифровізації, яка включає суб'єктів формування та реалізації такої державної політики, до яких слід відносити: органи державної влади; органи місцевого самоврядування; посадових і службових осіб органів публічної влади та інших суб'єктів, яким надані окремі делеговані повноваження, що узгоджується з концепцією формування публічної влади;

- комплексний науковий адміністративно-правовий підхід розуміння та ролі ознак глобальної (міжнародної) цифрової політики у контексті її впливу на внутрішню цифрову політику держави, а саме: посилення ролі міжнародних організацій як суб'єктів узгодженої волі зацікавлених учасників таких організацій; відсутність чітко визначеного нормативного механізму на початкових стадіях формування основних напрямів розвитку цифрової політики, що завершується формалізацією намірів взаємодії та визначення ключових ролей учасників конвенційним шляхом або шляхом багатосторонніх угод; високий ступінь залежності міжнародної цифрової політики від розвитку національних (внутрішньодержавних) процесів, політичної кон'юнктури, рівня соціального та економічного благополуччя населення держав-учасників міжнародних цифрових відносин; посилення ролі неурядових організацій у питаннях регулювання тих аспектів, які не мають належного нормативного забезпечення;

- пропозиції наукового розуміння світового геополітичного порядку, що залишається розділеним на політики демократичного типу та політики авторитарного типу, а також переважання розвитку концепції цифрового суверенітету та цифрової незалежності у зв'язку із загальним

рівнем недовіри між країнами та неможливістю побудови єдиного глобального цифрового простору;

набули подальшого розвитку:

- обґрунтування необхідності нормативного визначення стратегічних цілей та завдань цифрової політики України на наступні десятиліття з урахуванням впровадження нових інноваційних технологій (зокрема штучного інтелекту) та недопущення кіберзагроз;

- наукові обґрунтування підходу впровадження цифрових рішень у публічну політику України з урахуванням вимог євроінтеграційного курсу та критеріями збереження власної ідентичності та безпеки; формування регулятивної нормативної системи; поступової адаптація до вимог ЄС та встановлення чітких правил підпорядкування та звітування з метою уникнення нанесення шкоди державним інтересам; дотримання вимог кібербезпеки через встановлення зовнішніх інституційних зв'язків у сфері кіберзахисту, моніторингу кіберсистем та формування надійного кадрового резерву у даній сфері.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення дисертації можуть бути використані:

- *у науково-дослідній сфері* – в межах подальших наукових досліджень та розробок теорії адміністративного права та інформаційного права, зокрема у частині врахування напрацювань дисертаційного дослідження при написанні навчальних посібників, підручників, методичних рекомендацій, монографій;

- *у навчальному процесі* – при формуванні змісту навчальних програм, при викладанні навчальних дисциплін усього масиву адміністративного права та інформаційного права (зокрема, дисциплін «Адміністративне право», «Інформаційне право», «Публічне управління та адміністрування» тощо);

- *у правотворенні* – для формування пропозицій до законодавства щодо нових програмних векторів розвитку цифрової політики України в сучасному світі;
- *у правозастосовній сфері* – у практичній діяльності суб'єктів формування та реалізації цифрової політики держави в умовах сучасних світових викликів;
- *у правовиховній роботі* – для підвищення рівня усвідомлення членами суспільства ролі цифрової трансформації та цифрового розвитку.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною науковою роботою. Усі теоретичні положення та сформульовані висновки у дисертації, що визначають наукову новизну дослідження, його теоретичне та практичне значення, сформовані автором особисто. З метою аргументації окремих положень дослідження використовувалися наукові праці, на які зроблено відповідні посилання. Розділ у колективній монографії та наукові статті у фахових виданнях є одноосібними.

Апробація результатів дослідження. Теоретичні висновки, сформульовані у дисертації, були предметом обговорень та дискусій в науковому колі кафедри конституційного та адміністративного права юридичного факультету Запорізького національного університету.

Основні положення результатів дослідження були апробовані шляхом представлення їх на міжнародній науковій конференції «Advances in law: the view of domestic and foreign scholars» (м. Рига, Латвійська Республіка, 2024 р.); X Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (м. Кременчук, 2024 р.); міжнародній науковій конференції «Theoretical foundations of law, public management and practice of their application» (м. Рига, Латвійська Республіка, 2024 р.); міжнародній науковій конференції «The latest law developments» (м. Влоцлавек, Республіка Польща, 2024 р.); III Всеукраїнській науково-практичній конференції до Дня науки «Актуальні питання юридичної науки в дослідженнях молодих вчених» (м. Київ, 2025 р.).

Публікації. Основні положення, теоретичні та практичні висновки результатів дослідження відображено у 12 наукових публікаціях, серед яких 1 розділ у колективній монографії, 6 наукових статей, що опубліковані у наукових фахових виданнях України з юридичних наук, 5 тез доповідей за результатами всеукраїнської та міжнародних науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації відповідають меті та завданням дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що об'єднують дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатку. Загальний обсяг дисертації складає 260 сторінок, з них 216 сторінок – основний текст, 25 сторінок – список використаних джерел (200 найменувань).

РОЗДІЛ 1

ЦИФРОВА ПОЛІТИКА ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

1.1 Теоретико-правові та історичні передумови формування цифрової політики держав

Як відомо, на межі XX–XXI століть виникає та поширюється на глобальному рівні як у сфері приватних, так і публічних відносин явище цифровізації, засвідчуючи перехід до інформаційного суспільства так званого шостого технологічного укладу. Вплив розвитку інформаційно-комунікаційних технологій останнім часом настільки глибоко впливає на суспільні відносини, що цей процес отримав в обґрунтуванні відомого американського соціолога Е. Тоффлера характер «третьої революції» після аграрної та індустріальної, а у визначенні президента Всесвітнього економічного форуму в Давосі К. Шваба – значення четвертої революції/технологічної революції 4.0. (після інформаційної революції 1960-1980-х років) [60, с. 134]. Проникнення цифрових технологій у всі сфери суспільного життя не може бути відокремлене від механізму державного управління та інтенсифікує відповідні політико-правові процеси.

Не зважаючи на правовий режим воєнного стану в Україні, процес цифровізації не лише не звужується, а й активізується. Так, за даними міжнародного дослідження E-Government Development Index, що рейтингує 193 країни під егідою ООН, у 2024 році Україна посіла п'яте місце за рівнем розвитку цифрових державних послуг та перше – за показником E-Participation (готовністю громадян долучатися до державних процесів через онлайн-платформи). Таким результатам значною мірою сприяла діяльність Міністерства цифрової трансформації України, що засвідчує підняття України у рейтингу Online services Index України зі 102-го місця у 2018 році до 5-го у 2024 році [122].

Варто погодитися із Е. Наджафлі, який умовно виділяючи два етапи взаємодії процесу цифровізації із державою, зазначає, що на першому етапі держава зазнає впливу цифровізації, а на другому – держава виступає проактивним суб'єктом, перетворюючись на цифрову/електронну державу [60, с. 137]. Разом з тим, як акцентують П. Данліві та Х. Маргеттс, на сьогодні «цифрове урядування відстає від цифрової трансформації в приватному секторі та залишається невиправдано нішевою темою в основних наукових дослідженнях з державного управління» [174]. Такі процеси актуалізують увагу до нового категоріального апарату концепції цифрової держави, аналізу теоретико-правових та історичних передумов проваджуваної нею політики.

Глобалізаційні процеси сучасності впливають на усі можливі сфери формування та реалізації правовідносин між учасниками суспільно-державного життя, відображаючи таким чином зовнішній рівень їх прояву. Одним із найбільш вагомих напрямків розвитку сучасного глобалізаційного процесу є цифровізація, яка пов'язана із масовим використанням нових інструментів взаємодії між учасниками, потребою у використанні нових способів співорганізації відносин, їх унормування та обслуговування.

Питання цифровізації є частиною інноваційного розвитку, який обумовлює функціональність та широту застосування безперервних динамічних процесів використання нових знань та ідей. Інноваційні напрями глобалізації на сьогодні також доповнюються потребою у використанні нових технологій, інструментів, засобів, які створюють умови, за яких співіснування членів суспільства та організація функціонування держави будуть максимально вигідними та зручними.

Цифрову політику можна визнати частиною глобальної політики розвитку держав. Зважаючи на неоднорідність загальних тенденцій розвитку сучасних моделей світового порядку, стверджувати про єдині та універсальні принципи цифровізації для усього світу буде неправильним. Проте, організація глобального порядку сприяє тому, щоб інституційно та

нормативно зафіксувати основні спільні та суміжні напрями цифрового розвитку. Як вдало зазначають І. Й. Малий та М. Г. Цедік, досліджуючи інституційні зміни, пов'язані із цифровізацією, які пливають на організацію державного управління, «глобалізація, цифровізація та інформаційна експансія перетворились у рушійну силу трансформації всіх видів людської діяльності, інституційних змін у публічному управлінні» [51]. Вчені наголошують на руйнації традиційних ієрархічних систем в управлінні, на відповідальності не лише державних структур, але й бізнесу та інститутів громадянського суспільства стосовно необхідності оволодіння навичками використання цифрових ресурсів у зв'язку зі стрімким розширенням практики використання інформаційно-комп'ютерних технологій. Слід також визнати актуальними тези авторів про якісно нову форму «інституційної взаємодії держави, бізнесу та громадян», про посилення єдності «технологічних, економічних і соціальних функцій держави» та їх трансформацію, що опосередковується цифровізацією [51]. Отже, цифровізація залежить від інтеграції політичних, економічних, соціальних процесів та від умов залежної взаємодії держави та суспільства.

Для повного та всебічного з'ясування передумов формування цифрової політики у світі пропонуємо для початку з'ясувати основні історичні етапи та передумови цифровізації, для чого необхідним є визначення змісту даного поняття.

Як визначає М. В. Руденко, використання в науковому розумінні терміну «цифровізація» для характеристики трансформацій передбачає розуміння останніх як значно ширших за змістом, ніж «просто заміна аналогового або фізичного ресурсу на цифровий або інформаційний». Для прикладу автор наводить електронні книги, які на відміну від паперових аналогів, дають можливість для читачів використовувати різного роду інтерактивні та мультимедійні можливості. Так само відповідні виробничі та управлінські процеси у бізнесі уможливають он-лайн спілкування між співробітниками та керівництвом, чому донедавна завадили фізична

віддаленість та інші проблеми в комунікації [119, с. 5]. Вартими уваги також є висновки автора про те, що цифровізація може трактуватися як сучасний науковий напрям; як процес, що впливає на ефективність функціонування глобальної економіки взагалі та виявленні механізмів і наслідків її впливу на сталий розвиток окремих країн, регіонів, підприємств, що свідчить про використання даного терміну в технологічному, економічному, соціальному, філософському та нормативному аспектах [119, с. 10–11].

Термін «цифровізація» в англomовному варіанті використання більш відомий як диджиталізація. Як зазначають зарубіжні дослідники Т. Гореншек та А. Кохонт, термін «диджиталізація» дедалі частіше знаходить застосування у публічному дискурсі, проте вживається з багатьма варіантами дефініцій, які почасти містять помилки та «вводять в оману». Вчені акцентують на обережності із використанням терміну, «оскільки різні концептуальні значення визначають різні процеси цифровізації» та роль, яку відіграють останні стосовно впливу інформаційно-комунікаційних технологій на суспільство і його системи (економічну, політичну, соціальну тощо) [182, с. 94]. Тому, для критичного аналізу сутнісного значення диджиталізації необхідно зрозуміти концептуальні відмінності різних визначень названого процесу та пов'язаних з ним понять, як-то цифрова трансформація та цифрова конвергенція [182, с. 109].

М. Градільяс та Ллевелін Д. В.Томас акцентують увагу на вагомому аспекті, який впливає на визначення змісту концепції диджиталізації і порівнюють терміни «digitization» і «digitalization», визнаючи, що вони мають різне значення. Науковці акцентують, що «digitization» та «digitalization» є двома основними категоріями, які використовуються стосовно опису цифрових технологій та інноваційного процесу. Однак при визначенні цих двох важливих категорій на практиці немає чіткого консенсусу щодо концептуалізації жодного з них. Як наслідок, при дослідженнях процесу управління інноваціями використовується одна концепція для позначення різних явищ [183, р. 2]. Цікаво, що в процесі дослідження науковці аналізують

кількісне використання термінів «digitization» і «digitalization» як окремо, так і синхронно. Результати такого статистичного аналізу засвідчують незначну різницю у використанні названих категорій з мінімальною перевагою застосування терміну «digitalization». Дослідники також пропонують розуміти значення терміну «digitization» (тобто, оцифрування) як «створення, представлення та покращення цифрових артефактів за допомогою технічних процесів перетворення, відображення та вдосконалення» [183, р. 17]. Таким чином, термін «digitization» («оцифрування») застосовується для характеристики суто технічного процесу вироблення нових «цифрових артефактів» із «нецифрових попередників». Натомість термін «digitalization» («цифровізація»), на думку дослідників, варто розуміти як «трансформацію соціально-економічного середовища через процеси прийняття, застосування та використання цифрових артефактів» [183, р. 17]. Це визначення охоплює узагальнені виміри результатів упровадження цифрових технологій, організаційні аспекти їх застосування у якості нових можливостей для бізнесу, економічної трансформації та нової соціально-економічної реальності, що зі свого боку засвідчує розуміння цифровізації як соціально-економічного процесу.

Таким чином, повертаючись до загальної категорії цифрової політики, можна стверджувати, що цифровізація залежить від двох ключових аспектів: оцифрування як результату технічної діяльності, та соціально-економічних змін в організації окремих сфер суспільного буття.

На думку О. С. Онищенко, цифровізація полягає у переході людства до «нового типу грамотності, культури, технологій», являючи собою «процес упровадження в усі сфери життя цифрових приладів, технологій, сервісів» [66].

Цифровізацію деякі зарубіжні дослідники пов'язують з соціально-поведінковою компонентою. Так, на думку П. Леонарді та Дж. Тріма, оцифровування, цифровізація та датафікація роботи та комунікації в поєднанні з соціальною та технічною інфраструктурою, яка забезпечує зв'язок між

учасниками відносин, дозволяє спростити доступ до аналізу поведінки людей, колективів та технологічних пристроїв. Такий цифровий зв'язок породжує важливий феномен поведінкової видимості. Автори стверджують, що вивчення передумов, процесів і наслідків поведінкової видимості має бути у фокусі уваги вчених. Також зазначається, що оцифрування змінює організаційні процеси, усуваючи або зменшуючи матеріальні обмеження, пов'язані з роботою, включаючи обмеження часу, простору, місця розташування або вимог до капіталу [186].

При умові дотримання підходу, що цифровізація – це соціально-економічний процес, очевидним видається висновок, що такий процес матиме об'єкт впливу та безпосереднього суб'єкта ініціативи такої цифровізації. Враховуючи наведені вище ознаки та підходи до визначення даної категорії, домінуючою видається позиція, відповідно до якої особа (людина) є суб'єктом ініціативи цифровізації. Проте, цікавою та вартою уваги є також позиція науковців, які досліджують нове явище – «цифровізацію особистості» через призму, по-перше, ролі індивіда та, по-друге, аналізу тих сфер, в яких оцифрований індивід діє, здійснюючи активний або пасивний вплив на відповідні процеси [187].

Таким чином, процес цифровізації можна розглядати з точки зору зовнішнього впливу, коли об'єктивною реальністю обумовлюється потреба у змінах в організації соціально-економічного життя, внаслідок чого відбувається зовнішній вплив на суб'єкта, або ж як внутрішньо обумовлений процес, коли сам суб'єкт стає ініціатором таких змін та власними діями сприяє технічним змінам в організації різноманітних соціальних процесів. Складність процесу цифровізації наводить на роздуми про комплексність соціального явища в контексті наукових пошуків оптимальної моделі вирішення питання про його суть та значення.

Розглядаючи цифровізацію в контексті державної політики необхідно враховувати певні аспекти:

- по-перше, специфічне суб'єктне коло її реалізації, яке характеризується наявністю особливого складу учасників відносин, одним з яких виступає держава як колективне утворення;
- по-друге, інституційну модель реалізації цифровізації, яка зі свого боку визначається наявністю спеціальних засобів, механізмів, інструментів та напрямів її впровадження з урахуванням суб'єктного компоненту;
- по-третє, особливу сферу реалізації цифровізації, яка відображає загальний, спільний (не індивідуальний) інтерес;
- по-четверте, в кінцевому якісному результаті цифровізації в межах державної політики створюється загальне суспільне благо – особлива цінність.

В проєкті «Цифрова адженда України – 2020», розробленому у 2016 році представниками як державних органів (Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Державного агентства з питань електронного урядування), так і недержавного сектору (громадських організацій, компаній – лідерів світового «цифрового» ринку, асоціацій, консалтингових компаній) як наслідок злагодженої нормотпроєктувальної діяльності та прагнення реалізувати окреслений порядок денний, відзначалося, що історичну відповідальність за підтримку та активне сприяння розвитку країни у цьому напрямку мають взяти на себе українські політики, центральна та місцева влада, громадські організації та бізнес. Запропонована експертами політика у сфері «цифровізації» поставила у центр відповідних трансформацій людей, їх інтелект, талант та природне бажання творити «за визначених умов та спільних зусиль громадськості, влади та бізнесу колосальний людський потенціал України», який має стати людським капіталом світового значення та впливу [110, с. 3]. Основні цілі, визначені цим проєктом, полягали у: 1) стимулюванні економіки та залученні інвестицій; 2) закладенні основи для всебічної трансформації різних секторів економіки в конкурентоспроможні й ефективні; 3) доступності «цифрових» технологій; 4) створенні нових можливостей як для реалізації людського капіталу, так і для розвитку

«цифрових» індустрій та бізнесу; 5) розвитку та досягнення світового лідерства у сфері експорту «цифрової» продукції та послуг [110, с. 4].

Аналізуючи зміст даного документу слід зазначити, що чіткого визначення цифровізації як процесу у ньому не надається, проте, акцентується на розумінні цифровізації як інструменту, а не як самоцілі, а також окреслюються цілі та мета даного явища, які розкриваються, зокрема, і через низку запропонованих принципів цифровізації в Україні. Останні були у подальшому закріплені в Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки [108].

Визначаючи зміст першого принципу як забезпечення шляхом цифровізації рівних можливостей доступу громадян «до послуг, інформації та знань, що надаються на основі інформаційно-комунікаційних технологій» однією з гарантії його реалізації визначалася консолідація зусиль політиків, державної влади, бізнесу та громадськості.

Другий принцип закріплював спрямування зусиль на забезпечення переваг у різних сферах суспільного буття завдяки процесу цифровізації. Тим самим названий принцип відображав загальні концептуальні підходи до визначення цифровізації як інструменту покращення життя, засобу досягнення високих показників ефективності та результативності, які не обов'язково пов'язані з виробничими процесами, а відображають загальні тенденції розвитку в цілому.

Третій принцип полягав у визнанні «цифровізації» механізмом (платформою) економічного зростання завдяки «приросту ефективності та збільшенню продуктивності від використання цифрових технологій». На наш погляд, вкрай важливим є зауваження, що досягнення кінцевої мети покращення стане можливим завдяки інтеграції провідних ідей, дій, ініціатив та програм, які стосуються «цифровізації», у національні та регіональні стратегії і програми розвитку.

Четвертий принцип розкривав призначення «цифровізації» для всебічного сприяння побудови відкритого інформаційного суспільства.

П'ятий принцип закріплював орієнтацію «цифровізації» на розвиток міжнародного, європейського та регіонального співробітництва, інтеграцію з відповідними європейськими та глобальними системами [110, с. 6].

Шостий принцип визначав стандартизацію як основу «цифровізації» та ключовий фактор її реалізації [110, с. 6]. В даному випадку варто додатково зазначити, що при умові реалізації будь-яких ініціатив на рівні держави, окреме урегулювання та унормування процесів є необхідною умовою їх ефективної реалізації. Держава як соціальне утворення формує нормативну основу для застосування прогресивних технологій, визначає основні вектори розвитку та їх впровадження, тим самим надаючи таким технологіям легального змісту.

Сьомий принцип закріплював необхідність підвищенням рівня довіри і безпеки при використанні ІКТ, впровадження національної культури кібербезпеки, що має стати невід'ємною складовою розвитку цифровізації [110, с. 6].

Восьмий принцип визначив цифровізацію як об'єкт «фокусного та комплексного державного управління» Це засвідчило, що державне управління та політикум мають відігравати провідну роль у розробці, просуванні, впровадженні всеосяжних національних «цифрових» стратегій. Державне управління має зосередитися на знятті бар'єрів на шляху до «цифровізації» країни, корегуванні вад ринкових механізмів, підтримці добросовісної конкуренції, залученні інвестицій, розвитку «цифрової» інфраструктури та «цифрової» економіки з метою досягнення національних пріоритетів [110, с. 6]. Названий принцип є гарантією ефективної цифровізації в контексті формування та реалізації державної політики, яка не може існувати ізольовано від визначених інструментів зовнішнього впливу. При цьому держава є як гарантом здійснення цифрової політики, так і її головним суб'єктом. Цифрова політика держави є напрямом загального розвитку, який, будучи неврегульованим та неунормованим, не матиме сенсу та не матиме законодавчих основ для впровадження всіх передбачених заходів.

Історично потреба у цифровізації викликана низкою факторів. Як зазначається у дослідженні Deloitte, проведеному у 2015 році, у найближче десятиліття кілька визначальних факторів, з-поміж яких старіння населення, зростання числа міленіалів, дефіцит бюджету та різке збільшення видатків на соціальні допомоги – можуть змінити спосіб надання послуг урядом. Але впровадження нових цифрових технологій, ймовірно, стане найважливішим фактором. У результаті опитування понад 1200 урядовців з понад 70 країн щодо цифрової трансформації та ще 140 урядовців і зовнішніх експертів, переважна більшість повідомила, що цифрові технології мають істотний вплив на уряд [175].

Досить цікавими є результати дослідження стосовно характеристик цифрового уряду, що розвивається. Експерти зазначають, що лідерів цифрових технологій відрізняє від інших чітка цифрова стратегія в поєднанні з культурою та лідерством, які сприяють трансформації [175].

Роль такої програми або стратегії виконує власне державна політика, до визначення особливостей якої ми пропонуємо звернутися згодом. Описана вище ситуація також свідчить про різницю у термінах «digitization» і «digitalization», про що йшлося у роботі вище: застосування технологічного/технічного компоненту не є гарантією реалізації процесу цифровізації у державі, оскільки останній повинен бути певним чином легітимізований та нормативно визначений.

Досліджуючи перешкоди впровадження цифровізації в діяльність публічних адміністрацій, експерти однією з причин невдач визначають брак стратегії досягнення цифрової трансформації. Внаслідок проведеного опитування лідерів державного сектору було з'ясовано, що лише 46 відсотків установ державного сектору мають чітку та послідовну цифрову стратегію. При цьому 71 відсоток організацій, де такого роду стратегії впроваджені, відзначили, що здійснені заходи з цифровізації загалом покращують спроможність їхніх агенцій реагувати на виклики та загрози [175].

М. Г. Хаустова наголошує на доцільності використання терміна «цифровізація» у вузькому та у широкому значеннях. У вузькому сенсі під цифровізацією вчена розуміє власне процес перетворення інформації в цифрову форму, що зазвичай призводить до зниження витрат та появи нових можливостей [152, с. 9]. У широкому сенсі під цифровізацією авторка вбачає значну кількість таких перетворень з їх позитивними наслідками. На її думку, широке розуміння цифровізації можна розцінювати як «тренд ефективного світового розвитку» за відповідності такої трансформації низці вимог, а саме: 1) охоплення виробництва, бізнесу, науки, соціальної сфери та звичайного життя громадян; 2) ефективність використання результатів; 3) доступність інформації користувачам; 4) використання результатів цифровізації не лише фахівцями, але й пересічними громадянами; 5) наявність у користувачів відповідних навичок роботи [152, с. 9].

Розвиток процесу цифровізації та відповідного «впровадження цифрових технологій у всі сфери суспільного життя» [101] безсумнівно супроводжується провідним організуючим впливом держави, викликаючи появу такої категорії як «цифрова політика держави». Проте, на відміну від «цифровізації», що на нормативному рівні, окрім наведеної вище дефініції, визначене ще й як «насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможливорює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір» [108], поняття «цифрова політика держави» не знайшло нормативного закріплення. Водночас, у Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки» визнається, що системний державний підхід є запорукою стимулювання за допомогою цифрових технологій розвитку відкритого інформаційного суспільства, включаючи розвиток демократії, економічне зростання та підвищення якості життя громадян.

У науковій літературі відсутнє усталене визначення як державної політики загалом, так і «цифрової політики держави» зокрема. Разом з тим очевидно, що без належного розуміння сутнісних ознак цього поняття важко вести мову про ефективність названого напрямку/виду державної політики. Крім того, складність категорії «цифрова політика держави» полягає не тільки у складності природи явища, що визначається, а також у тому, що вона поєднує такі самостійні категорії, як «державна», «цифровізація» та «політика».

Аналіз сутнісних ознак цифрової політики держави варто розпочати із характеристики наявних доктринальних дефініцій політики та державної політики. Узагальнивши різноманітні наукові підходи до визначення терміна «політика» І. В. Чеховська підсумовує, що «це організаційна, регулятивна і контролююча сфера суспільної діяльності, що має всеосяжний характер, орієнтована на досягнення мети та зумовлена такими властивостями, як здатність впливати на всю структуру суспільства, на події, які в ньому відбуваються, відносини, охоплювати різноманітні сфери суспільного життя та спрямована на захоплення, утримання та використання влади» [155, с. 25–26].

Враховуючи складність категорії «політика» як суспільного явища, в науковій літературі поширеним є комплексний підхід до визначення її сутності через різноаспектний аналіз. Зокрема, в інституціональному аспекті під політикою розуміють вираження інтересів політичних суб'єктів – партій, груп, класів, нації тощо; в системно-структурному аспекті політику розглядають як системне утворення в структурі політичних суб'єктів суспільства; в системно-функціональному аспекті політика є відображенням інституалізації та реалізації політичних ідеалів, цілей, завдань, стратегій, програм тощо [59, с. 12].

Здобутки вітчизняної правової думки характеризуються плюралізмом думок та підходів до визначення змісту державної політики. У літературі слушно наголошується на тому, що категорія «державна політика» відрізняється від категорії «політика», будучи тісно пов'язаною із сутністю

категорії «держава». Так, Пал А. Леслі під державною політикою розуміє «напрямок дії або утримання від неї, обраний державними органами для розв'язання певної проблеми або сукупності взаємопов'язаних проблем» [69, с. 22].

На думку Т. В. Кондратюка, державна політика характеризується такими особливостями: виокремлення в межах категорії «державна політика» поняття «державна управлінська політика» та використання його як базисного для дослідження проблем політики; надання за сприяння державної політики цілеспрямованого характеру процесові адміністрування та механізмові функціонування системи державного управління; структурування державно-адміністративної діяльності, підпорядкування призначення її елементів досягненню визначеної мети; виокремлення таких рівнів державної управлінської політики як «загальні політики» та «секторальні політики» [37, с. 70].

О. В. Новакова та Н. П. Пашина слушно підкреслюють, що «конструктивність взаємозв'язку політичних наук (political science) та аналізу державної політики (public policy analysis) багато в чому залежить від чіткості усвідомлення понятійного апарату» [62, с. 12]. Акцентуючи на визначеннях політики (politics) як суспільної науки, яка «вивчає політичні інституції і принципи та поведінку влади» та політики (policy) як певного курсу дій, обраного «заради вигідності, зручності тощо», автори доходять висновку, що останнє визначення характерне для розуміння терміна «державна політика» як загалом, так і її відповідного напрямку [62, с. 12]. Тобто, на думку учених, державна політика є комплексним поняттям, яке відображає специфіку двох аспектів: політичної діяльності та державного управління. При чому, на наш погляд, фактичної наявності двох складових недостатньо, а обов'язковим елементом державної політики є наявність нерозривних зв'язків між зазначеними двома категоріями, які узгоджують їх і формують як єдине ціле.

Слід навести ще одну вагому позицію в межах науки адміністративного права, яку у своїй роботі описує О. Г. Пухкал. Учений справедливо відзначає

триваючі у науковій думці дискусії стосовно співвідношення змістовного наповнення понять державної, публічної політики та державного управління [111, с. 107]. До того ж, дослідник приходить до висновку, що вітчизняні вчені не мають однозначного підходу стосовно перекладу терміну «public policy» на українську мову, що зумовлено не тільки лінгвістичними особливостями англійської та української мов, а й «самим концептом публічної політики, який поступово трансформується, а його характеристики змінюються під впливом взаємодії демократичної держави з громадянським суспільством» [111, с. 108].

Порівнюючи значення термінів «державна політика» та «публічна політика» О. Г. Пухкал приходить до висновків, що такі поняття слід співвідносити, враховуючи три основні аспекти: 1) механізм вироблення такої політики, наскільки для нього характерним є наявність «зворотного зв'язку» між суб'єктами та об'єктами прийняття рішень; 2) спосіб формування та схвалення політики, наскільки він відповідає вимогам легітимності; 3) врахування «публічності інтересу», носієм якого є суспільство, при формуванні політики [111, с. 110].

Враховуючи глобалізаційні процеси та процеси розвитку суспільних відносин варто констатувати, що публічна політика на сьогодні набуває більшого значення та ширше проявляється на всіх рівнях суспільної взаємодії. Відповідно, процеси цифровізації як елементи діяльності з формування та реалізації політичних рішень стосуються дедалі більшого кола осіб, відповідають запитам ширшого кола учасників суспільних відносин, потребують більш складного суб'єктного фактору, який полягає у широкому залученні до її формування та реалізації як державних, так і недержавних суб'єктів. Тому, політика цифровізації є системним елементом в межах публічної політики.

Історичні процеси розвитку людства сьогодні продовжують перебувати на етапі трансформаційних змін. Відповідно, можна стверджувати про те, що безперервними та необхідними для адекватного врегулювання суспільних

відносин є процеси розвитку цифрової трансформації, тобто цифрових змін, які пояснюються описаними вище процесами оцифрування й цифровізації («digitization» і «digitalization»). Досліджуючи процес розвитку цифрової трансформації І. В. Якушко зазначає, що він є складним за своєю природою, оскільки для його виникнення необхідне поєднання чинників формування сукупності засадничих передумов для спроможності як розробки цифрових технологій, так і їх постійного використання та модернізації [160]. Авторка також виділяє фактори розвитку цифрової трансформації, з-поміж яких: політичні (політична стабільність в країні, рівень корупційних ризиків, наявність або відсутність сприятливих міжнародних політичних відносин); інституціональні (рівень цифрової грамотності, схильність населення до використання інноваційних технологій, наявність в суспільстві інноваційної культури); інституційні (наявність органів державної влади, які проводять державну політику у сфері цифрових технологій, якість державної політики у сфері цифрових технологій, якість та стабільність нормативно-правового забезпечення розвитку процесів цифрової трансформації, ефективність функціонування системи підготовки фахівців у сфері інформаційних технологій, наявність державної підтримки розвитку інформаційних технологій, розвиток цифрової інфраструктури у країні, ефективність функціонування системи підготовки наукових кадрів для дослідження у сфері цифрових технологій, наявність якісного законодавства у сфері захисту інтелектуальної власності); економічні, які пропонується поділяти на макроекономічні (рівень економічного розвитку, динаміка ВВП, рівень відкритості національної економіки, наявність сприятливого інвестиційного клімату) та мікроекономічні (стабільність фінансової системи, рівень розвитку сфери фінансових послуг, стабільність національної валюти, рівень іноземних інвестицій, доступ до інвестиційних та кредитних коштів для малого та середнього бізнесу) [161, с. 196].

З наведеного зрозуміло, що державна політика є системним критерієм інституційного фактору, а складність зазначеної системи дає підстави

стверджувати, що цифрові трансформації не можуть відбуватися ізольовано в окремих сферах суспільного життя. До того ж, рівень участі та значення державного компоненту, який відображається у діяльності суб'єктів владних повноважень, є вирішальним.

Зважаючи на те, що поняття «цифровізація» безпосередньо пов'язане із категорією «інформація», слід виокремити аспекти правового зв'язку між цими явищами. Окрім того, необхідно враховувати публічний аспект, який відображає вплив держави на процес цифровізації, оскільки при дослідженні політичного компоненту процесу виключити державу як публічного суб'єкта впливу та формування політики буде неправильним й призведе до формування неактуальних висновків. Державний вплив у формі державного управління та публічного урядування реалізується через систему нормативно-правового забезпечення та інституційну модель взаємодії учасників суспільних відносин. Відповідно витoki формування цифрової політики можна проаналізувати на підставі змісту положень нормативно-правових актів. У цьому контексті важливим є аналіз змісту поняття цифрового суверенітету, на чому у своєму дослідженні наголошує О. М. Шульга [158]. У літературі слушно підкреслюється, що в умовах стрімкого зростання цифрового ринку в глобалізованому світі, що супроводжується всебічним розвитком інформаційних технологій, послуг та їх впливом на стан національної і міжнародної безпеки, саме питання цифрового суверенітету виходить на перший план [3, с. 8]. Акцентування уваги на змісті та визначенні цифрового суверенітету також пояснюється усвідомленням важливості проблем правового регулювання суспільних відносин у цифровій сфері, зокрема при узгодженні підходів до формулювання поняття «цифровий суверенітет», при визначенні його характерних ознак для отримання відповідей на питання щодо методів та засобів його забезпечення [3, с. 8]. Можна погодитися із Д. В. Дубовим, який станом на 2014–2015 роки характеризував концепцію «цифрового суверенітету» щодо України як певну стратегічну конструкцію, яка в практичній площині майже не реалізувалася. Це було зумовлено, на

думку науковця, об'єктивними складнощами економічного розвитку, станом нормативно-правового забезпечення та браком цілеспрямованої політики держави та її спеціалізованих структур. Водночас, як зазначав автор, згадана концепція потребувала подальших теоретичних та практичних розробок, з метою цілісного врегулювання питання подальшого розвитку України із врахуванням безпекового аспекту [22, с. 208].

На сьогодні питання цифрового суверенітету частково вирішене в межах нормативно-правового забезпечення. Так, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1467-р було схвалено Стратегію здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року (дія Стратегії продовжена до 2030 року розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 травня 2025 року № 464-р), та затверджено план заходів щодо її реалізації [127]. Метою Стратегії було визначено побудову сучасної та ефективної системи управління інформаційними технологіями для забезпечення підтримки і подальшого цифрового розвитку ефективної та прозорої системи управління державними фінансами. До цього розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386-р було схвалено Стратегію розвитку інформаційного суспільства в Україні, яка визначала мету, базові принципи, стратегічні цілі розвитку інформаційного суспільства в Україні, завдання, спрямовані на їх досягнення, а також основні напрями, етапи і механізм реалізації цієї Стратегії з урахуванням сучасних тенденцій та особливостей розвитку України в перспективі до 2020 року [128]. Дана Стратегія частково базувалась на положеннях Закону України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» від 9 січня 2007 року № 537-V [103]. Проте, слід зазначити, що після 2015 року нового закону, який би регулював визначену попереднім сферу відносин, не приймалося.

Не ототожнюючи поняття цифрового суверенітету та інформаційного суспільства в цілому, але визнаючи їх спільний глобальний вектор розвитку,

фактична наявність нормативно-правового регулювання та стратегічних документів держави свідчать про публічний характер та закріплюють основи політичної діяльності.

Цікаво, що Законом України «Про Національну програму інформатизації» 1 грудня 2022 року № 2807-IX передбачено, що така програма є комплексом «завдань, програм, проектів, робіт з інформатизації, спрямованих на розвиток інформаційного суспільства шляхом концентрації та раціонального використання фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів, виробничого і науково-технічного потенціалу держави, координації діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, а також підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності» [101]. Тобто, законодавець формує нормативну підставу для визнання нерозривного зв'язку між інформацією та цифровізацією, проте на наш погляд, дані поняття є відмінними, а цифровізація, яка в даному аналізованому законі визначається як «процес впровадження цифрових технологій у всі сфери суспільного життя» [101], згадується лише у переліку визначення термінів в межах положення статті 1 (пункт 25). Вважаємо, що цифровізація охоплює більш широке коло відносин, яке включає обов'язкову наявність технічного компоненту, без якої усі можливі дії з інформацією не матимуть сенсу. Технічна складова зі свого боку передбачає залучення ширшого кола суб'єктів інституційного впливу.

У дослідженні, проведеному в 2020 році в рамках проєкту Інституту економічних досліджень та політичних консультацій за фінансової підтримки Європейського Союзу зазначається, що Україна визначила цифрову трансформацію як пріоритетну політику. Це знайшло відображення у визнаних серед європейської експертної спільноти успіхами у впровадженні систем «ProZorro» та «e-Health», у запровадженні мобільного покриття 4G та запуску електронних послуг у державному та приватному секторах. Упродовж останніх років в Україні помітною стала тенденція до визнання цифрової трансформації як майбутнього «драйверу» економіки країни. У 2018 році уряд

затвердив Концепцію та План дій щодо розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки [108], а у 2019 році новопризначеною виконавчою владою України був презентований амбітний план розвитку цифрової економіки країни з метою реалізації переведення української економіки в цифровий формат. Міністерством цифрової трансформації було визначено ряд цілей до 2024 року, з-поміж яких: надання онлайн 100 % публічних послуг для громадян та бізнесу; забезпечення 95 % доступу до високошвидкісного Інтернету для транспортної інфраструктури, населених пунктів та їх соціальних об'єктів; залучення 6 млн громадян України до програми розвитку цифрових навичок; досягнення частки ІТ-продукту у ВВП країни на рівні не менше 10 % [154].

Тому, наявність спеціального суб'єкта у системі органів виконавчої влади є підтвердженням того, що цифровізація як явище виходить за межі приватно-правових відносин та стає об'єктом впливу зовнішнього публічного суб'єкта – держави. Відповідно, можна стверджувати про те, що цифрова політика набуває нового значення та ролі у системі державно-суспільних відносин.

Вартим уваги є науковий підхід, обґрунтований у дисертаційному дослідженні Н. О. Стеблиної. Розглядаючи з політологічної точки зору цифрову політику вчена визначає її як «процес упорядкування політичного дискурсу у межах цифрової інфраструктури, що постійно модифікується (самовдосконалюється та самооновлюється) за рахунок мережевої природи сучасних політики й суспільства» [126, с. 5]. Таке обґрунтування вчена виводить із розмежування розуміння цифрової політики у вузькому значенні як інтенсифікації «використання цифрових технологій у політичних процесах» та трактування цифровізації політики у широкому розумінні як процесу «формування цифрової політичної інфраструктури під впливом дискурсу глобальної цифровізації» [126, с. 11]. З цього випливає, що основним чинником формування цифрової політики/цифровізації політики як феномену політичного процесу є глобальна цифровізація, що безперервно

самовдосконалюється та самооновлюється. У зв'язку з трансформативним впливом цифровізації на систему суспільних відносин складається ситуація, яка характеризується зустрічними процесами двосторонньої взаємодії. З одного боку, державна політика зазнає впливу глобальної цифровізації (маємо процес «цифровізації політики»), а з іншого – під цим впливом суб'єктами реалізації державної цифрової політики приймаються стратегічні та програмні документи стосовно визначення організаційно-правових засад цифровізації як об'єктивного процесу, здійснюється цілеспрямована діяльність з перенесення практик політичного процесу у цифровий формат. Це актуалізує проблему здатності держави за допомогою засобів реалізації політико-правових заходів упорядкувати нові суспільні реалії, стимулювати розвиток цифровізації «в соціально прийнятному річизні, не призводячи до формування новітніх електронних диктатур та звуження прав людини, їхнього вихолощення й деградації механізмів реалізації» [60, с. 66].

Н. О. Стеблина пропонує виокремлювати складові цифрової політики, а саме: «цифрові політичні суб'єкти, мережі користувачів, цифрове поле, цифрова інфраструктура» [126, с. 5].

Таким чином, враховуючи потребу у науковому дослідженні описаної вище категорії, на наш погляд, під цифровою політикою слід розуміти цілеспрямовану діяльність суб'єктів публічної влади, громадянського суспільства, представників бізнесу та інших учасників по створенню умов, визначення напрямів, цілей, завдань, інструментів та механізмів цифровізації з урахуванням стану розвитку держави та суспільства для задоволення потреб усіх учасників суспільних відносин.

Цифровізація в даному випадку виступає ключовим поняттям цифрової політики держави і є процесом перетворення моделей взаємодії учасників правовідносин за допомогою інструментів оцифрування, які виступають обов'язковим технічним аспектом даного процесу.

Зазначене дозволяє виокремити наступні історичні передумови формування цифрової політики держав:

- потреба розвитку сфер суспільних відносин;
- поширення сфер використання інформаційно-комунікаційних технологій;
- спрощення моделей взаємодії держави та громадян;
- технологічний та технічний прогрес;
- необхідність відповідності визначеному міжнародною спільнотою рівня розвитку внутрішніх відносин між державами;
- поява можливості використання цифровізації як додаткового інструменту контролю та збору даних [142, с. 149].

Що стосується ознак цифрової політики, то викладені в науці підходи дозволяють стверджувати, що до них належать наступні:

- цифрова політика держав є публічною політикою, оскільки «обслуговує», опосередковує інтереси не лише держави, а й інших учасників суспільних відносин, стосується більшості;
- цифрова політика є упорядкованою, законодавчо визначеною діяльністю, яка має нормативну основу, чітко визначене коло суб'єктів та направлена на досягнення конкретних результатів;
- цифрова політика має кількісні та якісні вираження очікувань її впровадження, які відображені у стратегічних, програмних документах суб'єктів владних повноважень;
- цифрова політика включає в себе елементи соціогуманітарної та економічної, інформаційної політик, але не замінює їх, оскільки має інший предмет впливу, власну систему методів впровадження та спеціальний суб'єктний склад;
- цифрова політика відображає процеси цифровізації, які відрізняються від процесів оцифрування, оскільки останні виступають інструментом досягнення цифровізації;
- цифрова політика обумовлена розвитком світового порядку, що робить її елементом глобалізаційного процесу, особливості якого необхідно враховувати при формуванні внутрішньої політики держав [142, с. 150].

1.2 Електронне урядування як модель цифрової політики держави та суспільства

Розвиток сфери формування політики залежить від попиту суспільства та об'єктивних можливостей держави задовольнити цей попит. Моделі цифрової політики можуть проявлятися в межах галузей господарства (наприклад, енергетика, сільське господарство, легка промисловість тощо), сфер відносин та процесів (наприклад, виробництво, організація бізнесу, навчання тощо), що свідчить про їх варіативність та адаптивність до умов. Сфера публічної та державної політики вимагає особливого підходу в частині вибору моделі цифровізації, оскільки спрямована на задоволення інтересів широкого кола учасників відносин та забезпечення функціонування держави в цілому, тому цифрова політика повинна відповідати також національним інтересам, що робить її центром уваги вдосконалення процесів диджиталізації всередині країни.

В межах функціонування держави особливе місце займає електронне урядування. В Україні поняття електронного урядування вперше було закріплено на законодавчому рівні розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні» від 13 грудня 2010 р. № 2250-р. Відповідно до цього документу, електронне урядування визначалося як форма організації державного управління, що сприяє підвищенню ефективності, прозорості та відкритості діяльності органів державної влади й місцевого самоврядування через використання ІКТ. Основною метою електронного урядування декларувалося створення «нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреби громадян» [41].

У 2017 році розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 вересня № 649-р було схвалено Концепцію розвитку електронного урядування в Україні до 2020 року. Метою Концепції передбачено «визначення напрямів, механізмів і строків формування ефективної системи електронного

урядування в Україні для задоволення інтересів та потреб фізичних та юридичних осіб, вдосконалення системи державного управління, підвищення конкурентоспроможності та стимулювання соціально-економічного розвитку країни» [40], тобто сфера державного управління визнана однією зі сфер реалізації даної Концепції.

Концепцією передбачено, що розвиток електронного урядування визначено одним з першочергових пріоритетів реформування системи державного управління відповідно до положень Указу Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020» від 12 січня 2015 р. № 5 [107], розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік» від 3 квітня 2017 р. № 275 [94]. До того ж, враховуючи євроінтеграційне прагнення України, в рамках реалізації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [148], Україна взяла на себе зобов'язання забезпечити комплексний розвиток електронного урядування відповідно до європейських вимог.

В Концепції акцентувалося на необхідності розвитку електронного урядування як провідного фактору забезпечення проведення реформ, враховуючи потенційну спроможність інструментів е-урядування як покращити якість обслуговування фізичних та юридичних осіб, так і підвищити відкритість, прозорість та ефективність органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Такі завдання актуалізувалися у зв'язку з прагненням інтеграції України в єдиний цифровий ринок ЄС [40].

З метою удосконалення державної політики у даній сфері, першочерговими було визнано ряд проблем у сфері розвитку електронного урядування, зокрема, щодо: недостатнього рівня координації; низької якості, ефективності та результативності реалізації проектів і завдань; несформованості та недосконалості відповідної нормативно-правової бази;

низьких темпів запровадження електронних форм взаємодії між органами влади і фізичними та юридичними особами; цифрової нерівності у використанні інформаційно-комунікаційних технологій між органами влади на центральному та місцевому рівні; недостатнього рівня участі громадян та контролю [40]. Аналізуючи окреслене коло проблем, слід визнати, що більшість з них стосуються недосконалостей у роботі органів влади, що свідчить про критичну необхідність впровадження електронного урядування у публічній сфері управління та адміністрування.

Наукові підходи до визначення електронного урядування різняться об'ємом та широтою тлумачення концепції, що пов'язано з комплексним характером самого явища електронного урядування та можливістю його прояву в різних сферах суспільних відносин та на різних рівнях. Так, А. В. Мезенцев під електронним урядуванням розуміє сучасну інтерактивну систему державного управління, що побудована на принципах відкритості, прозорості та підзвітності. Основою цієї системи є інформаційно-комунікаційні технології, які забезпечують ефективну взаємодію між громадянами, неурядовими організаціями та органами державної влади [55, с. 64–69]. Як підкреслює О. О. Берназюк, у правничій науці під електронним урядуванням зазвичай розуміють: 1) форму організації публічного управління за допомогою інтеграції органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів публічної влади у цифровий простір; 2) спосіб надання державою публічних послуг фізичним та юридичним особам; 3) форму організації публічної комунікації між органами державного управління та громадянами, іншими фізичними та юридичними особами; 4) діяльність уряду, інших органів публічного управління, інтегровану в мережу Інтернет [8, с. 33]. При цьому автор визначає електронне урядування як «форму організації публічного управління на всіх його етапах та в усіх видах, процес здійснення публічної влади за допомогою інтегрованих у систему органів публічного управління цифрових технологій, поєднаних в єдину мережу» [8, с. 33]. Зазначений підхід описує електронне урядування як

процес (набір дій) та як форму, тобто, передбачену модель організації діяльності кола суб'єктів, до яких належать органи публічного управління. Такий підхід не враховує залучення суб'єктів впливу (суспільство, бізнес, громадян), проте відображає цільове призначення електронного урядування як форми діяльності держави.

Слід відзначити також підхід до визначення електронного урядування як одного із засобів або інструментів, що «допомагає отримувати необхідну інформацію, послуги і здійснювати комунікацію між громадськістю та владою» [26]. Також виокремлюють технологічний підхід, відповідно до якого електронне урядування розглядається у якості способу надання державних послуг в електронній формі. Згідно з цим підходом електронне урядування розглядають як синонім понять «цифровий уряд», «онлайн-уряд» та «трансформаційний уряд», зорієнтований на використання Інтернет-технологій в якості платформи для обміну інформацією, надання послуг та взаємодії з громадянами, підприємствами тощо [26].

Зміст електронного урядування розглядають на трьох рівнях: концептуальному, процесному і технічному. На думку вчених, «електронне урядування можна охарактеризувати як інноваційну модель політико-адміністративного управління або нову форму організації діяльності органів публічної влади», що концептуально відповідають усталеним у науковій літературі та практиці публічного управління моделям «new public management», «good governance», які зі свого боку розглядаються як кінцева форма реалізації ідей електронного урядування чи як інструмент їх досягнення. Процесний рівень визначення електронного урядування опосередковує використання функціональних можливостей інформаційно-комп'ютерних технологій для надання державних послуг, налагодження взаємодії між органами влади та забезпечення зворотного зв'язку з громадянами. Технічний рівень електронного урядування змістовно включає засоби забезпечення зв'язку і обробки інформації, бази даних, канали передачі

інформації тощо [26]. На наш погляд, така позиція досить повно розкриває зміст категорії електронне урядування.

І. М. Сопілко та Р. Є. Сай під електронним урядуванням вбачають новітню інтерактивну систему державного управління, що ґрунтується на принципах відкритості, прозорості та підзвітності, і якою за допомогою застосування інформаційно-комунікаційних технологій забезпечується ефективна взаємодія громадян та неурядових організацій з органами державної влади [125, с. 105].

П. С. Клімушин та А. О. Сіренко визначають електронне урядування як форму організації державного управління, що забезпечує активну взаємодію між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадянами та бізнесом через сучасні ІКТ, що сприяє більшій інтеграції та прозорості адміністративних процесів [35, с. 28].

Такий підхід додає до переліку концептуальних основ розуміння електронного урядування ще один підхід – як форми державного управління, хоча, на наш погляд, державне управління дещо обмежує розуміння електронного урядування, виходячи з позиції, що основною метою електронного урядування є задоволення потреб населення, а урядування лише на рівні управління (вертикального впливу) не відображає всіх етапів процесу впливу на суспільні відносини, тому необхідною сферою прояву електронного урядування виступає також публічне адміністрування.

Поняття електронного урядування тісно пов'язане з категорією електронної демократії. Так, І. Сопілко та Р. Сай під електронною демократією розуміють таку форму організації суспільства, за якої громадяни, а також громадські організації й представники бізнесу завдяки широкому застосуванню ІКТ можуть бути залучені як до прийняття державних рішень, так і до участі в державному управлінні. На думку вчених, електронне урядування та електронна демократія розглядаються лише як «зручні технології для реалізації переходу до інформаційного суспільства» [125, с. 105].

З'явившись вперше в США термін «електронна демократія» (electronic democracy) досить швидко набув поширення у багатьох країнах. В широкому сенсі цей термін означає можливість залучення громадян до більш активної участі у справах суспільства завдяки використанню комп'ютерних приладів та телекомунікаційних мереж насамперед у політичному процесі. У вузькому розумінні термін означає використання громадянами інформаційних, а також телекомунікаційних технологій для участі в конституційно передбачених заходах, що стосуються управління справами держави та місцевих спільнот. Саму електронну демократію пропонують розглядати як форму політичної комунікації [120, с. 68].

Відповідно до іншого підходу, електронна демократія – це форма організації суспільства, що передбачає залучення громадськості до прийняття державних рішень та їх участь в державному управлінні за допомогою ІКТ (далі – ІКТ). Залежно від напрямів демократії, які реалізуються, е-демократія передбачає використання різних технологій для: 1) підвищення прозорості політичного процесу; 2) посилення прямого залучення і участі громадян в обговоренні нагальних проблем [125, с. 105].

Викладені підходи свідчать про різне тлумачення змісту електронної демократії і різні способи встановлення зв'язку з електронним урядуванням. В даному випадку варто відзначити, що обидва явища є динамічними та залежать від низки факторів зовнішнього та внутрішньодержавного характеру, а їх різний прояв (як процесу, як форми, як інструменту) можуть існувати в конкретних історичних та соціальних умовах [136].

Деякі дослідники виділяють дві моделі застосування ІКТ у процесах сучасного суспільно-економічного розвитку (зокрема – розбудови інформаційного суспільства): «демократичну» (е-демократія) та «адміністративну» (е-урядування). За «демократичної» моделі (е-демократія) переважають комунікації в напрямку «знизу вгору», коли громадяни певним чином можуть впливати на функціонування держави, отримуючи необхідну інформацію, контролюючи відповідність пріоритетів державної політики

приватним інтересам та беручи участь у прийнятті політичних рішень. «Адміністративна» модель (е-урядування) характеризується відносинами «зверху вниз», коли відповідним чином надаються державні послуги та здійснюється сам процес управлінської діяльності [151, с. 10].

Варто окремо зазначити, що в межах національного нормативно-правового регулювання поняття електронної демократії було закріплено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 року № 386-р «Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства», яку планувалось реалізувати до 2020 року. Відповідно до положень даного нормативно-правового акту електронна демократія визначається як «форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоуправління шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій» [128]. Водночас, даним актом передбачаються визначення таких понять, як електронна економіка, електронна комерція, електронна послуга, електронна культура, електронна освіта, електронна медицина, що відображає різні сфери прояву диджиталізації.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації» від 8 листопада 2017 р. № 797-р передбачено ширше визначення електронної демократії, порівняно з тим, що закріплене у розпорядженні № 386-р: електронна демократія – «форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоврядування шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій в демократичних процесах, що дає змогу: посилити участь, ініціативність та залучення громадян на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівні до публічного життя; поліпшити прозорість процесу прийняття рішень, а також підзвітність демократичних інститутів; поліпшити зворотну реакцію суб'єктів владних повноважень на звернення громадян; сприяти публічним дискусіям та

привертати увагу громадян до процесу прийняття рішень» [42]. Дане визначення важко визнати досконалим з огляду на те, що електронна демократія знову визначається як форма участі громадян у державному управлінні, державотворенні, місцевому самоуправлінні і наводить перелік очікуваних результатів такої участі, проте, ознаки та ключові характеристики даного процесу не визначені.

Досить цікавим є визначення участі як «долучення громадян і представників громадянського суспільства за власною ініціативою до розвитку самоврядування, формування та реалізації державної політики, а також її моніторингу та оцінки, що передбачає двосторонню взаємодію суб'єктів владних повноважень і громадян, розгляд та/або врахування отриманих пропозицій за прозорими процедурами» [42]. Виникає питання, чи доцільно саме в такому лексичному вираженні ідентифікувати процес і процедуру залучення громадян до електронної демократії.

Державним агентством з питань електронного урядування в Україні спільно з міжнародним фондом «Відродження» ще у 2015 році було опубліковано проєкт Білої книги державної політики «Електронна демократія». В останній за результатами аналізу міжнародних стандартів та вітчизняної практики політики е-демократії рекомендувалося: 1) прийняти за основу формування та розвитку політики е-демократії змішану стратегію зустрічних рішень «знизу вгору» – «зверху вниз»; 2) розробити як окремий документ Стратегію розвитку е-демократії в Україні з урахуванням рекомендацій міжнародних організацій та прийняти її як рамковий закон; 3) розробити стратегії розвитку е-демократії на рівні вищих органів державного управління, всіх гілок влади (ВРУ, КМУ, судова гілка влади), а також програми/плани заходи/дорожні карти на рівні окремих органів державної влади, місцевого самоврядування (документи повинні були містити конкретні показники розвитку е-демократії, дорожню карту та перелік проєктів провадження е-демократії строком до одного року) [23, с. 3–4].

Вартими уваги є також можливі напрями е-демократії за трьома рівнями: базовий рівень – відкриті дані (одноканальне інформування) – дозволяє недержавним інституціям та активістам оперативно готувати альтернативні та конкурентоспроможні продукти політики (моніторинг та оцінку, проекти рішень, експертизу). Додатковою вигодою є розвиток ІТ-сектору економіки. Мезорівень – опублікування інформації про політику на веб-ресурсах (одноканальне інформування). Йдеться про опублікування аналітичних продуктів органів влади: звіти, новини про діяльність та послуги, які дають громадянам узагальнені та доступні знання про поточну політику. Основна вигода для громадян – можливість забезпечити їх компетентність задля ефективної громадської участі. Електронні засоби сприяють отриманню інформацію у реальному часі, забезпечують оперативність процесу «запит–відповідь». На цьому рівні активно реалізується політика електронної просвіти, інклюзії, доступності ІКТ для різних категорій населення. Верхній рівень – участь громадян у формуванні політики, веденні політичного діалогу. Електронні інструменти дозволяють у реальному часі забезпечувати ефективну взаємодію на базі електронних дискусійних платформ [23, с. 4]. На наш погляд, спірною видається позиція щодо визначення мезорівня та верхнього рівня з огляду на їх схожість та взаємодоповнюваність.

Аналіз іноземних джерел дає підстави для формування дещо відмінного підходу до визначення електронної демократії. Наприклад, електронну демократію визначають як широкий спектр інтерактивних інструментів, які охоплюють існуючі та нові медіа-джерела, що дозволяє представникам громадськості висловлювати свої думки та прагнути впливати на прийняття рішень у своїй громаді, країні чи навіть на глобальному рівні. Електронної демократії можна досягти за допомогою старих технологій, таких як телебачення і радіо, і новіших технологій, таких як Інтернет, мобільні телефони та електронні системи голосування. Величезна кількість зацікавлених сторін може отримати доступ до інформації через Інтернет [190]. Такий підхід чітко відображає концепцію «digitization» і «digitalization»,

враховуючи технічну складову та результат її запровадження. У розрізі логічного зв'язку «електронна демократія – інструмент», диджиталізація відіграє ключову роль.

Інша група зарубіжних дослідників використовують термін «цифрова демократія», який змінює погляд на зв'язок між демократією, урядуванням, адмініструванням та диджиталізацією. Учені зазначають, що розвиток демократії в цифрову еру має позитивні та негативні сторони. Позитивні аспекти засвідчують можливості громадян висловлювати свої прагнення, створювати групи, реалізувати протестні акції, політику контролю, запропоновану урядом, тощо. Справа в тому, що з цієї точки зору демократичні країни стають більш демократичними, оскільки віртуальні простори та доступ до Інтернету можуть надати користувачам можливість висловити свою думку. З іншого боку, є негативна сторона демократії в цифрову еру, про що свідчать часті випадки етичних порушень громадськістю в соціальних мережах у формі містифікацій, проявів ненависті, наклепу тощо. Базове розуміння членами громадянського суспільства свободи вираження поглядів на цифрових платформах потребує додатково розвитку, що і є однією з проблем і викликів для демократії в сучасну цифрову еру [171].

Характеризуючи взаємодію електронного урядування та електронної демократії, М. Алі підкреслює, що e-governance використовує технології для створення прозорих, ефективних урядових систем, які розширюють можливості громадян завдяки доступним цифровим платформам. Водночас e-democrasy «революціонізує демократичну практику», забезпечує активізацію участі громадян у прийнятті рішень за допомогою цифрових інструментів. Як наслідок, синергія між e-governance та e-democrasy створює основу для управління, орієнтованого на громадян, хоча й з такими викликами, як цифровий розрив та проблеми конфіденційності [165].

Електронну демократію можна також розглядати у якості мети електронного урядування, його кінцевої цілі, оскільки останнє асоціюється із засобом реалізації демократичних процесів. Така взаємозалежність понять

сприяє їх планомірному та одночасному розвитку, тому формування державної політики повинно відбуватись із врахуванням особливостей втілення завдань електронного урядування задля розвитку електронної демократії.

Стратегією розвитку інформаційного суспільства в Україні передбачено, що електронна демократія повинна сприяти розширенню можливостей суспільно-політичної участі громадян, зростанню громадської активності через впровадження ІКТ у системі суспільних відносин [128]. Основними засадами та напрямками розвитку е-демократії Стратегією визначено: удосконалення нормативно-правового забезпечення у частині організації електронної взаємодії громадян та організацій з державними органами; активне використання новітніх ІКТ задля забезпечення «участі громадян та організацій у формуванні та реалізації державної політики, у тому числі шляхом підтримки пілотних інтернет-проектів»; формування мережевої культури комунікації на засадах партнерства; визнання важливої ролі засобів масової інформації як майданчиків для публічних форумів та дискусій, за допомогою яких громадяни мають можливість відстоювати свої суспільні інтереси; «створення та впровадження інтегрованої інформаційно-аналітичної системи «Електронний парламент України», яка забезпечить доступ громадян до інформації про парламентську діяльність та документів...», а також стимулює розвиток рівноправного цілісного інформаційного суспільства у результаті використання сучасних ІКТ і стандартів; розвиток системи інтерактивної взаємодії з громадянами на базі Національного центру підтримки електронного урядування з використанням наявних соціальних мереж «Ми розвиваємо електронне урядування»; «сприяння співпраці державних органів з інститутами громадянського суспільства, експертами та міжнародними партнерами у розробленні проектів нормативно-правових актів, стандартів та впровадженні пілотних проектів електронної демократії з дотримання прав людини та верховенства права» [128].

Як зазначає в своєму дослідження О. О. Юріков, у повоєнний період першочерговими заходами реалізації електронної демократії стануть: 1) широке застосування ІКТ, зокрема мобільного застосунку «Дія», що сприятиме забезпеченню взаємодії суспільства та держави; 2) активізація та розширення електронної участі громадян у формуванні місцевих бюджетів; 3) удосконалення порядку електронних звернень і петицій; 4) участь в обговоренні проєктів правових актів. При цьому, як наголошує вчений, визначальним завданням, що постане перед органами державної влади в повоєнній Україні, стане «запровадження електронного голосування» [159, с. 141].

Що стосується електронного парламенту як необхідної складової електронної демократії, то його впровадження в Україні стало результатом тривалого процесу диджиталізації публічної сфери, яка повинна була досягти належного рівня розвитку технологічної складової, спроможної сприяти полегшенню процесів законотворення та підвищувати рівень ефективності діяльності законодавчого органу.

Як зазначають експерти Центру політико-правових реформ, електронний парламент – це «орган законодавчої влади, що як один із центрів концентрації політичної влади спрямований на забезпечення ефективної взаємодії між парламентарями (народними депутатами) і представниками громадянського суспільства з використанням інформаційно-комунікаційних технологій на засадах верховенства права, прозорості, доступності та підзвітності діяльності» [4]. При цьому перехід до форми електронного парламенту спричиняє істотний вплив як на структуру традиційних парламентів, так і на їхні повноваження, змінюючи до того ж сам характер відносин між парламентами, іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями та громадянами.

Досить вдалим є розмежування напрямів, за якими повинно відбуватися оновлення формату взаємовідносин між громадянами та органами державної влади: «легальний (у законодавчому процесі – організація документообігу та

здійснення ефективної міжнародної діяльності), комунікативний (соціальні мережі та сайти – зменшення перешкод для вільного спілкування), технологічний (еволюція технологій, модернізація інформаційних сервісів), інтерактивний (покращення інституційно-функціональних параметрів взаємодії, посилення безпосередньої участі, запровадження інтеграції між парламентом і громадянами)» [4].

С. А. Чукут акцентує, що електронний парламент – це законодавчий орган, який «уповноважений бути більш відкритим, прозорим і відповідальним за допомогою ІКТ» [156, с. 136]. Основним завдання останнього вчений вбачає забезпечення можливості доступу громадян до нормативних документів та результатів діяльності законодавчої влади.

На нашу думку, не варто ототожнювати електронну демократію лише з результатами представницької діяльності єдиного законодавчого органу України, оскільки такий підхід є концептуально неправильним. Електронна демократія – це етап розвитку політичного режиму країни, за якого громадяни як єдине джерело влади мають змогу реалізувати, захистити свої права та свободи, виконати обов'язки через використання інформаційних технологій, тобто, в результаті цифровізації. Тому, трактування електронної демократії як способу реалізації активного виборчого права або виключно як діяльності парламенту є неправильним.

Що стосується електронної демократії, то її слід визнати метою електронного урядування. На наш погляд, електронну демократію слід розглядати ширше, ніж запропоновано в чинному законодавстві України. Відповідно електронною демократією варто вважати застосування ІКТ та засобів, які дозволяють громадянам та організаціям брати участь у демократичних процесах держави. Зазначення переваг такої участі не є обов'язковим для нормативного закріплення дефініції у чинних нормативно-правових актах. Перевагою такого визначення є його відповідність положенням європейського законодавства, зокрема, Рекомендації Rec(2004)15

Комітету міністрів країн-членів Ради Європи щодо е-урядування від 15 грудня 2004 року [192].

У Рекомендаціях Ради Європи (Recommendation CM/Rec (2009)1) електронна демократія (e-democracy) визначається як «інструмент зміцнення демократії, демократичних інститутів та демократичних процесів за допомогою ІКТ. Її головним завданням є «електронна підтримка демократії». Е-демократія є однією зі стратегій підтримки демократії, демократичних інститутів, демократичних процесів і поширення демократичних цінностей. Вона доповнює традиційні інструменти демократії і є взаємопов'язаною з ними» [44, с. 71].

Для з'ясування ознак сучасного електронного урядування окрему увагу слід також приділити аналізу суб'єктів взаємодії та рівнів сформованого між ними зв'язку. Розуміння та визначення кола суб'єктів залежить перш за все від обраного підходу до тлумачення поняття електронного урядування.

Наприклад, зарубіжний дослідник З. Фанг визначає електронне урядування як спосіб для урядів використовувати найбільш інноваційні способи використання інформації та технологій, зокрема можливість електронних звернень, надання громадянам і бізнесу більш зручного доступу до державної інформації та послуг, для покращення якості послуг та надання більших можливостей для участі у демократичних інститутах та процесах. Електронне урядування включає операції між урядом і бізнесом, урядом і громадянином, урядом і службовцями на різних рівнях управління. Автор також визначає електронний бізнес і електронну комерцію структурними елементами електронного уряду. Електронне урядування, на думку дослідника, представляє величезний поштовх для прогресу у 21 столітті з метою надання державних послуг вищої якості та ефективності та покращення відносини між громадянами і урядом [178, с. 2].

Даний підхід дещо відрізняється від тих підходів, які було зазначено раніше, оскільки акцентує увагу на публічно-сервісному складнику діяльності держави, а не на вертикальному управлінні, що підтверджує запропоновану

нами раніше концепцію з приводу того, що при реалізації електронного урядування повинен бути обов'язково врахований зв'язок з приватними особами.

Хоча, деякі дослідники критично ставляться до такого зауваження, зазначаючи, що задоволення потреб громадян не є основною метою електронного урядування, «оскільки електронне урядування сьогодення – це система, яка характеризує дуже широку сферу відносин органів публічної влади та фізичних осіб (до того ж, це не завжди громадяни, це можуть бути іноземці, особи без громадянства, біженці, оскільки для них також працюють широкі сервісні послуги), а також юридичних осіб, тому що налагодження відносин влади та бізнесу також входить у новітню систему урядування» [118, с. 29].

Разом з тим у роботі З. Фанга пропонується визначення електронного урядування з технологічної точки зору як використання технологій для покращення обміну інформацією і надання послуг [178, с. 5], що відображає процеси оцифрування в умовах загальної диджиталізації.

Науковець також пропонує тристоронню модель організації відносин між електронним урядуванням (яке у суб'єктному відношенні реалізується через електронний уряд), громадянами та бізнесом [178, с. 6], в якій уряд відображає процеси самостійності та самоуправління, бізнес (електронна комерція) відображає процеси глобалізації, а сучасне суспільство користується перевагами електронного урядування та електронної комерції та впливає на них.

Цікавим є підхід З. Фанга щодо виокремлення восьми категорій зв'язку (рівнів взаємодії) між електронним урядування, бізнесом та громадянами:

1. Від уряду до громадян (G2C). Розвиток системи надання онлайн-послуг громадськості для формування комунікації між публічною владою та громадянами і встановлення довірливого зв'язку.

2. Від громадянина до уряду (C2G). Забезпечення зворотного зв'язку від громадськості за результатами надання онлайн-послуг, зокрема через електронний сервіс доставки для обміну інформацією та зв'язку;

3. Уряд-бізнес (G2B). Забезпечення активного стимулювання ініціатив щодо електронних процедур, таких як електронні закупівлі, торгівля через електронні мережі тощо.

4. Бізнес-уряд (B2G). Забезпечення інтересу від використання електронних урядових ініціатив для продажу товарів і послуг.

5. Від уряду до працівника (G2E). Забезпечення використання ініціатив, які сприятимуть внутрішнім процесам управління у сфері державної служби та внутрішньої комунікації зі співробітниками через електронний документообіг.

6. Від уряду до уряду (G2G). Забезпечення ефективності діяльності структурних одиниць суб'єктів публічної служби, внутрішній обмін інформацією.

7. Від уряду до неприбуткової організації (G2N). Надання урядом інформації та підтримка зв'язку некомерційними організаціями, політичними партіями та громадськими організаціями, законодавчою владою тощо.

8. Від неприбуткової організації до уряду (N2G). Зворотній зв'язок між тими ж суб'єктами [178, с. 7].

Фактично, у моделі відносин «від уряду до інших суб'єктів» іде формування зв'язку, а в протилежній моделі – його використання. З огляду на існування широкого кола суб'єктів, які діють в системі електронного урядування, доцільність виокремлення саме таких типів викликає певні сумніви з наукової точки зору.

Більш вдалим є підхід, відповідно до якого виділяються чотири основних сектори електронного урядування: уряд до уряду (G2G), уряд до бізнесу (G2B), уряд до громадян (G2C), уряд до працівників (G2E). Сектор «уряд до громадян» сприяє взаємодії громадян з урядом, наприклад для поновлення ліцензій та сертифікатів, сплати податків та отримання винагород,

зменшення витрат часу та спрощення процедур, запровадженні «послуг єдиного вікна», в яких громадяни можуть вирішити значну кількість завдань із залученням багатьох агенцій, без контактування з кожною агенцією окремо. Сектор «уряд до бізнесу» переважно включає в себе процеси постачання товарів та послуг, сприяє зниженню витрат при зростанні якості надання послуг в умовах конкуренції. Сектор «уряд до уряду» – включає в себе внутрішньо- та міжвідомчі обміни на національному рівні так само, як обмін між національними, регіональними і локальними рівнями. Сектор «уряд до працівників» – охоплює різноманітний спектр трудових відносин від нарахування пенсії до використання можливостей ринку праці, а також поліпшує міжвідомчий розподіл інформації та командну співпрацю [157, с. 22].

Зазначені чотири групи відносин повністю задовольняють потребу суб'єктів у електронному урядуванні з точки зору поділу цих відносин на сфери прояву. Більше того, групу «уряд до працівників» може бути визнано частиною більш широкої сфери «уряд до громадян».

Отже, електронне урядування, базуючись на принципах прозорості, підзвітності та інклюзивності, відкриває нові можливості для взаємодії між державою, громадянами та бізнесом [140, с. 691].

Виділяють також інституційні моделі організації та впровадження електронного урядування: політична та інвестиційна координація (реалізується за результатами створення структурного підрозділу або окремої структури у складі міністерства фінансів (економіки, бюджету, казначейства або планування), яке реалізує функції з управління та координації електронного урядування, що дає можливість безпосередньо використовувати фінансові активи при необхідності з одночасною інтеграцією до економічних стратегій країни. У якості недоліку може бути відсутність достатньої технічної забезпеченості у впровадженні елементів електронного урядування); адміністративна координація (реалізація і розвиток електронного урядування на основі окремого суб'єкта владних повноважень, що дає перевагу з точки

зору імплементації програм електронного урядування з програмами державного розвитку та управління, легке узгодження з процесами, пов'язаними з адміністративними реформами та децентралізацією. Недоліками такої моделі є слабка технічна координація та ускладнений процес фінансування програм з електронного урядування); технічна координація (здійснюється на базі міністерств, пов'язаних з технікою та технологією. Головною перевагою такої моделі є достатня забезпеченість технічним персоналом, технічними засобами, специфічними знаннями, встановлення тісних відносин з бізнесом, залучення недержавного сектору. Основним недоліком може бути слабке узгодження з адміністративними процесами у державі (адміністративною реформою); розподілена координація або відсутність координації (розподіл повноважень між різними суб'єктами владних повноважень з одночасним розподілом фінансування. Недоліком можуть бути непередбачені високі затрати на реалізацію спільних програм) [157, с. 20–21].

Електронне урядування як концепція також містить у своєму складі категорію електронного уряду, значення і зміст якої по-різному тлумачиться науковцями та фахівцями. І. Є. Погребняк акцентує увагу на низці визначень e-government, починаючи від дефініювання в якості використання інформаційних технологій для вільного обігу інформації «з метою подолання фізичних кордонів традиційного паперу» до застосування цифрових технологій для підвищення ефективності надання державних послуг. Усі визначення e-government умовно поділяють на чотири групи: 1) які ґрунтуються виключно на теоретичному підході та цільовому призначенні; 2) в основі яких прикладний характер та акцент на структурних елементах концепції; 3) базуються на суто технічних складових; 4) мають комплексний підхід та спрямовані на забезпечення максимальної ефективності державного управління [73, с. 28].

За висновком С. І. Погребняка, e-government доцільно визначити як «спосіб організації державної влади за допомогою систем локальних

інформаційних Інтернет-мереж і сегментів глобальної інформаційної мережі, що забезпечує функціонування певних служб в режимі реального часу і робить максимально простим і доступним щоденне спілкування громадянина з офіційними установами» [73, с. 29]. Практичним аспектом такого розуміння є можливість забезпечення надання цілого спектру адміністративних послуг за допомогою інформаційно-комунікаційних засобів між органами державної влади, органами місцевого самоврядування з одного боку та юридичними і фізичними особами – з іншого. Позитивним наслідком такої взаємодії є скорочення часу надання послуг, економії ресурсів, зокрема й зменшення бюджетних видатків.

У структурі e-government можна виокремити три компоненти: 1) технічний (мережа Інтернет, стільниковий та супутниковий зв'язок, інформаційні системи); 2) внутрішня урядова інфраструктура (аналог корпоративної мережі); 3) зовнішня інформаційна інфраструктура (забезпечує взаємозв'язок з фізичними та юридичними особами).

Відтак, в основі e-government – «клієнт-орієнтованість» публічних та адміністративних послуг, спрямування діяльності урядових структур на задоволення потреб споживачів, що є «мейнстрімом світової практики електронного уряду» [73, с. 30].

Цікавого підходу дотримується В. С. Політанський, на думку якого формування електронного уряду стало можливим, виходячи з розуміння держави як постачальника послуг, де «інформаційні технології мають працювати на інтереси широких верств, забезпечуючи надання послуг громадянам і організаціям з боку держави» [74, с. 28].

З огляду на дану позицію та враховуючи приклади підходів до визначення електронного урядування, електронної демократії та моделей взаємодії і реалізації електронного урядування, можна помітити, що фактично, відносини, що формуються в межах електронного урядування як найбільш загальної категорії, яка відображає процеси формування цифрової політики, можна згрупувати на зовнішні, які формуються та реалізуються між урядом,

сукупністю суб'єктів владних повноважень, публічною службою та громадянином (отримувачем суспільно корисного блага у вигляді переваг впровадження електронного урядування) та внутрішні, направлені на технічну організацію діяльності уряду, сукупності суб'єктів владних повноважень, публічної служби. Таким чином, процеси диджиталізації стосуються відносин з громадянами, а оцифрування – внутрішніх, проте, реалізація зовнішніх без внутрішніх є абсолютно неможливою, що досить часто не враховано в державних програмах та стратегічних документах.

В. С. Політанський також зазначає, що електронний уряд спрямований на вирішення трьох взаємопов'язаних завдань:

- забезпечення громадян, суб'єктів господарювання ефективними засобами отримання е-сервісів;
- забезпечення державних органів ефективними засобами прийняття управлінських рішень, надання адміністративних послуг;
- організація електронної взаємодії органів влади, громадян та представників бізнесу.

До того ж, створення електронного уряду спрямоване на підвищення довіри до уряду, забезпечення прозорості та відкритості публічного сектору, зменшення витрат як бізнесу, так і органів влади [74, с. 29]. Загалом запропонований погляд цілком відповідає концепції електронного урядування, описаної вище.

Що стосується відмінностей між поняттями «електронний уряд» та «електронне урядування», то на думку І. С. Куспляка, електронний уряд доцільно розглядати як «спосіб організації та розвитку політичної системи держави та її відкритості, новий підхід щодо взаємодії державних інститутів з суспільством з метою ефективнішої діяльності уряду, надання кращих публічних послуг», а електронне урядування – як концептуальний підхід стосовно функцій уряду, «процес співпраці влади з громадянами за допомогою ІКТ задля збільшення можливостей для громадян» [48, с. 397–398].

Ще у 2008 році, на початковому етапі впровадження електронного урядування в систему функціонування України, О. М. Ємельяненко зазначала, що «головне завдання електронного уряду – передусім підвищення ефективності функціонування уряду звичайного» [25]. На відміну від вітчизняних експертів, які під поняттям «електронна Україна» розуміли владні органи, авторка акцентувала на першочерговому значенні можливості за допомогою нових інформаційних технологій посилити контроль громадян над урядом, що є характерним для досвіду західних країн. Актуальними видаються й зауваження про те, що самі по собі новітні технології не спроможні змінити відносини «бюрократії й громадян. Для цього потрібні також воля керівників відомств, їхня готовність використати можливості, що відкриваються, не тільки у власних цілях, а й для зручності людей» [25].

Тобто електронний уряд як і електронне урядування направлене на задоволення інтересів громадян шляхом зменшення бюрократизації процесів, надання доступу громадян до державних послуг, спрощення отримання цих послуг від держави та сприяння загального розвитку електронної демократії.

Вже згадуваною Концепцією розвитку електронного урядування передбачено, що розвиток та поширення сучасних інформаційно-комунікаційних технологій створює нові можливості для забезпечення взаємодії та співпраці органів влади, громадян і бізнесу, високоякісного обслуговування фізичних та юридичних осіб державою, у тому числі залучення громадян до проєктування електронних послуг та отримання якісного зворотного зв'язку. Зокрема, планувалось, що це відбудеться шляхом розвитку: електронних послуг, відкритих даних, електронних інструментів залучення громадян, електронної ідентифікації та довірчих послуг, електронної взаємодії, електронного документообігу, електронного урядування базовими галузями, а також шляхом підтримки пріоритетних реформ, формування базової інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури електронного урядування, підвищення ефективності управління розвитком електронного урядування [40]. Означені напрями на

сьогодні виступають основними векторами розвитку електронного урядування та діяльності електронного уряду. Нами пропонується в даному контексті розглядати електронний уряд як сукупність суб'єктів – державних органів у складі системи виконавчої влади, інших публічних владних суб'єктів, які вступають у відносини електронного урядування.

Для визначення змісту електронного урядування як моделі цифрової політики держави та суспільства варто в черговий раз звернутись до положень Закону України «Про Національну програму інформатизації» від 1 грудня 2022 року № 2807-IX, який регулює правові відносини, що виникають під час формування та виконання Національної програми інформатизації – комплексу «завдань, програм, проектів, робіт з інформатизації, спрямованих на розвиток інформаційного суспільства шляхом концентрації та раціонального використання фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів, виробничого і науково-технічного потенціалу держави, координації діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, а також підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності» [101]. Законом також передбачено, що Національна програма інформатизації визначає «особливості реалізації державної політики у сфері інформатизації для забезпечення потреб та розвитку інформаційного суспільства, впровадження інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій» [101].

Положенням статті 1 даного Закону передбачено, що електронне урядування – це «форма організації державного управління, що сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно-комунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян» [101].

З аналізу даної дефініції зрозуміло, що електронне урядування є набором, переліком конкретних дій уповноважених суб'єктів, спрямованих на досягнення визначеної мети. Законодавець таким чином визначає електронне урядування виключно як діяльність зовнішнього впливу, хоча теоретичні

підходи та концепції мають інший погляд на електронне урядування в контексті посилення ролі громадян та приватних осіб у вирішенні державних справ. З одного боку, такий підхід законодавця виправданий обов'язком держави створити належні умови життєдіяльності її громадян та осіб, які на законних підставах перебувають на її території, проте з іншого, використання застарілого підходу управління викликає сумнів стосовно правильності побудови нової концепції.

Дана проблематика видається такою, що потребує додаткового інтересу та досліджень також з огляду на основоположний характер програмних та планових документів, які визначають загальний напрям розвитку конкретної сфери суспільних відносин.

Змістовне наповнення нормативної дефініції електронного урядування також потребує уточнення в частині визначення глобальної мети – побудови держави нового типу, не зважаючи на те, що законодавець підкреслює, що така держава орієнтована на задоволення потреб громадян.

В тексті Закону України «Про Національну програму інформатизації» електронне урядування згадується тричі: при визначенні Генерального державного замовника Національної програми інформатизації як центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сферах цифровізації, цифрового розвитку, цифрових інновацій та технологій, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства, інформатизації (пункт 5 частини 1 статті 1); при визначенні даного поняття (пункт 6 частини 1 статті 1); при визначенні основних завдань Національної програми інформатизації, одним з яких є реалізація та впровадження заходів, спрямованих на розвиток електронного урядування та електронної демократії (пункт 2 статті 3) [101].

Таким чином, електронне урядування відповідно до сучасного нормативного підходу розглядається як форма діяльності суб'єктів владних повноважень, що відображає функціональний підхід. Проте, на наш погляд, електронне урядування охоплює ширшу сферу суспільних відносин, до

суб'єктного складу якої повинні бути включені приватні учасники (громадяни та організації). Це дозволить формувати державну політику у реальному напрямі задоволення потреб громадян та їх доступу до управління справами держави. До того ж, переважно зарубіжні наукові позиції обґрунтовують доцільність розуміння електронного урядування через обсяг можливостей для приватних суб'єктів, зокрема, реалізуючи ними право на отримання послуг від держави, що відображає публічно-сервісний характер діяльності останньої.

Тому, на нашу думку, електронне урядування можна розглядати дуально:

- вважати інструментом цифрової політики і загального процесу цифровізації, яка в свою чергу може бути реалізована в різних сферах (економічній, соціальній, медичній, освітній, культурній, виробничій, природоохоронній тощо), що сприяє отриманню приватними суб'єктами можливості задоволення свої прав та свобод, законних інтересів, спрощує доступ громадян до отримання державних послуг, формує новий вектор відносин держава-особа;

- вважати діяльністю суб'єктів владних повноважень, яка полягає у впровадженні результатів цифровізації управлінських процесів.

Електронне урядування також зі свого боку поєднує інституційну складову (сукупність уповноважених суб'єктів на впровадження механізмів електронного урядування, які не обмежуються державними суб'єктами); нормативну складову (як напрям публічної та державної політики має бути чітко передбачений перелік дій, повноважень, напрямів, завдань у програмних документах, стратегіях, планах тощо); технічну складову (полягає у впровадженні всіх необхідних заходів і внесенні необхідних змін в існуючі системи для досягнення загальної мети цифровізації).

В контексті електронного урядування викликає дослідницький інтерес поняття цифрового простору, сутність якого можна розглядати у широкому та вузькому значеннях: у широкому значенні цифровий простір – це вся наявна у державі цифрова інфраструктура, яка забезпечує формування та

функціонування цифрового середовища з урахуванням технологічних та технічних вимог; у вузькому значенні цифровий простір – це формат взаємодії держави та громадян через інструменти електронного урядування, які сприяють інформаційному та цифровому розвитку сучасного суспільства [137, с. 344].

Стосовно електронної демократії, то її слід визнати метою електронного урядування. На наш погляд, в результаті комплексного аналізу, електронну демократію слід розглядати ширше, ніж запропоновано в чинному законодавстві України, відповідно електронною демократією варто вважати застосування інформаційно-комунікаційних технологій та засобів, які дозволяють громадянам та організаціям брати участь у демократичних процесах держави. Зазначення переваг такої участі не є обов'язковим для нормативного закріплення дефініцій у чинних нормативно-правових актах. Перевагою такого визначення є його відповідність положенням європейського законодавства, зокрема, Рекомендації Rec(2004)15 Комітету міністрів країн-членів Ради Європи щодо е-урядування від 15 грудня 2004 року.

Для подальшого перспективного розвитку досліджуваної сфери відносин Україна повинна прийняти нову концепцію розвитку електронного урядування в Україні, яка враховуватиме нові елементи системи електронного урядування та сприятиме розвитку цифровізації.

1.3 Глобальна цифровізація як пріоритетний напрямок розвитку сучасної України

Структурний підрозділ роботи присвячений дослідженню загальних тенденцій зміни державного порядку організації суспільних відносин в сучасному світі та з'ясуванню передумов, причин та перспектив розвитку процесів цифровізації. Враховуючи загальну структуру роботи в межах даного підрозділу частково буде проаналізовано нормативно-правове регулювання цифровізації як гарантованого та санкціонованого державою напряму

публічної політики, проте, більш детальний аналіз нормативного забезпечення буде викладено у підрозділі 2.1 дисертаційної роботи.

Отже, потреба в імплементації цифровізаційних процесів в організацію суспільного буття викликана низкою об'єктивних фактів. При чому, в цьому випадку важливо відмітити, що цифровізація як глобальний напрям може розглядатися в контексті задоволення суспільних потреб, відображаючи соціальний складник, або ж як зовнішній вплив на організацію та функціональне забезпечення такого задоволення суспільних потреб, що відображає політичний напрям і входить в систему діяльності публічних суб'єктів. Цифровізація залишається об'єктивною потребою розвитку держави, не зважаючи на можливі перешкоди на шляху її реалізації [144]. Тому, пропонуємо комплексно розглянути цифровізацію для формування правильної системи взаємозв'язків між приватними та публічними інтересами і потребами у загальнодержавному значенні.

Загальний вплив цифрових рішень формує поняття цифрової держави, що найповніше розкривається через нормативне визначення його складових, ключовими серед яких є електронна демократія, електронний уряд, електронне врядування, цифровізація в технічному та технологічному аспектах [134, с. 518].

Питання глобальної цифровізації досліджується ученими різних галузей знань. Наприклад, в економічній сфері глобальна цифровізація пов'язується з глобалізацією економіки, технологічними інноваціями, покращенням умов для населення, інформатизацією та автоматизацією процесів.

Досліджуючи цифровізацію економіки у контексті глобальних тенденцій суспільного розвитку Ю. М. Уманців наводить основні закономірності становлення цифрової економіки: віртуальний та інтегральний характер підприємницької діяльності; віртуальність багатьох фінансових операцій; розвиток мережевого підприємництва та економічного простору без кордонів; розвиток економіки знань на основі широкого використання інформаційних ресурсів; персоніфікація потреб і виробництва; розвиток

платформної економіки та інтернету речей; електронне урядування; глобалізація економіки на основі розвитку інформаційно-комунікаційних технологій [149, с. 105].

Перелік цих закономірностей можна вважати як причинами (умовами) цифровізації, так і напрямками розвитку цифровізаційних процесів. В наведеному підході важливим є врахування електронного урядування як однієї з умов розвитку цифрової економіки.

Дослідник М. Б. Кулинич привертає увагу до першочергового значення людського капіталу для становлення цифрової економіки у суспільстві, завдяки якому розвиваються технології штучного інтелекту, а сама «економіка стає більш інноваційною – Smart-економікою» [46, с. 58]. Вчений також проводить порівняльний аналіз термінів «цифрова економіка» й «цифровізація», та обґрунтовує, що останній термін є ширшим, оскільки включає розуміння процесу «впровадження цифрових технологій, генерації, обробки, передавання, зберігання та візуалізації даних у різні сфери людської діяльності, а не тільки в економіку» [46, с. 58]. Отже, автор пов'язує цифровізацію з суспільним складником.

Характеризуючи цифровізацію виробництва як основу цифрової економіки, М. Б. Кулинич доходить висновку, що цифровізація являє собою «ніщо інше, як перехід від аналогового до цифрового» та передбачає створення інформаційних систем цифрових платформ [46, с. 59–60].

Науковиця С. О. Тульчинська розглядає цифровізацію як засіб трансформації економіки України та акцентує на перевагах цифрової економіки як для суспільства й підприємництва, так і для держави, які полягають, по-перше, у спроможності завдяки цифровим інструментам знизити рівень тіньової економіки та корупції. По-друге, завдяки розвитку внутрішнього ринку цифрових технологій та розширенню можливостей функціонування українських ІТ-компаній, потенційно зменшується відтік висококваліфікованих кадрів за кордон. Разом з тим, негативними проявами є

збільшення загроз безпеці даних у вигляді кібератак, та ризики структурних змін на ринку праці [147, с. 56].

Вартим уваги є виокремлення Н. І. Гражевською та А. М. Чигиринським основних підходів до трактування поняття «цифрова економіка». По-перше, як нового типу економіки, за якого змінюється зміст та сфери економічної діяльності завдяки масовому використанню «електронних технологій обробки, передання, зберігання і використання інформації». По-друге, як об'єднання технологій загального призначення і низки економічно-соціальних заходів через глобальну мережу Інтернет [14, с. 55].

За висновком науковців, цифрова економіка не тільки визначає вектор розвитку сфери господарювання, але й призводить до глобальної конкурентоспроможності підприємств, регіонів та держав. Саме тому відповідні процеси задля підвищення їх ефективності потребують дієвої державної політики, спрямованої на удосконалення цифрової трансформації на засадах індустрії 4.0, удосконалення нормативно-правової бази використання ІКТ, її гармонізації з правом ЄС, подолання цифрової нерівності, підвищення цифрової грамотності [14, с. 57].

Таким чином, в наведених підходах цифровізацію економіки як сфери суспільних відносин слід розглядати як один із основних напрямків глобальної цифровізації, включеної до загальної системи трансформації державних інститутів та організації публічно-приватних відносин. В цьому випадку доречно буде навести позицію І. В. Якушко, яка зазначає, що термін «трансформація» дуже вдало відображає процеси цифровізації. Доречним є обґрунтований комплексний підхід авторки розглядати трансформацію у кількісному аспекті як сукупності значної кількості процесів, що призводять до зміни самої системи та ключових характеристик її функціонування й розвитку, та у якісному аспекті – як результат цих процесів [162, с. 76].

Термін «цифрова трансформація» теж по-різному тлумачиться ученими. Основні підходи можна звести до розуміння цифрової трансформації як: сукупності суспільних або організаційних змін, пов'язаних з впровадженням

цифрових технологій [45, с. 143]; зміну культури і мислення організації при переході від традиційних процесів до цифрових технологій [61, с. 218]; глобального процесу формування цифрового ринку та інфраструктури [50, с. 213]; інструменту цифрової революції [10, с. 16]; процесу змін у життєдіяльності держави, суспільства, бізнесу та людей [130, с. 94].

На окрему увагу заслуговує підхід В. Б. Марченко, оскільки цифрова трансформація розглядається вченим у контексті правового забезпечення та правових змін «як процес впливу держави на суспільство загалом, його інституції, апарат самої держави, економіку і бізнес із метою впровадження цифрових інформаційно-комунікаційних технологій у відповідні суспільні відносини шляхом як суто державно-правової діяльності, так і державно-приватного партнерства» [52, с. 282]. В якості засобів правового забезпечення цифрової трансформації автор визначає об'ємний масив державно-правових документів, які поділяє за характером на директивні та нормативні. В контексті нашого дослідження важливо відзначити, що стратегічні акти, планові документи, концепції автор пропонує відносити до директивних документів.

Таким чином, цифрова трансформація економічних процесів є складовою загального процесу глобальної цифровізації. Проте, не варто розглядати та аналізувати цифровізацію у прямій залежності від рівня економічного розвитку держави [145], що може призвести до неправильних та необ'єктивних висновків.

Наведений вище аналіз теоретичних підходів до визначення цифрової трансформації в межах економічних процесів свідчить про те, що цифрова трансформація може розглядатися як: 1) процес по впровадженню інформаційно-комунікаційних механізмів та інструментів в організацію внутрішніх процесів суб'єктів економічної діяльності, виробництво та інші форми такої економічної діяльності; 2) етап формування нової економічної діяльності, який відповідає потребам сучасності; 3) інструмент впровадження інформаційно-комунікаційних технологій; 4) дії держави та публічних

суб'єктів, спрямовані на створення можливостей та умов для широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій в економічній діяльності.

В межах глобальної цифровізації слід також розглянути цифровізацію в політичній сфері. З огляду на проведений аналіз теоретичних та нормативних джерел у попередньому підрозділі дисертаційного дослідження, зрозуміло, що цифровізація в політиці може розглядатися як напрям державної політики або як її формальне вираження, що полягає у впровадженні механізмів та інструментів електронного урядування та досягнення мети електронної демократії.

Деякі вітчизняні дослідники свого часу присвячували наукові роботи з'ясуванню особливостей та закономірностей розвитку цифровізації в політичній сфері. Зокрема, варто звернути увагу на позицію І. М. Милосердної та Т. М. Краснопольської. Вчені зазначають, що в ретроспективному контексті прояв процесу цифровізації в політиці можна спостерігати в тому, що політичні суб'єкти спочатку виступали як пасивні учасники, використовуючи нові інформаційні джерела, як то Інтернет, але пізніше стали активно застосовувати нові ІКТ для реалізації програмних завдань, зокрема шляхом створення веб-сайтів як платформи проведення передвиборчих кампаній, активне використання соціальних мереж та додатків [56, с. 107]. Таким чином, розвиток процесу цифровізації в політичній діяльності як напрямок застосування нових технологій та рішень був викликаний об'єктивною потребою у розширенні каналів зв'язку суб'єктів політичної діяльності з їх цільовою аудиторією – прихильниками та виборцями.

Дослідниці також з'ясували, трансформація політики під впливом інформаційно-комунікаційних технологій призводить не лише до її позитивних проявів у вигляді розвитку електронної демократії, електронного уряду та електронного урядування, але й супроводжується такою негативною тенденцією як формування цифрової бюрократії, що передбачає «впровадження нових алгоритмів взаємодії суб'єкта та об'єкта політико-

управлінської діяльності» [56, с. 108], що зі свого боку призводить до неефективних реформ в різних сферах життєдіяльності суспільства і держави.

На наш погляд, цифрова бюрократизація є наслідком розвитку процесів цифровізації у політиці. З одного боку, цифрова бюрократизація є також інструментом формування зв'язку в умовах загальної цифровізації між політиками (в даному випадку краще використовувати термін «суб'єктами влади») та громадянами, спрощує порядок отримання від держави послуг, забезпечує доступ до інформації, сприяє захисту основоположних прав, свобод та інтересів приватних осіб. З іншого ж боку, цифрова бюрократизація має певні ризики з погляду неправомірного використання тієї ж інформації. Такі ризики обумовлені тим, що держава, запроваджуючи нові механізми та інструменти цифрової трансформації, нові інформаційно-комунікаційні технології повинна з-поміж іншого створити умови, за яких персональні дані громадян, інформація про юридичних осіб, інша інформація з обмеженим доступом будуть під надійним захистом як технічним, так і нормативним. Наведене дає підстави стверджувати, що цифровізація у політиці (в межах політичної діяльності) повинна бути унормована та гарантована державою, що зі свого боку засвідчує потребу у чіткому нормативно-правовому регулюванні та визначенні всіх необхідних кроків, дій, заходів на рівні концептуальних актів, документів планування та актів адміністративних органів.

Яскравим прикладом цих процесів може бути запровадження державної програми «Держава в смартфоні» через ресурс/інформаційний додаток «Дія» у 2021 році Міністерством цифрової трансформації України. Станом на січень 2024 року додатком «Дія» користується понад 20 млн громадян, що загалом змінило саму філософію взаємовідносин між державними органами та громадянами [18]. На сьогодні в застосунку 14 цифрових документів та понад 30 електронних послуг, якими щодня користуються мільйони українців. Концептуально «Держава в смартфоні» спрямована на цифровізацію таких пріоритетних сфер, як містобудування, митниця, соціальний захист, судова,

податкова, охорона здоров'я, державна реєстрація та нотаріат, земельні відносини, технічна безпека [117].

Варто також зазначити, що перші державні ініціативи стосовно надання громадянам послуг від суб'єктів владних повноважень в онлайн форматі були започатковані Наказом Державного комітету зв'язку та інформатизації «Про затвердження Переліку і Порядку надання інформаційних та інших послуг з використанням електронної інформаційної системи «Електронний Уряд» від 15 серпня 2003 року № 149. Порядком було закріплено три категорії послуг. По-перше, інформаційні та інші послуги (далі – інформаційні послуги), які визначалися як «здійснення органами виконавчої влади у визначеній законом формі інформаційної діяльності з доведення інформаційної продукції в електронному вигляді до відома споживачів з метою задоволення їх інформаційних потреб у державних (адміністративних) послугах». Водночас Порядком визначалися на перспективу так звані «інші послуги» як «такі, що можуть з'явитись завдяки розвитку інформаційних технологій (застосування цифрового підпису, електронного документообігу та ін.)». По-друге, виокремлювалися державні (адміністративні) послуги, обов'язковість отримання яких установлювалася законодавством та які надавалися фізичним чи юридичним особам органами виконавчої влади, створеними ними установами та організаціями, що утримувалися за рахунок коштів відповідних бюджетів. Надання цих послуг було безпосередньо пов'язане з виконанням основних функцій та завдань органом влади. Насамкінець, Порядком визначалися інформаційні послуги загального призначення, надання яких не потребувало ідентифікації суб'єктів правових відносин [78].

Порядком також було передбачено чотири види електронного подання інформаційної послуги: 1 інформування – надання безпосередньо інформації про державні (адміністративні) послуги; 2) одностороння взаємодія – забезпечена можливість користувачу отримати електронну форму документа; 3) двостороння взаємодія – забезпечена можливість обробки електронної форми документа, включаючи ідентифікацію; 4) проведення трансакцій –

електронна реалізація можливостей прийняття рішень та їх доставка [78]. По суті, такий концептуальний підхід залишився актуальним і на сьогодні, лише змінилась форма реалізації способів взаємодії.

У подальшому напрями, механізми і строки формування системи електронних послуг визначалися Концепцією розвитку системи електронних послуг в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2016 року № 918-р, реалізація якої передбачалась до 2020 року. У правовому акті констатувалося відставання України у визначеному напрямі від світових темпів розвитку та наголошувалося на необхідності розроблення державної політики задля вирішення низки проблем, що полягали у несформованості нормативно-правової бази; відсутності єдиних вимог до запровадження електронних послуг; неврегульованості питань електронної ідентифікації та автентифікації суб'єктів звернення; відсутності міжвідомчої електронної взаємодії; складності та зарегульованості порядків надання адміністративних послуг; невизначеності формату електронного документа; відсутності єдиної інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури; браку довіри до електронної взаємодії суб'єктів; низький рівень готовності до запровадження електронних послуг [43].

Очікуваними результатами змін визначено покращення якості надання адміністративних послуг для громадян та суб'єктів господарювання відповідно до європейських вимог, підвищення ефективності роботи органів державної влади та органів місцевого самоврядування і досягнення якісно нового рівня управління державою, що базується на принципах результативності, ефективності, прозорості, відкритості, доступності та підзвітності; забезпечення необхідної мобільності і конкурентоспроможності громадян та суб'єктів господарювання; зменшення ризику корупції під час надання адміністративних послуг; покращення інвестиційної привабливості, ділового клімату та конкурентоспроможності держави; стимулювання розвитку інформаційного суспільства в Україні [43].

Державна політика цифровізації не обмежується лише спрощенням та оцифруванням процесів діяльності суб'єктів влади, а спрямована на задоволення інтересів населення, суб'єктів господарювання та розвиток різноманітних відносин. Цифрові послуги стали реалізацією цифровізації на рівні відносин «держава – громадяни» та «держава – суб'єкти господарювання».

У науці адміністративного права електронні послуги зазвичай розглядаються у двох аспектах: як власне публічно-владна діяльність адміністративного органу або ж як результат такої діяльності, що спрямований на забезпечення умов для реалізації прав як фізичних, так і юридичних осіб [146, с. 9]. Так, керуючись саме таким поглядом на природу електронних послуг, вчений О. О. Берназюк відносить їх до категорії адміністративних, та підкреслює, що адміністративна послуга являє собою вольовий двосторонній акт, в якому одна сторона реалізує свої права за сприяння такій реалізації з боку іншої сторони [7, с. 196].

Дефініція адміністративної послуги закріплена на законодавчому рівні (Закон України «Про адміністративні послуги») як «результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або здійснення обов'язків такої особи відповідно до закону» [83]. Статтею 9 Закону визначено спосіб надання адміністративних послуг в електронній формі через використання Єдиного державного вебпорталу електронних послуг та через інтегровані з останнім інформаційні системи органів державної влади та місцевого самоврядування.

Відповідно до положень уже згадуваної урядової Концепції, електронною визначається послуга, яка «надається суб'єкту звернення в електронній формі за допомогою засобів інформаційних, телекомунікаційних, інформаційно-телекомунікаційних систем» та може бути не лише адміністративною, аналіз якої наводився вище, а й публічною [43]. Відповідно до положень цієї ж Концепції, визначається так звана «сфера публічних

послуг» як така, що надається не лише органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, але й підприємствами, установами та організаціями, які належать до сфери їх управління. Таким чином, розширено коло суб'єктів надання електронних послуг, що відображає загальну тенденцію цифровізації як поетапного перетворення публічних послуг на зручні для користувачів онлайн-сервіси.

Дещо інше нормативне визначення електронної послуги закріплено Законом України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», а саме, як будь-якої послуги «з надання певного матеріального чи нематеріального блага на користь іншої особи, яка надається через інформаційно-комунікаційну систему» [88], що відображає різницю у підходах законодавця стосовно одного і того ж питання. Згідно з останньою законодавчою дефініцією електронною послугою в буквальному сенсі може бути визнана будь-яка дія суб'єкта по наданню послуги в електронному вигляді.

Аналіз запропонованих законодавцем конструкцій визначень категорій «адміністративна послуга», «електронна послуга», «публічна послуга» вказує на відсутність єдиного підходу до розкриття їх змісту. По-перше, визнання публічної послуги як послуги, що надається спеціальним суб'єктом, крім суб'єктного уточнення не містить розкриття змісту даного поняття. Те ж саме стосується визначення електронних послуг, а наявність двох визначень в чинному законодавстві провокує їх неправильне тлумачення. Електронна послуга ж по суті є іншою формою послуги і не повинна змінювати зміст даного поняття.

Окремим суттєвим питанням є забезпечення контролю якості надання адміністративних та інших публічних послуг в електронній формі. Як відомо, на відміну від робіт, де оцінюється результат, у послугах оцінюється сам процес їх надання, оскільки послуга споживається в процесі надання [12]. У правничій літературі слушно акцентують на принциповій відмінності між послугами публічної та приватної сфери. Якщо для приватного сектору

характерною тенденцією є максимальне розширення асортименту послуг, перелік надання публічних послуг повинен ґрунтуватися на принципі «держава робить тільки те, що не може або не повинен робити приватний сектор» [146]. Водночас на законодавчому (Закону України «Про адміністративні послуги») рівні питання контролю якості обмежується лише положеннями частини 4 статті 13, якими передбачено обов'язок адміністратора здійснювати контроль «за додержанням суб'єктами надання адміністративних послуг термінів розгляду справ та прийняття рішень» [83].

Отже, питання глобальної цифровізації не повинно виходити за межі концепції публічного та приватного права, оскільки поспіхом підготовлені проекти нормативних актів почасти призводять до неправильного тлумачення окремих категорій. Не зважаючи на наявність таких проблемних аспектів цифровізації державно-суспільного життя, питання глобальної цифровізації активно вкоренилося в публічному секторі України.

Загалом цифровий розвиток адміністративних послуг в Україні характеризується системним підходом, що охоплює як інституційні, так і функціональні аспекти трансформації. Впровадження новітніх цифрових рішень у сфері надання адміністративних послуг створює підґрунтя для підвищення ефективності публічного управління та покращення якості обслуговування громадян. Водночас, успішна реалізація запланованих реформ вимагає послідовної державної політики, належного ресурсного забезпечення та активної участі всіх зацікавлених сторін у процесі цифрової трансформації [138, с. 140].

Поряд із категорією «електронне урядування» використовується також поняття «смарт-урядування» / «розумне управління». Керівник з питань цифрових можливостей у Групі Світового банку Самія Мелхем визначення «розумного управління» пов'язує зі змістовним поєднанням значення слів, що складають абревіатуру S.M.A.R.T., а саме: соціальність, мобільність, аналітика, відкритість даних та довіра. Соціальна складова полягає у наданні урядами доступних послуг та платформ для задоволення потреб громадян та

забезпечення їх взаємодії з органами влади. Мобільний аспект засвідчує використання відповідних технологій, мереж та збереження даних. Аналітика передбачає застосування збору, аналізу та інтерпретації даних для прийняття рішень. Характеристика відкритості опосередковує прозорість, підзвітність та залучення громадян. Довіра підкреслює важливість кібербезпеки для збереження конфіденційності [cit. by: 179].

Ряд зарубіжних дослідників під розумним врядуванням вбачають систему управління, яка використовує надійні джерела даних для роботи в складних соціальних середовищах для розробки ефективної державної політики та досягнення соціальних цілей [179].

Досить цікавим є підхід, відповідно до якого цифрова трансформація визнається «ключовим союзником» розумного управління. Саме завдяки такому поєднанню створюються умови для використання державними службовцями цифрових каналів з метою взаємодії з громадянами, динамічного і легітимного порядку надання послуг. Як наслідок, новий тип цифрового уряду використовує інформаційно-комунікаційні технології, зокрема Інтернет, в якості інструменту для поліпшення управління. При цьому бізнес-аналітика й великі дані стають рушійною силою цифрової трансформації та сталого суспільства, забезпечуючи надання державних послуг [179].

Дж. Рамон Хіл-Гарсія, Цзін Чжан та Г. Пурон-Сід визначають чотирнадцять компонентів, які розкривають сутнісний зміст розумного урядування: інтеграція, інновації, наукова обґрунтованість, орієнтованість на громадян, сталий розвиток, креативність, ефективність, результативність, рівність, підприємливість, залученість громадян, відкритість, стійкість та технологічна грамотність [180]. Г. В. Перейра, П. Паричек, Е. Фалко та Р. Кляйнганс розглядають електронне або цифрове урядування як трансформаційні зусилля, що стають можливими завдяки впровадженню ІКТ в урядові організації з метою підвищення ефективності діяльності державного сектору, покращення надання послуг, зміну урядових функцій, внутрішньої організації та практики на основі людиноцентричного підходу [189, с. 146].

Таким чином, цифровізація виступає інструментом сталого розвитку країн та процвітання суспільства, обов'язково поєднує в собі публічні та приватні інструменти і відповідно до підходів, обґрунтованих науковцями, спрямована на задоволення потреб населення.

Розумне урядування небезпідставно поєднують з концепціями сталого розвитку. Виходячи із позиції публічного управління та адміністрування А. П. Лелеченко під сталим розвитком вбачає процес якісних змін, які передбачають «збалансування інтересів людини, суспільства і держави в поточному і майбутньому періодах на засадах досягнення в динаміці економічної ефективності, фінансової стійкості, економічного зростання та розвитку екологічної і соціальної підсистеми суспільства та, як наслідок, макросистем вищого рівня, з урахуванням раціональних обмежень, що накладаються національною безпекою, і впливу чинників зовнішнього середовища» [49].

У навчальному посібнику, підготовленому Науково-дослідним Центром дослідження проблем управління сталим розвитком, автори відзначають, що термін «сталий розвиток» офіційно був закріплений на Всесвітній конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку, що проходила у Ріо-де-Жанейро у 1992 році, що стало результатом багаторічної науково-аналітичної роботи та складовою політичної діяльності з попереднього узгодження формулювання терміну, його змістовного наповнення та донесення до широкого загалу нових концептуальних ідей. При цьому світовою спільнотою був пройдений шлях від загальної критичної оцінки взаємовідносин людини і природи до узгоджених на міжнародному рівні науково обґрунтованих рішень, що з-поміж іншого стосувалися доцільності спільних дій як у різних сферах суспільного життя, так і на різних рівнях управління, починаючи з органів державної влади та органів місцевого самоврядування, закінчуючи інститутом партнерства між громадськими об'єднаннями, бізнесом та владою [123, с. 435].

Аналізуючи підходи до визначення поняття сталого розвитку, дослідники акцентують на доцільності, по-перше, врахування не лише тих складових, які дозволяють охарактеризувати соціальне явище під впливом зовнішніх факторів, але й з урахуванням внутрішніх, моральних засад, відповідальності людей за збереження життя на планеті. По-друге, для дефініювання поняття сталого розвитку потрібно враховувати не лише статичні явища, а також динаміку змін, сам процес розвитку [123, с. 439]. До того ж, одним із паралельних процесів сталого розвитку та його невід'ємною складовою експерти називають глобалізацію, яка супроводжується інформатизацією.

У 2017 році українськими експертами за підтримки Програми розвитку ООН в Україні та Глобального екологічного фонду в рамках проєкту «Інтеграція положень Конвенцій Ріо в національну політику України» було підготовлено проєкт Стратегії сталого розвитку України до 2030 року та Національний план дій до 2020 року по впровадженню Стратегії. У розділі «Стратегічне бачення сталого розвитку України» передбачалося, що такий розвиток повинен ґрунтуватися на забезпеченні національних інтересів та виконанні міжнародних зобов'язань України щодо переходу до сталого розвитку, що зі свого боку зумовлювало низку запропонованих до виконання заходів, а саме: подолання дисбалансу в економічній, соціальній та екологічній сферах; трансформація економічної діяльності з переходом на засади «зеленої економіки»; побудова мирного та безпечного, соціально згуртованого суспільства з належним врядуванням та інклюзивними інституціями; забезпечення партнерської взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, бізнесу, науки, освіти та організацій громадянського суспільства; забезпечення повної зайнятості населення; високий рівень науки, освіти та охорони здоров'я; підтримання в належному стані довкілля; децентралізація та впровадження регіональної політики на засадах гармонійного поєднання загальнонаціональних і регіональних

інтересів; збереження національних культурних цінностей і традицій [129, с. 6]. Позитивним слід відмітити інноваційне спрямування розвитку.

Операційною ціллю 7.3 проєкту Стратегії передбачалося створення ефективних, підзвітних та інклюзивних інституцій на всіх рівнях для виконання, зокрема, завдань щодо підвищення результативності діяльності, підзвітності і відповідальності органів державної влади та місцевого самоврядування на основі інформатизації процесів прийняття рішень, надання адміністративних послуг, поетапного впровадження системи електронного врядування на всіх рівнях управління; забезпечення відповідального прийняття рішень органами влади на всіх рівнях за участю всіх верств суспільства; забезпечення доступу громадськості до інформації; запровадження механізмів широкого громадського обговорення проєктів нормативно-правових актів, планів розвитку територій і рішень органів влади та місцевого самоврядування [129, с. 20].

Позитивним елементом змісту проєкту Стратегії стало визначення вжитих термінів, у тому числі й поняття сталого розвитку як такого, що «дає змогу задовольнити потреби теперішніх поколінь і залишає можливість майбутнім поколінням задовольнити їх потреби. Це збалансований розвиток країни і регіонів, при якому економічне зростання, матеріальне виробництво і споживання, а також інші види діяльності суспільства відбуваються в межах, які визначаються здатністю екосистем відновлюватися, поглинати забруднення та підтримувати життєдіяльність теперішнього і майбутніх поколінь» [129, с. 29].

На сьогодні в Україні діє Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30 вересня 2019 року № 722/2019. Стосовно цифрової трансформації чи цифровізації, то конкретно таких цілей Указом передбачено, проте, цілями визначено: «створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям» (Ціль 9) та «зміцнення засобів здійснення й активізація роботи в рамках глобального партнерства в інтересах сталого розвитку» (Ціль 17) [109].

Варто зазначити, що концепція сталого розвитку є загальним, широким поняттям по відношенню до цифровізації та цифрової трансформації. Попередній Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020»» від 12.01.2015 № 5/2015, на який було відповідне посилання в Концепції розвитку електронного урядування від 20 вересня 2017 року, визначав одним із першочергових пріоритетів реформування системи державного управління розвиток електронного урядування як бази для розбудови цифрового ринку і цифрової економіки.

На чинний Указ Президента посиляється близько 50-ти нормативно-правових актів програмного і стратегічного характеру, але серед них відсутні акти, які б визначали план дій чи стратегію глобальної цифровізації.

Характеризуючи глобальну цифровізацію слід виокремити сфери її реалізації в суспільному просторі. На нашу думку, такими сферами є:

- 1) публічна сфера, яка пов'язана зі впровадженням процесів цифровізації в діяльність суб'єктів владних повноважень. Причому, слід виокремлювати публічну зовнішню сферу, що асоціюється з наданням електронних послуг державою, застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій для задоволення потреб громадян, захисту їх прав, свобод та законних інтересів, підтримки відповідного рівня розвитку країни як учасника міжнародних відносин, створення держави майбутнього (реалізація програми «Держава в смартфоні»); та публічну внутрішню сферу, яка пов'язана з використанням інструментів цифровізації для вдосконалення діяльності суб'єктів владних повноважень та інших публічних суб'єктів (запровадження внутрішніх систем електронного документообігу, обміну інформації, використання хмарних технологій тощо);

- 2) економічна сфера, пов'язана з використанням цифровізації в діяльності суб'єктів господарювання та бізнесу для формування цифрової економіки шляхом створення цифрових інфраструктур, розвитку цифрових компетенцій, використання досвідченого людського капіталу, реалізації програм цифрових трансформацій тощо;

3) соціальна сфера, яка включає освіту, охорону здоров'я, культуру та ін. Така сфера є комплексною і досить об'ємною з огляду на широкий перелік сфер реалізації цифровізації. Проте, запровадження інформаційно-комунікаційних технологій у цих галузях сприятиме сталому розвитку України, процесам глобалізації та належному рівню життя громадян.

Концепцією розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України 17 січня 2018 р. № 67-р визначено також важливість і необхідність цифровізації у таких сферах:

- громадська безпека. Так, передбачено, що «використання цифрових технологій повинно запровадити новий рівень координації діяльності оперативних, чергових, диспетчерських та муніципальних служб, відповідальних за громадську безпеку та повсякденну життєдіяльність місцевих громад, а також запровадити механізми швидкого реагування відповідних служб з метою усунення наслідків правопорушень та надзвичайних ситуацій»;

- освіта, система якої потребує підвищення рівня та якості знань. При цьому інформаційно-комунікаційні та цифрові технології сприятимуть інтенсифікації освітнього процесу;

- сфера охорони здоров'я, оскільки цифровізація медицини є життєвою необхідністю її розвитку та ефективного надання медичних послуг, що потребує, зокрема, створення повноцінної цифрової медичної платформи;

- туризм із запровадженням нових моделей «розумних» туристичних дестинацій (Smart Tourist Destination) з метою повноцінного задоволення потреб туристів;

- електронна демократія, головними складовими розвитку якої визнано «е-парламент, е-голосування, е-правосуддя, е-медіація (досудове вирішення спорів), е-референдуми, е-консультації, е-петиції, е-політичні кампанії, е-опитування», електронне голосування виборців та оптимізація виборчих технологій;

- екологія та охорона навколишнього середовища, які потребують використання цифрових технологій для поліпшення екологічної ситуації;
- життєдіяльність міст. Впровадження концепцій смарт-сіті («розумних» міст) з використанням цифрових технологій для розв’язання поточних проблем міста, його сталого розвитку та комфортного життя громадян;
- гармонізація з європейськими та світовими науковими ініціативами, завдання розбудови Європейської хмари відкритої науки та Європейської інфраструктури даних;
- державне управління. Синергетичний потенціал соціальних, мобільних, хмарних технологій, технологій аналізу даних, Інтернету речей окремо та в сукупності здатні привести до трансформаційних змін у державному управлінні та зробити державний сектор ефективним, реактивним, ціннісним [108].

Таким чином, глобальна цифровізація стала трендом сучасності і напрямом, без якого неможливо уявити розвиток сучасної держави. Цифровізація є необхідним елементом всіх сфер суспільного життя. Проте, важливо зазначити, що коли мова йде про впровадження цифровізації, неможливо ігнорувати публічний складник, який виражається у формуванні відповідної державної політики як цілеспрямованої діяльності держави, спрямованої на реалізацію її завдань у цій сфері. Тому будь-яка сфера, в якій впроваджуються сучасні технології, пов’язані із цифровізацією, потребує схвалення держави, яке виражається у прийнятті уповноваженими суб’єктами відповідних актів. Таким чином, глобальна цифровізація перебуває у прямій залежності від формування відповідної державної політики.

Глобальна цифровізація також виступає елементом сталого розвитку України, поняття якого хоч і не містить конкретного визначення даного елементу, але змістовно передбачає його впровадження. У підсумку цифрова політика держави, взаємодіючи з парадигмою сталого розвитку, формує нову архітектуру публічного управління. Сталий розвиток задає стратегічну рамку

довгострокового балансу, а цифрові технології надають практичний інструментарій для вимірювання, моніторингу й корекції траєкторії руху до цієї рамки. Роль розумного урядування в такій моделі полягає в тому, щоб перетворити дані на знання, знання – на рішення, а рішення – на соціально значущий результат, який гарантує гармонійне співіснування людини, суспільства та природи. Тільки за умови синхронізації цифрових трансформацій із цілями Стратегії 2030 Україна зможе забезпечити стабільний добробут нинішніх і майбутніх поколінь, зберігаючи при цьому природний та інтелектуальний капітал країни [141, с. 174].

Висновки до розділу 1

Теоретичний аналіз підходів до визначення змісту поняття цифрової політики як ключового в межах запропонованого дослідження дає змогу сформулювати наступну дефініцію: цифрова політика – це цілеспрямована діяльність суб'єктів публічної влади, громадянського суспільства, представників бізнесу та інших учасників по створенню умов, визначення напрямів, цілей, завдань, інструментів та механізмів цифровізації з урахуванням стану розвитку держави та суспільства для задоволення потреб усіх учасників суспільних відносин. З огляду на зазначене варто підкреслити вагомість та пріоритетність категорії цифровізації, яка виступає ключовим поняттям цифрової політики держави і є процесом перетворення моделей взаємодії учасників правовідносин за допомогою інструментів оцифрування, які виступають обов'язковим технічним аспектом такого процесу.

Історичними передумовами формування цифрової політики держав в контексті глобального розвитку та технологічних етапів варто визнати: потребу розвитку сфер суспільних відносин; поширення сфер використання інформаційно-комунікаційних технологій; спрощення моделей взаємодії держави та громадян; технологічний та технічний прогрес; необхідність відповідності визначеному міжнародною спільнотою рівню розвитку

внутрішніх відносин між державами; появу можливості використання цифровізації як додаткового інструменту контролю та збору даних.

Наведене впливає на подальше визначення системи адміністративно-правового забезпечення державної політики цифровізації та визначення пріоритетних напрямів розвитку відповідних правовідносин.

До ознак цифрової політики слід відносити: публічність, що означає основне призначення такої політики у «обслуговуванні», опосередковуванні інтересів не лише держави, а й інших учасників суспільних відносин; упорядкованість, законодавча визначеність, тобто наявність нормативної основи та визначеного кола учасників суспільних відносин, діяльність яких спрямована на досягнення конкретних результатів; кількісні та якісні вираження очікувань впровадження цифрової політики, які відображені у стратегічних, програмних документах суб'єктів владних повноважень; наявність елементів соціогуманітарної та економічної, інформаційної політик; розмежування технічної та концептуальної складових державної політики; обумовленість розвитком світового порядку, що робить її елементом глобалізаційного процесу, особливості якого необхідно враховувати при формуванні внутрішньої політики держав.

Електронне урядування є основою розвитку цифрової політики держави та відображає її функціональний аспект. Проведений аналіз підтверджує, що електронне урядування охоплює ширшу сферу суспільних відносин, до суб'єктного складу якої повинні бути включені приватні учасники (громадяни та організації), що дозволить формувати державну політику у реальному напрямі задоволення потреб громадян та їх доступу до управління справами держави. На нашу думку, електронне урядування можна розглядати дуально: як інструмент цифрової політики і загального процесу цифровізації, яка в свою чергу може бути реалізована в різних сферах (економічній, соціальній, медичній, освітній, культурній, виробничій, природоохоронній тощо), що сприяє отриманню приватними суб'єктами можливості задоволення свої прав та свобод, законних інтересів, спрощує доступ громадян до отримання

державних послуг, формує новий вектор відносин держава-особа; як діяльність суб'єктів владних повноважень, яка полягає у впровадженні результатів цифровізації управлінських процесів.

Також слід зазначити, що електронне урядування поєднує інституційну складову (сукупність уповноважених суб'єктів на впровадження механізмів електронного урядування, які не обмежуються державними суб'єктами); нормативну складову (як напрям публічної та державної політики має бути чітко передбачений перелік дій, повноважень, напрямів, завдань у програмних документах, стратегіях, планах тощо); технічну складову (полягає у впровадженні всіх необхідних заходів і внесенні необхідних змін в існуючі системи для досягнення загальної мети цифровізації), що є спільною ознакою для всіх цифровізаційних процесів.

Електронну демократію слід визнати метою електронного урядування і розглядати ширше, ніж запропоновано в чинному законодавстві України, як застосування інформаційно-комунікаційних технологій та засобів, які дозволяють громадянам та організаціям брати участь у демократичних процесах держави, що узгоджується з положеннями Рекомендації Rec(2004)15 Комітету міністрів країн-членів Ради Європи щодо е-урядування від 15 грудня 2004 року. З огляду на стан нормативного забезпечення досліджуваної сфери, доцільним є прийняття нової концепції розвитку електронного урядування в Україні, яка враховуватиме нові елементи системи електронного урядування та сприятиме розвитку цифровізації.

Що стосується детального концептуального визначення державної політики цифровізації, слід зазначити, що її не слід розглядати в контексті спрощення та оцифрування процесів діяльності і суб'єктів влади. Державна політика цифровізації повинна бути спрямована на задоволення інтересів населення, суб'єктів господарювання та розвиток різноманітних сфер, що значно розширює її предмет та розвиток відносин на рівнях «державо-громадяни», «державо-суб'єкти господарювання».

З приводу глобальної цифровізації та її впливу на стан внутрішньодержавних процесів та відносин слід визнати обов'язковість її легального закріплення, що дозволяє реалізувати всі визначені цілі та завдання у чітко визначеному порядку та на нормативно визначених умовах.

РОЗДІЛ 2

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЦИФРОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

2.1 Нормативно-правове забезпечення цифровізації у державній політиці

Нормативно-правове забезпечення будь-якої сфери правовідносин є її невід’ємною складовою та основою, оскільки право, існуючи у формі правової норми та будучи формально вираженням, спрямоване на зовнішнє регулювання суспільних відносин та встановлення умов існування таких відносин у обставинах конкретного часового та історичного періоду існування держави. Сфера цифровізації та диджиталізації також потребує зовнішнього санкціонованого державою регулювання та впливу, а її значний розвиток з початку ХХІ століття сприяв зміні вектору формування системи законодавства.

Категорія нормативно-правового забезпечення є наскрізною та універсальною для правової науки. Відповідно, тривалий період розвитку науки адміністративного, конституційного та інших публічних галузей права сприяв формуванню різних позицій стосовно визначення змісту та суті категорії нормативно-правового забезпечення, поняття якого також тісно пов’язують з поняттям нормативно-правового регулювання.

Зокрема, О. М. Куракін зазначає, що правове регулювання доцільно розглядати як одну з форм діяльності держави, спрямовану на встановлення обов’язкових для суб’єктів права правил поведінки, які мають юридичний характер. На думку дослідника, правове регулювання є юридичним феноменом, що охоплює систему дій та операцій, які здійснюють органи державної влади у визначених процесуальних межах із використанням відповідних методів і правових інструментів, орієнтованих на формування та реалізацію певних моделей суспільного розвитку [47, с. 10, 14].

Разом із тим, група інших дослідників підкреслює, що правове регулювання в узагальненому вигляді доцільно розглядати як процес, спрямований на забезпечення за допомогою правових засобів такої поведінки суб'єктів, яка відповідає потребам громадянського суспільства та сприяє спрямуванню розвитку суспільних відносин у правомірне русло. На їхню думку, правове регулювання є цілеспрямованим і результативним впливом права на конкретні суспільні відносини з метою їх упорядкування та вдосконалення через систему правових засобів. Йому притаманні такі основні ознаки: воно є різновидом соціального регулювання; здійснюється державою або громадянським суспільством; має нормативно-результативний характер, тобто реалізується через цілісну систему правових засобів, що забезпечують втілення норм права для досягнення визначених цілей; характеризується організаційною спрямованістю, оскільки саме завдяки правовому регулюванню суспільні відносини набувають правової форми, у межах якої закріплюється міра можливої чи належної поведінки; має цілеспрямований вольовий характер, адже покликане забезпечувати реалізацію прав, свобод і законних інтересів суб'єктів права; а також конкретний характер, оскільки завжди пов'язане з реальними суспільними відносинами. Предметом правового регулювання, як зазначають автори, виступають саме ті суспільні відносини, які потребують упорядкування за допомогою норм права, а не інших соціальних регуляторів [133, с. 256].

Схожої позиції дотримуються автори навчального посібника з теорії держави і права, які визначають правове регулювання як цілеспрямований вплив права на суспільні відносини та поведінку осіб з метою їх упорядкування через систему спеціальних юридичних засобів. Науковці підкреслюють, що право, будучи складовою системи соціального нормативного регулювання, виступає важливим інструментом впорядкування взаємин між індивідами, соціальними групами та суспільством у цілому, а також має самостійну соціальну цінність. Основне призначення права, на їхню думку, полягає в упорядкуванні та організації суспільних взаємин,

регулюванні поведінки громадян із урахуванням їхніх індивідуальних потреб і спрямуванні діяльності членів суспільства у русло загальносоціальних інтересів [11, с. 103]. Науковці також звертають увагу, що до сфери правового регулювання належать такі суспільні відносини, які одночасно відображають як індивідуальні інтереси окремих членів суспільства, так і спільні інтереси соціуму загалом. Вони характеризуються реалізацією взаємних інтересів усіх учасників правовідносин, де кожен певною мірою обмежує власні потреби для забезпечення можливості задоволення інтересів іншого. Ці відносини потребують дотримання визначених правил поведінки, обов'язковість яких гарантується державою. Водночас правове регулювання реалізується через властиві йому методи – способи, засоби та прийоми, що забезпечують упорядкування суспільних відносин. Серед таких методів виокремлюють децентралізований (автономний) метод, який застосовується у сфері приватно-правових відносин, де взаємодіють рівноправні суб'єкти, що координують свої інтереси на основі взаємної згоди, та централізований (імперативний) метод, притаманний публічно-правовим галузям, у яких учасники не є рівними за статусом, а пріоритет надається загальносуспільним інтересам [11, с. 104–105].

У сучасній правовій науці також сформувалася позиція, відповідно до якої загальновизнаними є два основні підходи до розуміння сутності правового регулювання. Перший – широкий підхід, згідно з яким до структури правового регулювання належать усі форми впливу права на свідомість і поведінку суб'єктів, тобто передбачається використання як нормативних, так і індивідуальних юридичних засобів для впорядкування суспільних відносин. Другий – вузький підхід, за яким упорядкування суспільних відносин здійснюється виключно шляхом застосування нормативних юридичних засобів, що становлять механізм правового регулювання [132, с. 259].

Дослідники також визначають правове регулювання як складову системи соціального регулювання, що відображає соціально-юридичний вплив права на поведінку та діяльність суб'єктів, унаслідок якого формується

юридична основа їхньої взаємодії та визначаються напрями організації поведінки адресатів правових норм. При цьому наголошується, що правове регулювання не має матеріальної природи, адже здійснюється опосередковано – через свідомість і волю учасників суспільних відносин, за допомогою специфічних юридичних засобів, покликаних формувати їхню правосвідомість. Предметом правового регулювання, відповідно до цієї концепції, є ті суспільні відносини, впорядкування яких можливе й доцільне саме за допомогою юридичних засобів. Право при цьому виступає універсальним, але не єдиним і не всеохоплюючим соціальним регулятором [132, с. 259]. У фаховій правничій літературі слушно підкреслюється, що право – не єдиний і не тотальний регулятор суспільних відносин, маючи «межі правового регулювання, поза якими воно стає неефективним» [28, с. 128].

З наведених вище позицій можна зробити висновок, що нормативно-правове забезпечення є складовою системи загального правового регулювання, яке є більш широким поняттям, оскільки включає також такі елементи, як правовий вплив, правова свідомість і визнання права як загального блага та соціальної цінності. Нормативно-правове забезпечення опосередковує лише той напрямок правового регулювання, який обмежений нормою права, а саме – формально визначеною нормою, тобто нормою закону, як утвердженого на рівні держави правила поведінки, закріпленого на рівні конкретного нормативно-правового акту. Тобто, нормативно-правове забезпечення є сукупністю нормативно-правових актів, що регулюють конкретну сферу суспільних відносин. Слід додати, що нормативно-правове забезпечення цифровізації державної політики повинно реалізовуватись за умови використання методів централізації. Враховуючи наведені висновки у попередньому розділі дисертаційної роботи, процеси цифровізації, які впливають на усі сфери суспільного життя, не поділяючи їх на приватні та публічні, все ж залежать від зовнішнього впливу держави, тобто цифровізація як напрямок державної політики визначається на рівні норм публічного права.

Відповідно, держава повинна створити умови для імперативності своїх приписів з умовою непорушення приватних прав, свобод та інтересів фізичних та юридичних осіб.

У контексті зроблених проміжних висновків слушним видається підхід М. Г. Хаустової до визначення поняття цифровізації державної політики. Дослідниця розглядає цифровізацію політики як явище, зумовлене процесами глобалізації, що докорінно трансформує сучасні тенденції політичних процесів, змінює функціональне призначення політичних інститутів, а також впливає на характер суспільних взаємодій і формує нові сценарії розвитку майбутнього [153, с. 211]. При дослідженні цифровізації державної політики авторкою також встановлено, що цифрова політика є новим феноменом політичного процесу в сучасному світі, цифровізація політики є валентним, нестійким, незавершеним процесом, що зумовлений самою природою глобальної цифровізації, яка перебуває у стані постійного самовдосконалення та самооновлення [153, с. 212]. Цифровізацію державної політики пропонується вважати як постійну модифікацію цифрової інфраструктури політичного процесу. Науковиця також використовує нові поняття, зокрема, нового типу політичного актора – цифрового політичного суб'єкта та цифрові політичні практики [153, с. 209], що дозволяє по-новому поглянути на процеси цифровізації в публічній сфері.

Цифровізація як процес сприяє зміні моделей та способів реалізації суспільних відносин у публічному секторі, внаслідок чого застарілі форми організації відносин втрачають свою актуальність і потребують оновлення та використання нових методів і прийомів. Відповідно, з'являється нова категорія цифрової політики, яку можна розглядати: як напрям державної (публічної) політики, що охоплює всі сфери суспільних відносин або ж як напрям цифровізації самої політики, тобто політичного процесу. Від обсягу усвідомлення впливу процесів цифровізації на державну (публічну) політику залежить і підхід до визначення обсягу нормативно-правового забезпечення.

У даному структурному підрозділі роботи ми пропонуємо розглянути ті нормативні передумови формування цифровізаційних процесів, які здійснюють безпосередній вплив на діяльність у сфері формування та реалізації державної політики як публічного компоненту суспільно-державного життя.

Аналіз сучасного законодавства у сфері цифровізації політичної діяльності слід почати з положень підзаконного нормативно-правового акту, який частково розглядався у попередніх структурних підрозділах роботи, а саме: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р, яким було схвалено «Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки» [108]. Відповідно до положень цієї Концепції, цифровізація розглядається як процес насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами та системами, а також налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними. Це, своєю чергою, забезпечує інтегровану взаємодію віртуального й фізичного середовищ, формуючи так званий кіберфізичний простір. Основна мета цифровізації полягає у здійсненні цифрової трансформації наявних і створенні нових галузей економіки, а також у переведенні сфер життєдіяльності на якісно новий, більш ефективний і сучасний рівень. Досягнення такого результату можливе лише за умови, що ідеї, ініціативи, дії та програми у сфері цифровізації будуть інтегровані в національні, регіональні та галузеві стратегії й програми розвитку [108]. Разом з тим, зважаючи на галузеву приналежність акту слід визнати його неповну відповідність цифровізаційним процесам у публічному секторі суспільних відносин, якою виступає державна політика.

На наш погляд, слід розрізняти цифровізацію як напрям державної політики, цифровізацію самої державної політики та процедури впровадження цифровізаційних процесів у публічне управління та адміністрування. Аргументами на користь такого підходу варто визнати: по-перше, відмінність сфери суспільних відносин, яка частково стає дотичною до цифровізації та диджиталізації; по-друге, концептуальну різницю у змісті ключових понять,

таких як напрям державної політики, державна політика та публічне управління та адміністрування; по-третє, відмінність наслідків, які настають у результаті реалізації кінцевої мети кожного з напрямів.

Так, цифровізація як напрям державної політики є стратегічно та програмно визначеною діяльністю суб'єктів владних повноважень України, основне місце у системі яких відводиться Уряду України як органу, що відповідає за реалізацію (та часткове формування) державної політики по впровадженню в суспільне життя диджиталізаційних процесів та інструментів, створенню цифрової інфраструктури, побудови нового комунікаційного середовища на основі цифрової інформації для досягнення кінцевої мети – цифровізації суспільного життя. Вважаємо, що дане визначення може бути максимально узагальненим, оскільки деталізація його змісту в порядку реалізації залежить від конкретних часових та інших об'єктивних умов конкретного періоду розвитку суспільних відносин.

Цифровізація державної політики є поняттям вужчим та відображає тенденції власне впровадження цифровізаційних процесів, визначених державною політикою, у процеси формування та реалізації державної політики, що в свою чергу потребує гарантій наявності вже створеної цифрової інфраструктури, належного рівня цифрових знань публічних суб'єктів, наявності цифрового простору та цифрових інструментів. Цифровізація державної політики може визнаватися як один із напрямів такої політики.

Насамкінець, ведучи мову про впровадження цифровізаційних процесів у публічне управління та адміністрування, слід визначити, що така діяльність є наслідком реалізації процесу загальної цифровізації та диджиталізації, та наслідком цифровізації державної політики, яка на наш погляд, є поняттям ширшим, ніж аналізоване. Впровадження цифровізаційних процесів в публічне управління та адміністрування також переважно пов'язане з категорією диджиталізації як технічної та технологічної складової процесу цифровізації.

Наведені відмінності між поняттями впливають на обсяг нормативно-правового забезпечення. Нами вже було запропоновано підхід, відповідно до якого цифровізацію в політиці можна розглядати таким чином: як напрям державної політики або як її формальне вираження, яке полягає у впровадженні механізмів та інструментів електронного урядування та досягнення мети електронної демократії.

Варто зазначити, що у першому розділі дисертаційного дослідження було частково проаналізовано нормативно-правове забезпечення загальної цифровізації (яку в контексті вищезазначеного порівняння категорій можна віднести до «цифровізації як напрям державної політики»), тому актуальним та важливим залишається дослідження нормативно-правового забезпечення цифровізації державної політики як окремого процесу та напрям нормативно-правового регулювання.

Вважаємо за необхідне вчергове звернутись до такого концептуального зв'язку між поняттями, який виникає між категоріями «цифровізація державної політики» та «електронне урядування». З'ясувавши, що електронне урядування поєднує інституційну складову, технічну складову та нормативну складову як напрям публічної та державної політики, має бути чітко передбачений перелік дій, повноважень, напрямів, завдань у програмних документах, стратегіях, планах тощо.

Одним із загальних актів, який регулює і визначає зміст даного поняття є вже згадуваний Закон України «Про Національну програму інформатизації». Останнім передбачається створення Єдиної інформаційної системи обліку Національної програми інформатизації як інформаційної системи, призначеної для обробки та зберігання програм, завдань, проектів, робіт з інформатизації Національної програми інформатизації та матеріалів до них [101].

На виконання Закону постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2023 р. № 1400 затверджено Положення про Єдину інформаційну систему, яке визначає структуру, основні завдання та функціональні

можливості Єдиної інформаційної системи обліку Національної програми інформатизації (далі – Єдина система), регулює порядок її функціонування та використання [75].

Аналіз нормативних приписів Положення дозволяє узагальнено віднести до завдань Єдиної системи: організаційно-технічне забезпечення та автоматизацію процесів взаємодії між авторизованими користувачами (тобто, фізичними або юридичними особами, яким відповідно до цього Положення надано доступ з використанням електронного кабінету до службової частини Єдиної системи), що беруть участь у формуванні та виконанні Національної програми інформатизації; забезпечення розгляду науково-технічною (експертною) радою Національної програми інформатизації завдань, програм, проектів, робіт з інформатизації, експертних висновків до них, інших матеріалів з питань інформатизації для надання обґрунтованих пропозицій та рекомендацій щодо них; забезпечення можливості здійснення генеральним державним замовником Національної програми інформатизації (далі – генеральний замовник) моніторингу та проведення оцінки результативності виконання Національної програми інформатизації, збору та узагальнення інформації про стан виконання завдань, програм, проектів, робіт з інформатизації; забезпечення публічних користувачів Єдиної системи інформацією про перебіг і результати формування та виконання Національної програми інформатизації [75].

Тобто, Єдина система є технічним результатом реалізації цифровізації державної політики, який до того ж поєднує у собі засоби та інструменти диджиталізації. Виходячи із аналізу завдань та функцій системи, Єдина система виступає також у ролі інструменту досягнення електронного урядування та електронної демократії.

Пунктом 10 вищезазначеного Положення передбачено, що електронна інформаційна взаємодія Єдиної системи з державними електронними інформаційними ресурсами, іншими інформаційно-комунікаційними системами здійснюється засобами системи електронної взаємодії державних

електронних інформаційних ресурсів «Трембіта» відповідно до Порядку електронної (технічної та інформаційної) взаємодії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 8 вересня 2016 року № 606 «Деякі питання електронної взаємодії електронних інформаційних ресурсів» [19].

Постанова Кабінету Міністрів України № 606 встановлює, що система електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів «Трембіта» забезпечує виконання функцій системи електронної взаємодії електронних ресурсів відповідно до Законів України «Про публічні електронні реєстри», «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг». Відповідно до пункту 2 Положення про систему електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів «Трембіта», каталог системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів «Трембіта» - програмний комплекс, який забезпечує накопичення, облік та відображення інформації про учасників системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів «Трембіта», суб'єктів електронної взаємодії, операторів, електронні інформаційні ресурси, програмні інтерфейси електронних інформаційних ресурсів, сервіси та електронні інформаційні взаємодії [19], тобто дана система по суті є інструментом реалізації цифровізації в публічному управлінні та адмініструванні, при чому система «Трембіта» відображає внутрішній компонент діяльності суб'єктів публічної влади, які використовують її для виконання визначених законодавством повноважень.

Порядком підключення до системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів «Трембіта» також передбачено, що підключенню до системи «Трембіта» підлягають державні електронні інформаційні ресурси, отримання даних з яких необхідне суб'єктам владних повноважень під час надання публічних (електронних публічних) послуг та здійснення інших повноважень відповідно до покладених на них завдань [79].

Додатком до постанови Кабінету Міністрів України від 8 вересня 2016 року № 606 (у редакції постанови від 10 травня 2018 року № 357) затверджено

перелік пріоритетних державних електронних інформаційних ресурсів, що підлягають першочерговому підключенню до системи електронної взаємодії. До нього включено основні реєстри, які забезпечують функціонування ключових сфер державного управління, зокрема земельних відносин, реєстрації актів цивільного стану, виборчого процесу, соціального страхування, податкового адміністрування, освіти, охорони здоров'я, внутрішніх справ, судочинства, будівництва та обліку державної власності. Серед них, зокрема, Державний земельний кадастр, Єдиний державний демографічний реєстр, Реєстр платників податку на додану вартість, Єдиний державний реєстр судових рішень, Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, а також електронна система охорони здоров'я та Єдина державна електронна система у сфері будівництва [71].

У контексті цифровізації державної політики важливими є також поняття електронної інформаційної взаємодії як обміну «визначеним набором даних між двома електронними інформаційними ресурсами суб'єктів електронної взаємодії за допомогою програмних інтерфейсів електронних інформаційних ресурсів» та поняття суб'єктів електронної взаємодії як власників (держателів) електронного інформаційного ресурсу, які можуть бути постачальниками та/або отримувачами реєстрової інформації та уклали договір про приєднання до системи «Трембіта», що забезпечує електронну інформаційну взаємодію з іншими суб'єктами електронної взаємодії через систему «Трембіта» та може розміщувати сервіси та підсистеми на шлюзах безпечного обміну учасників системи «Трембіта» [76].

У системі нормативно-правового регулювання цифровізації державної політики важливе місце посідає Закон України «Про публічні електронні реєстри» від 18 листопада 2021 року № 1907-IX. Ним визначено правові засади створення, функціонування, взаємодії, адміністрування, а також припинення діяльності публічних електронних реєстрів. Дія закону поширюється на правовідносини, що виникають під час використання реєстрової інформації

національних електронних ресурсів у процесі надання адміністративних, соціальних та інших публічних послуг, здійснення дозвільних і регуляторних функцій держави. Крім того, його положення застосовуються до діяльності, пов'язаної зі створенням і веденням окремих спеціалізованих реєстрів, зокрема Єдиного реєстру адвокатів України та Реєстру аудиторів і суб'єктів аудиторської діяльності, з урахуванням особливостей, визначених відповідними галузевими законами [104].

Закон містить визначення таких понять як адміністратор публічного електронного реєстру, Державна електронна платформа ведення публічних електронних реєстрів, держатель публічного електронного реєстру, ідентифікатор, інтегрована інформаційна система, користувач реєстрової інформації, оператор надання доступу до реєстрової інформації, постачальник реєстрової інформації, правоволоділець, публічний електронний реєстр (реєстр, кадастр, реєстр тощо), реєстр публічних електронних реєстрів, система електронної взаємодії електронних ресурсів (далі – Система електронної взаємодії) [104] тощо.

Таким чином, держава створює умови для реалізації цифровізаційних рішень у процесі формування державної політики і залучає до даного процесу широке коло суб'єктів, яке не завжди обмежується лише суб'єктами влади, що вказує на комплексний характер процесу цифровізації в публічному політичному просторі.

Законом визначено організаційні та правові засади функціонування системи публічних електронних реєстрів, зокрема повноваження органів державної влади, держателів і адміністраторів реєстрів у цій сфері. Документ також встановлює вимоги до порядку створення, ведення, модернізації, взаємодії та припинення діяльності реєстрів, а також до реєстрації й оброблення інформації, що в них міститься. Окрему увагу приділено визначенню структури органів і суб'єктів, залучених до забезпечення функціонування публічних електронних реєстрів, регламентації статусу, складу та форм реєстрових даних, принципів адміністрування й контролю у

цій сфері. Крім того, у законі закладено основи фінансування створення та підтримання роботи публічних електронних реєстрів, а також визначено відповідальність за порушення встановлених вимог [104].

У контексті дослідження процесів цифровізації публічних та управлінських процесів, поняття та нормативно-правове забезпечення використання та обігу інформації має важливе значення в системі нормативно-правового забезпечення цифрової політики, оскільки однією з центральних категорій процесу цифровізації є інформація. Тому, вагоме місце у досліджуваних відносинах відводиться також системі інформаційного законодавства. Сукупність актів інформаційного законодавства варто вважати комплексним інститутом, з-поміж іншого містить норми, що закріплюють основні положення обігу і використання інформації в публічних правовідносинах у процесі реалізації завдань політики цифровізації.

Вищенаведене додатково підтверджується численними посиланнями у законодавстві, що містить положення, які регулюють політику цифровізації, на норми актів інформаційного законодавства, таких як закони України «Про інформацію», «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах», «Про захист персональних даних», «Про доступ до публічної інформації» тощо.

Зокрема, положенням Закону України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII закріплено визначення інформації як будь-яких відомостей та/або даних, які можуть бути збережені на матеріальних носіях чи відображені в електронній формі [97]. А одним з напрямів державної інформаційної політики визначено створення інформаційних систем і мереж, а також розвиток електронного урядування. Варто зазначити, що цей нормативно-правовий акт здійснює загальне регулювання відносин пов'язаних зі створенням, збиранням, одержанням, зберіганням, використанням, поширенням, охороною та захистом інформації, проте закріплення у ньому цифровізаційних елементів свідчить про новий напрямок політики держави в інформаційній сфері.

Подальший аналіз інформаційного законодавства підтверджує, що категорії диджиталізації та цифровізації частково підлягають нормативно-правовому регулюванню. Зокрема, Законом України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» від 05.07.1994 № 80/94-ВР визначено порядок регулювання відносин у сфері захисту інформації в інформаційних, електронних комунікаційних та інформаційно-комунікаційних системах [95]. Цим законом встановлено, що одним із суб'єктів відносин, пов'язаних із захистом інформації в таких системах, є спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань організації спеціального зв'язку та захисту інформації разом із підпорядкованими йому регіональними органами. Це свідчить про наявність механізму адміністративно-правового регулювання з чітко визначеною метою та публічною природою, що відображає нормативно закріплену, санкціоновану державою основу реалізації такого регулювання [143].

Додатково законом закріплено умови обробки інформації в системі, які визначаються власником системи відповідно до договору з володільцем інформації, якщо інше не передбачено законодавством, а державні інформаційні ресурси або інформація з обмеженим доступом, вимога щодо захисту якої встановлена законом, повинні оброблятися в системі із застосуванням комплексної системи захисту інформації з підтвердженою відповідністю, що здійснюється за результатами державної експертизи, яка проводиться з урахуванням галузевих вимог та норм інформаційної безпеки у порядку, встановленому законодавством [95]. Таким чином, законодавець розрізняє інформацію, яка використовується в сфері приватних відносин, та інформацію, яка є в обігу в публічно-правовій сфері і потребує додаткового нормативного врегулювання чинним законодавством.

Аналізований закон також містить посилання на інший нормативно-правовий акт – постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил забезпечення захисту інформації в інформаційних, електронних комунікаційних та інформаційно-комунікаційних системах» від 29 березня

2006 року № 373, якою затверджено правила, що встановлюють загальні вимоги та організаційні засади захисту державних інформаційних ресурсів, а також інформації, вимога щодо захисту якої визначена законом, в інформаційних, електронних комунікаційних та інформаційно-комунікаційних системах [92]. У зазначених Правилах визначено основні категорії інформації, що підлягає захисту в інформаційних системах. До них належить відкрита інформація, яка є складовою державних інформаційних ресурсів, а також відомості про діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування та військових формувань, що публікуються у мережі Інтернет або поширюються через інші глобальні інформаційні системи та електронні комунікаційні мережі. Крім того, до захищеної інформації віднесено конфіденційні дані, що перебувають у володінні розпорядників інформації, визначених частиною першою статті 13 Закону України «Про доступ до публічної інформації», службову інформацію, відомості, які становлять державну чи іншу передбачену законом таємницю, а також інформацію, щодо якої встановлено вимогу про обов'язковий захист [92].

Особливої уваги заслуговують положення пункту 9 зазначеної постанови, яким встановлено правило щодо технічного та криптографічного захисту інформації з обмеженим доступом, а також відкритої інформації, якщо законом визначено обов'язковість її захисту. Такий захист у системах має здійснюватися з дотриманням установлених вимог, якщо інше не передбачено законодавством. Криптографічний захист інформації, що не становить державної таємниці, а також конфіденційних відомостей, здійснюється в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, що належать до сфери їх управління, та у військових формуваннях. При цьому використовуються засоби криптографічного захисту, які відповідають установленим вимогам для захисту такої інформації, що підтверджується експертним висновком у сфері криптографічного захисту або документом про відповідність [92].

Отже, держава нормативно створює умови та формує напрями не лише закріплення на рівні нормативно-правових актів потреби у використанні інструментів та механізмів цифровізації, а й передбачає умови захисту інформації, її використання, доступу та зберігання. Відповідно цифровізаційна політика являє собою органічну частину інформаційного законодавства.

Елементи політики цифровізації проявляються також у положеннях Закону України «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 року № 2297-VI. Цей нормативно-правовий акт регулює правові відносини у сфері оброблення та захисту персональних даних, визначаючи правові механізми забезпечення основоположних прав і свобод людини, зокрема права на невтручання в особисте життя у процесі оброблення таких даних. Дія закону поширюється на будь-яку діяльність, що передбачає повне або часткове використання автоматизованих засобів для оброблення персональних даних [96]. При чому законом встановлено, що володільцями або розпорядниками персональних даних можуть бути підприємства, установи й організації всіх форм власності, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також фізичні особи – підприємці, які здійснюють оброблення персональних даних відповідно до закону. Водночас розпорядником персональних даних, володільцем яких є орган державної влади чи місцевого самоврядування, крім зазначених органів, може бути виключно підприємство державної або комунальної форми власності [96]. Положенням статті 2 закону також закріплюється визначення бази персональних даних як іменованої сукупності упорядкованих персональних даних, які можуть бути в електронній формі та/або у формі картотек персональних даних [96]. В даному випадку необхідно зазначити, що держава визнає електронні бази даних на рівні з паперовими та встановлює для них додаткові правила та режим захисту даних.

Отже, цифровізаційна політика виявляється на рівні інформаційного законодавства, яке зі свого боку спрямоване на регулювання суспільних

відносин у сфері обігу, використання, зберігання та поширення інформації, побудови інформаційного суспільства та цифровій трансформації.

Додатковим важливим аспектом нормативно-правового забезпечення цифровізації у державній політиці є кібербезпека як об'єкт нормативно-правового регулювання. Так, Законом України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 5 жовтня 2017 року № 2163-VIII визначено правові та організаційні засади захисту життєво важливих інтересів людини, суспільства й держави, а також національних інтересів України у кіберпросторі. У документі сформульовано основні цілі, напрями та принципи державної політики у сфері кібербезпеки, визначено повноваження органів державної влади, підприємств, установ, організацій і громадян, а також засади координації їхньої діяльності у цій сфері [102]. У контексті цифровізації державної політики особливого значення набуває визначення кібербезпеки як стану захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства й держави під час функціонування в кіберпросторі. Такий стан забезпечує стабільний розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікаційного середовища, а також передбачає своєчасне виявлення, запобігання й нейтралізацію реальних і потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі [102]. Таким чином, цифрове комунікативне середовище визначено як об'єкт впливу кібербезпеки, тому, кібербезпеку варто розуміти з точки зору аналітичного зв'язку як один із інструментів забезпечення цифровізації.

Законом також надається визначення поняття національних електронних інформаційних ресурсів як систематизованих електронних масивів даних, що містять інформацію незалежно від її виду, змісту, форми, часу чи місця створення. До таких ресурсів належить уся інформація, включно з публічною, державною та іншими видами відомостей, призначених для задоволення життєво важливих потреб особи, суспільства й держави. Відповідно, національні електронні інформаційні ресурси охоплюють будь-яку інформацію, створену, записану, оброблену або збережену у цифровій чи

іншій нематеріальній формі за допомогою електронних, магнітних, електромагнітних, оптичних, технічних, програмних чи інших засобів [102]. Таке визначення підкреслює взаємозв'язок нормативно-правового забезпечення цифровізації державної політики з інституційними механізмами захисту цифрового середовища через створення та функціонування системи кібербезпеки.

Крім того, стаття 10 Закону визначає засади державно-приватної взаємодії у сфері кібербезпеки. Вони передбачають створення системи своєчасного виявлення, запобігання та нейтралізації кіберзагроз, у тому числі із залученням волонтерських об'єднань, а також підвищення рівня цифрової грамотності населення й культури безпечної поведінки в кіберпросторі. Значну увагу приділено розвитку знань, навичок і компетентностей, необхідних для реалізації цілей кіберзахисту, державних і громадських ініціатив, спрямованих на інформування суспільства про ризики кіберзагроз. Закон також передбачає обмін інформацією між державними органами, приватним сектором і громадянами щодо кібератак, кіберінцидентів та загроз об'єктам критичної інфраструктури, а також формування консультативних майданчиків і волонтерських ініціатив для підвищення безпеки користувачів у мережі Інтернет [102].

Названі положення відображають публічно-сервісне спрямування діяльності держави через формування напрямів державної політики, які спрямовані на створення нового безпечного цифрового середовища. Кібербезпека є складовою національної безпеки, що визначено Законом України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII, положенням статті 3 якого передбачено, що державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, безпеки критичної інфраструктури, кібербезпеки України та на інші її напрями, а загрози національній безпеці України та відповідні пріоритети державної політики у сферах національної безпеки і оборони визначаються у

Стратегії національної безпеки України, Стратегії воєнної безпеки України, Стратегії кібербезпеки України, інших документах з питань національної безпеки і оборони [99].

З'ясувавши, що кібербезпека є частиною національної безпеки, окремо слід проаналізувати Указ Президента України, яким вводиться в дію рішення РНБО України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України». Сама Стратегія кібербезпеки України «Безпечний кіберпростір – запорука успішного розвитку країни» (затверджена Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021)) визначає, що динамічний розвиток цифрового середовища потребує створення збалансованої та ефективної національної системи кібербезпеки. Така система має здатність оперативно адаптуватися до змін безпекового простору, забезпечуючи громадянам України безпечне функціонування в національному сегменті кіберпростору та відкриваючи нові можливості для цифровізації всіх сфер суспільного життя [105].

Пунктом 3 Стратегії «Національний кіберпростір: виклики та кіберзагрози» визначено основні ризики для України у сфері кібербезпеки. Серед них – змагальний характер розвитку засобів кіберзахисту в умовах швидкої еволюції інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема хмарних і квантових обчислень, 5G-мереж, великих даних, Інтернету речей та штучного інтелекту. До ключових викликів також віднесено мілітаризацію кіберпростору та поширення кіберзброї, що створює можливість для прихованих кібератак, спрямованих на підтримку бойових дій і розвідувально-підбивну діяльність у кіберсфері. Вплив пандемії COVID-19 зумовив стрімку цифрову трансформацію суспільних відносин, переведення значної частини економічної та соціальної активності в дистанційний формат із широким використанням електронних сервісів. Крім того, у документі наголошено на ризиках, пов'язаних із впровадженням нових технологій і цифрових послуг без системного підходу до заходів із кібербезпеки та належної оцінки потенційних загроз [105]. Отже, кібербезпека розглядається як фундаментальна передумова

цифрової трансформації, яка, своєю чергою, потребує активного державного втручання та формування цілісної цифрової політики.

Отже, нормативно-правове забезпечення цифровізації в сучасній науці адміністративного права можна по-різному тлумачити, залежно від обсягу впливу правових норм на сферу суспільних відносин, що відображає системний підхід у процесі проведення даного дослідження. Так, цифровізація державної політики може виражатися як:

- напрям державної політики;
- використання сучасних технологічних процесів у формуванні та реалізації державної політики;
- сукупність інструментів та механізмів впровадження цифровізаційних процесів в публічне управління та адміністрування.

Всеосяжне розуміння цифровізації в публічному секторі дозволяє по-різному поглянути на це поняття, виокремити його специфічні характеристики та ознаки. Як уже зазначалося, аргументами на користь такого підходу варто визнати, по-перше, відмінність сфери суспільних відносин, яка частково стає дотичною до цифровізації та диджиталізації, по-друге, концептуальну різницю у змісті ключових понять, таких як напрям державної політики, державна політика й публічне управління та адміністрування, по-третє, відмінність наслідків, які настають у результаті реалізації кінцевої мети кожного з напрямів.

Пропонуємо під цифровізацією як напрямом державної політики розуміти стратегічно передбачений комплекс заходів по впровадженню в суспільні відносини диджиталізаційних процесів та інструментів, створенню цифрової інфраструктури, побудови нового комунікаційного середовища на основі цифрової інформації для досягнення кінцевої мети – цифровізації суспільного життя. Цифровізацією державної політики слід вважати процес впровадження цифровізаційних процесів за умови наявності створеної цифрової інфраструктури, належного рівня цифрових знань публічних суб'єктів, наявності цифрового простору та цифрових інструментів тощо.

Впровадження цифровізаційних процесів в публічну політику слід визнати діяльністю, що є наслідком реалізації процесу загальної цифровізації й диджиталізації, та наслідком цифровізації державної політики.

З огляду на зазначене, слід визнати, що нормативно-правове забезпечення цифровізації державної політики складається з актів національного законодавства (законів та підзаконних нормативно-правових актів), які регулюють основи формування та здійснення державної політики; обігу, використання інформації; використання технічних та технологічних рішень по впровадженню цифровізаційних процесів.

2.2 Суб'єкти публічного адміністрування як учасники відносин формування цифрової політики

Названий структурний підрозділ дисертаційного дослідження присвячений аналізу системи органів публічної влади, до повноважень яких прямо чи опосередковано віднесено формування цифрової політики держави. З огляду на трансформаційні процеси системи органів державного управління та адміністрування варто враховувати постійну динаміку та перехід повноважень від одного суб'єкта до іншого, що зі свого боку впливає на подальше правозастосування та правореалізацію у процесі практичного втілення завдань цифровізації держави. Проте, запропонований аналіз стосуватиметься максимально широкого кола суб'єктів публічного адміністрування, які беруть участь у формуванні цифрової політики.

Визначивши, що цифрова політика в межах більш загального поняття цифровізації реалізується через публічні інструменти впливу на всіх зацікавлених учасників суспільних відносин, реалізація публічної складової гарантується через діяльність конкретних публічних суб'єктів.

Для досягнення мети повного та комплексного дослідження системи публічних суб'єктів як учасників відносин формування цифрової політики пропонуємо звернутись до деяких наукових позицій щодо поділу та

класифікації таких суб'єктів. На наш погляд, класифікація та систематизація дозволяє врахувати коло повноважень та врахувати недоліки системи, за їх наявності, при подальшому системно-структурному вдосконаленні.

Учені-правники пропонують проаналізувати статус суб'єктів публічного адміністрування, виходячи із концепції захисту прав приватних суб'єктів, що реалізуються в межах правозастосування Кодексу адміністративного судочинства України. Так, Р. С. Мельник та В. М. Бевзенко зазначають, що приблизний перелік суб'єктів публічної адміністрації містить КАС України, положеннями якого закріплюється судовий захист публічних прав, свобод та інтересів від порушень (ч. 1 ст. 2, ч. 1 ст. 48 КАС України) з боку органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, зокрема на виконання делегованих повноважень [54, с. 127].

Відповідно до такого підходу, до суб'єктів публічного адміністрування слід відносити:

- органи державної влади;
- органи місцевого самоврядування;
- посадових і службових осіб (як окремо визначених);
- інших суб'єктів (органів чи посадових осіб), яким надані окремі делеговані повноваження.

Автори наведеного вище джерела також зазначають, що критерієм для визначення кола суб'єктів у сфері публічного адміністрування виступають саме адміністративні повноваження, на відміну від царини законодавчої діяльності та судочинства [54, с. 127].

Таким чином, коло суб'єктів є досить розширеним та не завжди чітко визначеним, оскільки не повноваження «супроводжує» суб'єкта, а суб'єкт «повноваження». На нашу думку, такий підхід, що не обмежений нормативною фіксацією, законодавчим закріпленням чи чітким внутрішнім документообігом, дозволяє ширше поглянути на систему суб'єктів публічного

адміністрування, що в свою чергу є необхідним у сучасному цивілізованому правовому просторі.

Варто також зазначити, що адміністративні повноваження можуть бути і у таких органів та осіб, як Верховна Рада України, Рахункова палата України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Президент України [54, с. 127], діяльність яких прямо не спрямована на публічне адміністрування конкретної сфери відносин, має більш загальний характер, але в той же час відсутні підстави для заперечення їх впливу на всю систему досліджуваних відносин.

Водночас можна виокремити підхід, відповідно до якого систему суб'єктів публічного адміністрування слід розглядати з точки зору їх поділу на тих, які діють на національному рівні та тих, які діють на рівні муніципальному.

Національний рівень суб'єктів фактично формується із Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та системи центральних органів виконавчої влади. До суб'єктів муніципального (місцевого) рівня, із врахуванням дії правового режиму воєнного стану, Я. І. Маслова пропонує відносити: 1) місцеві органи виконавчої влади (місцеві державні адміністрації та територіальні органи центрального органу виконавчої влади, які структурно не належать до місцевих державних адміністрацій); 2) органи місцевого самоврядування; 3) інші суб'єкти, наділені різними за змістом і обсягом адміністративними повноваженнями (військові адміністрації та військово-цивільні адміністрації). Науковиця також зазначає, що до системи місцевих органів виконавчої влади належатимуть: 1) обласні, районні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації; 2) місцеві (територіальні) органи міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, з-поміж яких: а) органи, що підпорядковані центральним органам виконавчої влади; б) органи, що підпорядковані головам відповідних місцевих державних адміністрацій [53, с. 338].

З урахуванням необхідності поділу системи досліджуваних суб'єктів за рівнем їх впливу (національний, місцевий) ми також пропонуємо врахувати рівень обсягу їх компетенції.

Компетенцію в науковому розумінні пропонують вважати елементом правового статусу, який встановлює сукупність юридично встановлених прав та обов'язків органу виконавчої влади або його керівника, реалізація яких забезпечує виконання їх основних функцій в процесі практичної діяльності [2, с. 39]. Під поняттям компетенції також розуміють правову категорію, яка включає в себе визначені Конституцією і законами України, іншими правовими актами предмет відання, основне завдання, функції та повноваження [27, с. 9].

Тобто, виходячи з наведених визначень, компетенція є ширшим поняттям ніж повноваження, що є суттєвим при врахуванні вище вже наведеного факту про те, що повноваження можуть змінюватися, а компетенція таким чином залишатиметься за органом. Іншими словами компетенція відображає ідейну основу існування публічного суб'єкта та його діяльнісну спрямованість, на відміну від повноважень, які їх деталізують та уточнюють у конкретних суспільно-державних умовах. Компетенцію також можна визначити як напрям дій суб'єкта, тоді як повноваження – як способи реалізації таких напрямів.

Враховуючи зазначене, слід також запропонувати суб'єктів формування відносин у сфері цифровізації поділяти на суб'єктів загальної компетенції та суб'єктів спеціальної компетенції.

Ще одним важливим моментом, на який необхідно звернути увагу, є наявність спеціальних суб'єктів, які прямо не беруть участь у процесі цифровізації державної політики, формуванні відносин цифровізації суспільного життя, проте реалізують інші повноваження, без яких дана сфера відносин зазнавала б негативного впливу. Мова йде про наглядові, контролюючі органи та органи захисту. Варто зазначити, що залишається спірним питання їх ролі у процесі цифровізації як учасників формування

правовідносин, що залежить від обраного підходу до розуміння характеру останніх, проте на даному етапі пропонуємо не вдаватися до наукової дискусії, а визнати факт того, що контролюючі, наглядові та захисні органи безперечно впливають на реалізацію відносин процесів цифровізації.

Стосовно класифікації суб'єктів публічного адміністрування свого часу зазначала О. В. Агапова. Вчена розглядає інституційну систему суб'єктів у сфері позасудової (адміністративної) юстиції, використовуючи підходи до визначення суб'єктів «загальної компетенції» та класифікуючи їх на три основні групи: 1) загальнополітичні суб'єкти (відповідають за формування та реалізацію державної політики); 2) інші центральні органи виконавчої влади (впливають на функціонування відповідної сфери правовідносин); 3) місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування (мають окремі повноваження у визначеній сфері) [1, с. 139].

Наведена класифікація видається виправданою та близькою до описаної нами вище, за винятком невключення у запропоновану О. В. Агаповою систему суб'єктів спеціальних органів контролю, нагляду та захисту, що може зумовлюватись специфікою досліджуваної вченою сфери діяльності.

Отже, перш за все варто звернути увагу на діяльність у сфері цифровізації та цифрової політики такого органу загальної компетенції як Верховна Рада України і наголосити, що нормативне визначення компетенції даного органу реалізується через визначений перелік повноважень, що на наш погляд, не повинно викликати заперечень. Водночас, запропонований аналіз міститиме приклади взаємозв'язку діяльності Верховної Ради України та Уряду.

Так, відповідно до положення ст. 85 Конституції України, повноваження Верховної Ради України не є вичерпними. В контексті запропонованого предмету дослідження, на наш погляд, найбільш важливими та ключовими у процесі реалізації державної політики цифрового розвитку видаються наступні повноваження:

- прийняття законів (п. 3);

- затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього, контроль за виконанням Державного бюджету України, прийняття рішення щодо звіту про його виконання (п. 4);
- визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору (п. 5);
- затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля (п. 6);
- розгляд і прийняття рішення щодо схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України (п. 11);
- здійснення контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України відповідно до цієї Конституції та закону (п. 13);
- призначення на посади та звільнення з посад Голови та інших членів Рахункової палати (п. 16);
- призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; заслуховування його щорічних доповідей про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні (п. 17);
- призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку України за поданням Президента України (п. 18);
- призначення на посади та звільнення з посад половини складу Ради Національного банку України (п. 19);
- надання законом згоди на обов'язковість міжнародних договорів України та денонсація міжнародних договорів України (п. 32) [39].

Наведені повноваження є загальними по відношенню до спеціального предмета цифровізаційних правовідносин, що формують основу процесів цифровізації державної політики та цифровізації суспільних відносин в цілому, проте, їх наявність та передбаченість підтверджує безпосередню участь законодавчого органу України.

Окремо увагу слід звернути на ті повноваження Верховної Ради України, які спрямовані на координацію та вплив на діяльність Уряду України, що відображає реалізацію ідеї стримування і противаг у межах функціонування різних гілок влади. Зокрема, передбачено, що Верховна Рада України, як зазначено вище, здійснює розгляд і прийняття рішення щодо схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України, а також здійснює контроль за діяльністю Кабінету Міністрів України відповідно до Конституції та закону [39].

Якщо звернутись до аналізу Програми діяльності Уряду, то останньою прийнятою є редакція від 12 червня 2020 року, яка переважно зосереджувалась навколо вирішення питань протидії розповсюдженню світової пандемії COVID-19 та частково охоплювала питання збройної анексії суверенних територій України агресором – Російською Федерацією. Відповідно до завдань дослідження пропонуємо більш детально поглянути на цей документ з точки зору його практичного застосування та стратегічного значення для розвитку нашої держави, виклавши окремі роздуми з приводу його актуальності та доцільності, що надасть більш повного розуміння шляхів реалізації компетенції органами публічного адміністрування, загального спрямування завдань з цифровізації та диджиталізації, а також напрямів впровадження необхідних змін у суспільно-політичне життя.

Положенням статті 11 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» передбачено порядок затвердження програми Уряду. Так, Законом визначено, що програма діяльності Кабінету Міністрів України базується на узгоджених політичних позиціях та програмних завданнях коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України. Програма діяльності Кабінету Міністрів України повинна містити програмні цілі, критерії і строки досягнення програмних цілей та завдань, виконання яких є необхідним для досягнення поставлених цілей, строки виконання таких завдань, іншу інформацію, надану урядом [98].

Зазначене свідчить про те, що програмний документ має політичний характер, а отже відображає завдання та напрями розвитку державних політик галузевого характеру зокрема.

Заслуговують на увагу окремі положення Програми Діяльності Кабміну, що стосуються цифровізаційного розвитку. Так, одним із напрямів Програми стимулювання є «цифрова трансформація та розвиток ІТ сектору» [93, с. 5]. Саме останній пункт підтверджує спрямованість політики держави на розвиток нових цифрових технологій.

Програмою також передбачено, що цифровізація економіки визнається одним з ключових напрямів внутрішньої державної політики [93, с. 6]. Крім того, серед довгострокових пріоритетів діяльності Уряду визначено:

– розвиток адміністративних послуг та їх цифровізація, що включає серед іншого: цифрову трансформацію пріоритетних галузей та сфер суспільного життя; забезпечення доступу громадян і бізнесу до якісних та зручних публічних послуг без корупційних ризиків; забезпечення переведення найбільш популярних публічних послуг в електронну форму; швидке та зручне надання публічних послуг у центрах надання адміністративних послуг та оптимізація таких процедур; розвиток і розширення як мережі центрів надання адміністративних послуг, так і збільшення кількості таких послуг; розвиток та оптимізація публічних електронних реєстрів, запровадження електронної взаємодії між такими реєстрами; створення ефективної системи протидії кіберзагрозам та забезпечення захисту персональних даних згідно з європейськими стандартами; створення онлайн-платформи для взаємодії органів виконавчої влади з інститутами громадянського суспільства та забезпечення механізму електронного голосування під час формування складу громадських рад при центральних і місцевих органах виконавчої влади; розвиток способів електронної ідентифікації, нових механізмів кваліфікованого електронного підпису та відкриття наборів даних [93, с. 12-13];

– інформатизація суспільства (розвиток мереж доступу до Інтернету, створення умов для мобільних технологій четвертого та п'ятого поколінь; забезпечення доступу соціальних закладів інфраструктури, органів місцевого самоврядування і громадян до високошвидкісного Інтернету; моніторинг покриття Інтернетом території України та якості послуг широкосмугового доступу до мережі Інтернет; розширення доступу та можливостей людей для безпечного та ефективного використання Інтернету як для особистого розвитку, так і для ведення власної справи шляхом покращення цифрових навичок тощо) [93, с. 13–14];

– сприяння розвитку ІТ-бізнесу, що включає такі заходи: залучення інвестиційного капіталу для розвитку ІТ-бізнесу, інших галузей креативної економіки шляхом створення доступних інструментів залучення інвестицій та запровадження спеціального правового режиму діяльності; приєднання України до Єдиного цифрового ринку ЄС шляхом отримання Україною режиму внутрішнього ринку з ЄС у сфері телекомунікаційних послуг та поступова інтеграція до Єдиного цифрового ринку ЄС («цифровий безвіз»); розроблення та реалізація державної політики щодо віртуальних активів [93, с. 14];

– цифрова грамотність населення (доступ громадян до програми з цифрової грамотності у зручному для них форматі; обов'язковість цифрової грамотності для державних службовців та лікарів; визначення цифрової компетентності для громадян, ІТ-спеціалістів, підприємців відповідно до європейських стандартів; розширення можливостей людей для безпечного використання Інтернету шляхом покращення цифрових навичок, створення системи превенції та реагування) [93, с. 15].

Таким чином, Програма Уряду враховує соціальні, економічні, політичні складники формування системи цифровізації державної політики, які зі свого боку повинні бути схвалені Верховною Радою України. Продемонстрована модель визначення пріоритетних напрямів та шляхів визначення необхідних дій, плановість документу є відображенням

встановленого зв'язку між законодавчою та виконавчою гілками влади України.

Зі свого боку вважаємо за необхідне наголосити на політичному характері аналізованого документу та об'єктивній потребі у його перегляді та оновленні, оскільки повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України 24 лютого 2022 року є підставою для перегляду основних напрямів державної політики, яку узагальнено реалізує саме виконавча влада.

Програма Уряду формує основу для визначення щорічних планів діяльності Кабінету Міністрів України. Зокрема, 18 лютого 2025 року розпорядженням Кабінету Міністрів України № 131-р було затверджено план пріоритетних дій Уряду на 2025 рік, в якому передбачено розвиток Єдиного державного веб-порталу цифрової освіти «Дія. Освіта»; розроблення та подання Кабінетові Міністрів України законопроекту про внесення змін до Податкового кодексу України щодо впровадження міжнародного автоматичного обміну інформацією про доходи, отримані через цифрові платформи; розроблення та подання Кабінетові Міністрів України законопроекту про цифрову доступність; розвиток цифрових інструментів для надавачів адміністративних послуг; розроблення та подання Кабінетові Міністрів України проекту розпорядження Кабінету Міністрів України про внесення змін до пріоритетних напрямів та завдань (проектів) цифрової трансформації на 2024–2026 роки, схвалених розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 серпня 2024 р. № 735 «Деякі питання цифрової трансформації»; розвиток та популяризація спеціального правового режиму Дія.Сіті тощо [89]. Зазначене формує розуміння реалізації галузевого спрямування діяльності Уряду та необхідності їх узгодження із законодавчим органом.

Повертаючись до аналізу Конституції України слід навести окремі положення статті 116, якою передбачені повноваження Уряду. Так, Кабінет Міністрів України з-поміж іншого: забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, здійснення внутрішньої і зовнішньої

політики держави, виконання Конституції і законів України, актів Президента України; забезпечує реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору; вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина; забезпечує проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики; політики у сферах праці й зайнятості населення, соціального захисту, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування; розробляє і здійснює загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України; спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади [39].

Зазначені напрями діяльності Уряду, знову ж таки, є загальними по відношенню до сфери цифровізації та цифрового розвитку, водночас є необхідними. Вони дозволяють реалізувати спеціальні завдання галузевого характеру. До того ж, досить цікавим у контексті нашого дослідження є роль «цифрового Уряду» у процесі розвитку цифровізації, що частково вже розглядалося у роботі.

Прикладом безпосередньої участі Уряду у формуванні політики цифровізації є нормативний результат діяльності, зазначений у попередньому структурному підрозділі дисертації. Також, що стосується впливу на внутрішню систему функціонування органів публічного адміністрування, варто навести приклад впровадження системи HRMIS – інформаційної системи управління людськими ресурсами в державних органах, розробка та впровадження якої здійснюється в рамках грантів Світового банку № TF0A5324 щодо проєкту «Зміцнення управління державними ресурсами» (фінансується ЄС в рамках програми з реформування державного управління та державних фінансів (EURoPAF)), та № TF0B6630 щодо проєкту «Програма підтримки управління державними фінансами в Україні» (фінансується ЄС в рамках програми підтримки управління державними фінансами в Україні (EU4PFM)) [82].

HRIMS є автоматизованою системою збирання, оброблення, зберігання та захисту інформації щодо державних службовців, інших працівників державних органів, що формується (створюється) та використовується для забезпечення функціонування централізованої бази даних державних службовців, інших працівників державних органів, а також для задоволення потреб щодо автоматизації та цифровізації процесів, пов'язаних із виконанням функцій з питань управління персоналом. Нормативною базою функціонування такої системи є постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2020 року № 1343 «Про затвердження Положення про інформаційну систему управління людськими ресурсами в державних органах» [90] та наказ Національного агентства України з питань державної служби від 16 січня 2021 року № 6-21 «Про впровадження інформаційної системи управління людськими ресурсами в державних органах» [86].

Цей приклад демонструє діяльність Уряду не лише на рівні формування державної політики як загального процесу, що є визначальним для усіх учасників суспільних відносин, а й у внутрішній системі функціонування управління та адміністрування означеною сферою.

Отже, Уряд відповідає за фактичну реалізацію державної політики у сфері цифровізації та є органом, який здійснює вирішальний вплив на формування такої. Наведені напрямки діяльності Уряду підтверджують загальність компетенції даного державного органу у частині реалізації та формування цифрової політики [139].

Що стосується повноважень Президента України, які визначені положенням статті 106 Конституції України, слід звернути увагу на такі з них: зупиняє дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності цій Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності; створює у межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України, для здійснення своїх повноважень консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби; підписує закони, прийняті Верховною Радою України; має право вето щодо прийнятих

Верховною Радою України законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України [39].

Тобто повноваження Президента України можна умовно розділити на такі, що забезпечують: 1) формування нормативної бази; 2) формування інституційної основи; 3) міжнародне співробітництво та розвиток конкретної сфери відносин (що пояснюється представницькою функцією глави держави); 4) формування суб'єктного складу аналізованих правовідносин.

З приводу останньої групи повноважень свого часу Конституційний Суд України розглянув справу за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про призначення А. Ситника Директором Національного антикорупційного бюро України» (справа № 1-9/2020(197/20) від 28 серпня 2020 року № 9-р/2020). Заявники стверджували, що Указ суперечить положенням Конституції України, оскільки Президент України, діючи поза межами своїх конституційних повноважень, призначив Директора Національного антикорупційного бюро України, незважаючи на те, що вказана посада не віднесена Основним Законом до посад, призначення на які здійснює Президент України [114].

Конституційний Суд в результаті розгляду конституційного подання вирішив визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), Указ Президента України «Про призначення А. Ситника Директором Національного антикорупційного бюро України» від 16 квітня 2015 року № 218/2015, пояснюючи це тим, що призначення Президентом України керівника органу, який за своїми повноваженнями функціонально належить до органу виконавчої влади, призведе до розбалансування системи стримувань і противаг, порушення функціонального розподілу влад та фактичної зміни форми державного правління, передбаченої Конституцією України, а також тим, що такий Указ суперечить вимогам частини четвертої

статті 5, статті 6, частини 2 статті 19, пункту 9-2 статті 116 Конституції України [114].

Наведений приклад свідчить про те, що у порядку призначення осіб на посади повноваження Президента України є чітко визначеними, що пояснюється потребою у збереженні балансу гілок влади.

Іншими рішеннями Конституційного Суду України передбачено, що повноваження Президента України визначаються виключно Основним Законом України і не можуть бути розширені законом або іншим нормативно-правовим актом. Зокрема, даний висновок підтверджується Рішенням від 13 червня 2019 року № 5-р/2019 у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 1, пункту 2 частини першої статті 4, частини першої, абзаців першого, другого частини другої статті 5, абзаців другого, третього, четвертого, п'ятого, тридцять дев'ятого, сорокового частини третьої, частини шостої статті 8 Закону України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» (справа про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг) [115].

У рішенні встановлено, що утворення будь-якого органу державної влади можливе лише суб'єктами та в порядку, передбаченому Конституцією України. Правовий статус новоутвореного органу державної влади має відповідати його функціональному призначенню, меті та завданням діяльності. Конституцією України передбачено систему органів державної влади, яка може коригуватися уповноваженими суб'єктами лише у конституційно визначених межах. Утворення нового органу державної влади поза цією системою і в не передбаченому Конституцією України порядку можливе лише після внесення відповідних змін до Основного Закону України [115]. Крім того, Конституційним Судом підтверджено та наголошено, що Верховна Рада України, Президент України при вирішенні питань утворення, формування органів державної влади та унормування їхньої

діяльності згідно з частиною другою статті 19 Основного Закону України зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [102].

Схожу позицію висвітлено у позиції Конституційного Суду України у рішенні по вже описаній вище правовій колізії стосовно призначення на посаду керівника одного з найважливіших правоохоронних органів у державі. Мова йде про проблему призначення Президентом України А. Ситника. Новий судовий розгляд був ініційований 50 народними депутатами України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України». Зокрема, Конституційний Суд України вважає, що приписи Конституції України, які визначають обсяг і зміст повноважень Президента України та Верховної Ради України, можуть бути деталізовані лише на рівні законів України. Проте така деталізація не може призводити до викривлення приписів Конституції України або виходити за її межі. Наділення на законодавчому рівні глави держави та парламенту іншими повноваженнями, ніж ті, що передбачені Основним Законом України, є допустимим виключно після внесення відповідних змін до Конституції України (абз. абз. 5, 6, п. п. 2.2 п. 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 16 вересня 2020 року № 11-р/2020) [116].

Зазначене свідчить про обов'язковість дотримання положень про конституційні повноваження Президента України, навіть за потреби негайного реагування на стан правовідносин та формування нового складу суб'єктів таких відносин.

До того ж питання розгалуженої системи діючих органів не перестає хвилювати суспільство. Неодноразові оптимізації системи органів виконавчої влади, наведені вище приклади засвідчують наявність потреби у перегляді,

розширенні, оптимізації повноважень вже існуючих суб'єктів, а не завжди створення нових.

Вдалим прикладом впровадження цифровізації у процеси функціонування системи органів виконавчої влади через координацію Уряду є вдосконалення роботи Агентства з розшуку та менеджменту активів, у діяльності якого заплановано реалізацію цифрової трансформації як гарантії прозорості та захищеності. На своєму офіційному веб-сайті Агентство повідомило, що ключовим елементом цифровізації повинно стати створення надсучасного ситуаційного центру – цифрового хабу, що стане частиною глобальної модернізації Реєстру арештованих активів та інтеграції арештованих активів в цілісну інформаційну систему Агентства [124].

Наведений приклад відображає реальну взаємодію гілок влади та реальні результати впровадження цифровізаційних рішень у процесах публічного управління та адміністрування.

Описані вище ситуації визначення меж повноважень та компетенції засвідчують неоднозначність практичного застосування законодавства, яке б на перший погляд, повинно тлумачитись прямо та безальтернативно, про що свідчить положення статті 8 Основного Закону. Натомість, наявною є проблема хаосу та самовільного прийняття рішень навіть у межах наявного нормативного регулювання.

На нашу думку, окремої уваги заслуговує аналіз компетенції та повноважень органів сектору цивільної безпеки, які відіграють особливу роль у захисті відносин формування цифрової політики. Також вважаємо за необхідне обґрунтувати потребу такого аналізу. По-перше, це пояснюється обранням нами широкого підходу до розуміння системи органів публічного адміністрування у сфері відносин формування цифрової політики, оскільки остання не може формуватися самовільно, а нормативної визначеності може бути недостатньо для її правильної реалізації. Тому, дослідження компетенції та повноважень органів сектору цивільної безпеки є необхідним для формування комплексного уявлення про визначене коло суспільних

правовідносин. По-друге, сфера цифровізації є публічною та такою, що вимагає залучення широкого кола учасників цифровізаційних відносин, в тому числі і приватних суб'єктів. Зі свого боку велика кількість суб'єктів правовідносин може спричиняти негативні наслідки у контексті реалізації безпекового середовища цифрового розвитку держави. Тобто, пріоритетність сфери визначає потребу у додаткових втручаннях та діяльності субкоординаційних суб'єктів.

У цьому контексті важливо також наголосити, що діяльність зазначених органів спрямована на забезпечення виконання загальних функцій безпеки, нагляду, контролю та може бути не пов'язаною безпосередньо із виконанням цифровізаційних завдань держави. Тобто, діяльність таких органів спрямована на зовнішній захист, контроль та нагляд, які забезпечують внутрішню інституційну та функціональну єдність цифровізаційних процесів.

Наприклад, Служба безпеки України як державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України, зобов'язана у межах визначеної законодавством компетенції здійснювати захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечувати охорону державної таємниці [106]. Відповідно до покладених на СБУ завдань положенням статті 24 Закону України «Про Службу безпеки України» зобов'язана, крім іншого (не виключно):

- здійснювати інформаційно-аналітичну роботу в інтересах ефективного проведення органами державної влади та управління України внутрішньої і зовнішньої діяльності, вирішення проблем оборони, соціально-економічного будівництва, науково-технічного прогресу, екології та інших питань, пов'язаних з національною безпекою України (п. 1);

- виявляти, припиняти та розкривати кримінальні правопорушення, розслідування яких віднесено законодавством до компетенції Служби безпеки України, проводити їх досудове розслідування; розшукувати осіб, які переховуються у зв'язку із вчиненням зазначених кримінальних правопорушень (п. 3);
- здійснювати контррозвідальні заходи з метою попередження, виявлення, припинення і розкриття будь-яких форм розвідувально-підривної діяльності проти України (п. 4);
- забезпечувати захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності України від протиправних посягань з боку окремих осіб та їх об'єднань (п. 5);
- брати участь у розробці і здійсненні відповідно до Закону України «Про державну таємницю» та інших актів законодавства заходів щодо забезпечення охорони державної таємниці та здійснення контролю за додержанням порядку обліку, зберігання і використання документів та інших матеріальних носіїв, що містять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідальної діяльності, у сфері оборони країни, сприяти у порядку, передбаченому законодавством, підприємствам, установам, організаціям та підприємцям у збереженні комерційної таємниці, розголошення якої може завдати шкоди життєво важливим інтересам України (п. 7);
- виконувати за дорученням Президента України інші завдання, безпосередньо спрямовані на забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки держави (п. 16) [106].

В усіх зазначених пунктах, на наш погляд, цифрова політика виступає як об'єкт охорони та захисту стосовно названих обов'язків Служби безпеки України, оскільки наслідки розвитку цифровізації можуть бути в свою чергу об'єктами впливу кіберзлочинності, яка відповідно до положення статті 1 Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» є сукупністю кіберзлочинів, тобто суспільно небезпечних винних діянь у

кіберпросторі та/або з його використанням, відповідальність за які передбачена законом України про кримінальну відповідальність та/або які визнано злочином міжнародними договорами України [102].

Отже, Служба безпеки України зобов'язана реагувати на порушення цифрового порядку та цифрової безпеки. Наведене підтверджує також інформаційна довідка, викладена на офіційному вебсайті органу, в якій зазначається, що під час війни зафіксовано збільшення активності російських кібератак: у 2020 році СБУ зафіксувало майже 800 кібератак, у 2021 – 1400, у 2022 році їхня кількість зросла більш ніж утричі – до 4500. Служба безпеки зазначає, що пріоритетні цілі російських спецслужб в українському кіберпросторі – це енергетика, інфраструктура, логістика, військові об'єкти, центри прийняття рішень, бази даних органів влади, державні реєстри та медіа, а також для ворога є привабливою сфера цифрової трансформації України. Саме кіберпідрозділи СБУ забезпечують контррозвідальний захист електронних комунікацій, ІТ-галузі та афілійованого з ними середовища [29].

Окрім Служби безпеки України до органів, що гарантують безпеку цифрового середовища та відносин у сфері формування цифрової політики держави, варто віднести: Національну поліцію України та Міністерство внутрішніх справ, діяльність яких також спрямована на захист безпеки цифрового простору. Зокрема, в структурі Національної поліції України функціонує підрозділ кіберполіції, створений у 2015 році. Сама ж Національна поліція, яка входить до структури Міністерства внутрішніх справ України, одним з повноважень має здійснення у визначеному законом порядку протидії злочинним посяганням на об'єкти критичної інфраструктури, які загрожують безпеці громадян і порушують функціонування систем життєзабезпечення; захист об'єктів критичної інфраструктури, інтересів суспільства і держави від злочинних посягань у кіберпросторі, здійснює заходи із запобігання, виявлення, припинення та розкриття кіберзлочинів проти об'єктів критичної інфраструктури [100].

Наприклад, ефективною є діяльність кіберполіції під час дії правового режиму воєнного стану. Так, у квітні 2025 року, як зазначено в офіційних джерелах, «оперативники кіберполіції спільно зі слідчими Головного слідчого управління Національної поліції України за процесуального керівництва Офісу Генерального прокурора викрили організовану злочинну групу, члени якої пропонували послуги з незаконного зняття обмежень з рухомого та нерухомого майна за грошову винагороду ... правоохоронці завершили досудове розслідування щодо організатора схеми та трьох виконавців. Залежно від ролі в злочинній групі, до суду направлено обвинувальний акт за ч. 3 ст. 27, ч. 3 ст. 28, ч. 2 ст. 361 (Несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж) та ч. 2 ст. 361-1 (Створення з метою протиправного використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут) Кримінального кодексу України» [33].

Отже, аналізуючи систему органів публічного адміністрування у сфері формування цифрової політики держави варто зробити наступні висновки:

- слід дотримуватися підходу до класифікації досліджуваних суб'єктів на загальних, спеціальних, а також окремих осіб, яким законом доручено/може бути доручено здійснення, формування та реалізацію державної політики цифровізації;

- цифрова політика є однією з ключових сфер для публічного управління та адміністрування, а тому компетенція органів, яка є поняттям більш загальним, ніж повноваження, може безпосередньо не включати здійснення ними захисту, контролю чи нагляду за кібер/цифровою безпекою, але конкретними повноваженнями такі завдання (або ж обов'язки) можуть бути передбачені;

- дотримуючись широкого підходу до розуміння меж компетенції та повноважень владних суб'єктів, до загальних суб'єктів слід відносити Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України, Президента України, а

також органи сфери цивільного захисту, які мають повноваження у тому числі гарантувати та захищати цифрову безпеку держави.

2.3 Повноваження та функції спеціальних суб'єктів публічного адміністрування у процесі формування та реалізації цифрової політики України

З урахуванням складної системи органів публічного управління та адміністрування, вважаємо, варто дотримуватись підходу, відповідно до якого органи загальної компетенції відповідають переважно за формування державної політики як визначення основних напрямів та необхідних векторів розвитку, а органи спеціальної компетенції – за формування та реалізацію державної політики. Варто зауважити, що навіть такий на перший погляд досить прозорий та зрозумілий підхід не завжди відображає законодавче визначення компетенції чи повноважень, оскільки межа повноважень окремих органів загальної компетенції є широкою і нормативно може включати і реалізацію політики (і навпаки, компетенція деяких спеціальних органів може поширюватись і на формування). Саме тому, особливу увагу слід приділити дослідженню повноважень тих суб'єктів публічної влади, до повноважень яких прямо віднесено реалізація завдань цифровізації та диджиталізації як у широкому розумінні (як напряму державної політики в цілому), так і у вузькому (як фактичну трансформацію державної політики з урахуванням цифровізаційних змін).

Свого часу досить вдало з приводу різниці значення понять «формування» та «реалізація» державної політики зазначали вчені Центру політико-правових реформ, які пов'язують формування та реалізацію державної політики з процесом прийняття політичних рішень, що дещо відрізняється від концепції розуміння державної політики як управлінського процесу. Як зазначають І. Б. Коліушко та А. В. Кірмач у колективній монографії «Система розробки і здійснення публічних політик в Україні»,

процес формування державної політики є складним і багатоступеневим явищем. Науковці підкреслюють, що його цілісне розуміння можливе лише за умови відштовхування від вихідної категорії – конкретного суспільного інтересу, який відображає певні потреби або проблеми громадян. При цьому виразниками таких суспільних інтересів у демократичних державах виступають політичні партії та громадські організації [36].

Тобто, дослідники визначають прямий зв'язок між формуванням державної політики та діяльністю політичних суб'єктів, які повинні відображати реальну потребу населення у конкретних суспільних змінах.

Науковці наголошують, що реалізація державної політики відбувається через підготовку урядом законопроектів і їх подальше схвалення парламентом, а також шляхом ухвалення виконавчими органами відповідних нормативно-правових актів та проведення організаційних заходів. Дослідники підкреслюють важливість узгодженості між парламентом і урядом, оскільки обидва інститути мають діяти в межах єдиної політичної лінії. Легітимність уряду, за їхнім твердженням, забезпечується підтримкою парламентської більшості через погодження кандидатури Прем'єр-міністра та затвердження Програми діяльності уряду. Водночас парламент, як представницький орган, має сприяти уряду в реалізації узгодженої державної політики, адже обидва суб'єкти є виразниками спільних політичних засад та програмних орієнтирів [36].

Дослідники звертають увагу на необхідність дотримання політичної єдності органами виконавчої влади та парламентом, що свідчить про відносні межі їх повноважень у формуванні та реалізації державної політики.

Організація публічної влади в Україні передбачає галузеве розмежування діяльності окремих органів, зокрема центральних органів виконавчої влади. Так, центральне місце у системі спеціальних суб'єктів публічного адміністрування у процесі формування та реалізації цифрової політики України відведено Міністерству цифрової трансформації України.

Статусним Положенням передбачено, що Мінцифри є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері цифровізації та цифрового розвитку. До його компетенції належить реалізація політики у галузях цифрової економіки, інновацій, робототехніки, розвитку штучного інтелекту, напівпровідникових технологій, електронного урядування, електронної демократії, формування інформаційного суспільства та впровадження електронного документообігу. Міністерство також відповідає за розвиток цифрових навичок і цифрових прав громадян, управління відкритими даними, публічними електронними реєстрами, національними електронними інформаційними ресурсами та забезпечення інтеоперабельності. Важливим напрямом діяльності є вжиття організаційних заходів для забезпечення сектору безпеки й оборони сучасними зразками робототехніки, безпілотних систем і технологій подвійного чи військового призначення. Крім того, Мінцифри координує політику у сферах електронної ідентифікації, довірчих послуг, хмарних технологій, функціонування правового режиму «Дія Сіті», розвитку ІТ-індустрії, електронної комерції, надання електронних послуг, а також у сфері організації та проведення азартних ігор і лотерей [72].

Усі перелічені повноваження Мінцифри можна умовно поділити на такі групи:

- формування та реалізація державної політики у цифровій сфері в законодавчому (нормотворчому) аспекті;
- формування та реалізація державної політики у цифровій сфері в технологічному аспекті;
- формування та реалізація державної політики у цифровій сфері в аспекті цифрових даних (інформації);
- формування та реалізація державної політики у цифровій сфері в оборонному аспекті.

Зазначене свідчить про нормативно визначене галузеве спрямування діяльності названого ЦОВВ та широкий спектр повноважень, які дозволяють

комплексно реалізовувати державну політику. Такий підхід вважаємо виваженим та дієвим, оскільки це сприяє зменшенню залежності діяльності одного органу виконавчої влади від інших.

- На окрему увагу заслуговують повноваження Міністерства цифрової трансформації, визначені підпунктами 3–5 пункту 4 Положення. Згідно з ними, Мінцифри забезпечує створення та функціонування ключових державних цифрових систем і платформ, що формують інфраструктурну основу цифрової політики України. Зокрема, до таких належать: система електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів «Трембіта»; система електронної взаємодії органів виконавчої влади; інтегрована система електронної ідентифікації; Єдиний державний вебпортал відкритих даних; Єдиний державний вебпортал електронних послуг; Національна вебплатформа центрів надання адміністративних послуг; онлайн-платформа взаємодії органів виконавчої влади з громадянами та інститутами громадянського суспільства; державна платформа моніторингу розвитку широкосмугового доступу до Інтернету; державний вебпортал правового режиму «Дія Сіті» та відповідний реєстр резидентів; Єдиний державний вебпортал цифрової освіти; Єдиний державний вебпортал для збору благодійних внесків на підтримку України United24; вебпортал «Дія. Цифрова громада»; Єдина інформаційна система обліку Національної програми інформатизації; електронна система обігу алкогольних напоїв, тютюнових виробів і рідин для електронних сигарет, а також інформаційно-комунікаційна система автоматизації роботи центрів надання адміністративних послуг «Вулик» [72].

Мінцифри також розробляє нормативно-технічну документацію щодо цифрових трансформацій (пп. 4) та виконує функції Генерального державного замовника Національної програми інформатизації (пп. 5) [72].

Визначені напрями відображають спрямованість діяльності Мінцифри у розвитку процесу цифровізації у широкому значенні та безпосередньо у вузькому – тому, що стосуються цифрових змін та ініціатив діяльності та

організації самих суб'єктів публічного управління та адміністрування. Таким чином, Мінцифри відповідає за впровадження диджиталізації та цифровізації в державну політику.

Проект «Дія» став проривом в системі інформатизації суспільства та держави, дозволивши громадянам реалізувати власні права без витрачання додаткового часу на звернення до органів влади. Таке цифровізаційне рішення є втіленням ідеї доступу громадян до публічних послуг, відкритості даних, оперативності у вирішенні не лише повсякденних, а й специфічних питань.

За даними Платформи Центрів «Дія» та результатів моніторингу мережі Центрів, кількісні показники мережі щороку зростають. Зокрема, у 1 кварталі 2020 року всього налічувалось 1051 центр, тоді як у 2 кварталі 2025 року їх чисельність збільшилась до 5026. Розвиток Центрів відповідно до аналітичних даних також залежить від територіального розташування Центрів. Так, негативні показники кількості Центрів зафіксовано лише для Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей, які частково окуповані ворогом [112].

Що стосується показників рівня задоволеності суб'єктів звернення (CSI), варто теж відзначити високі показники, що свідчить про досягнення ключових завдань діяльності та позитивну динаміку розвитку Центрів. Так, наприклад, загальний дашборд рівня задоволеності якістю, що ґрунтується на опрацюванні 146 594 відгуків, дає змогу стверджувати, що 94,4% респондентів задоволені якістю надання послуг; 96,6% респондентів задоволені місцем надання послуг; 95,7% респондентів задоволені загальним процесом надання послуг; 96,7% респондентів задоволені персоналом; 97,7% респондентів задоволені повнотою переліку послуг. Основними причинами незадоволеності надання послуг є брак місць для сидіння; тісне приміщення; некомфортна температури; відсутність адаптації приміщення для батьків з дітьми; відсутність належної доступності (інклюзивності) для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення; бруд у приміщенні, а також інші не

визначені у звіті причини. Проте, варто відзначити їх низький відсотковий показник відносно позитивних відгуків [15].

Варто окремо звернути увагу на дашборд індексу «Розвиток ЦНАП», який відображає поточний рівень цифрової трансформації та дає можливість здійснювати детальний аналіз ключових показників розвитку центрів надання адміністративних послуг у регіональному розрізі. Цей інструмент дозволяє оцінювати динаміку цифрової трансформації на місцевому рівні, визначати сильні та слабкі сторони у функціонуванні ЦНАПів і планувати подальші кроки для підвищення їх ефективності [16].

Основними складовими індексу «Розвиток ЦНАП» є: кількість ЦНАП та їх мережа (створення нових центрів та оновлення наявних задля підвищення якості обслуговування); асортимент послуг (забезпечення громадян широким спектром адміністративних сервісів); автоматизація процесів (впровадження цифрових рішень для оптимізації роботи та скорочення бюрократичних процедур); підвищення якості обслуговування (розроблення стандартів, що гарантують швидкість, доступність і комфорт для користувачів); а також безбар'єрність (створення умов доступності для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення) [16].

Більшість регіонів України демонструють високі результати виконання цільових показників розвитку мережі центрів надання адміністративних послуг. Повне (100-відсоткове) виконання зафіксовано у Дніпропетровській, Київській, Львівській, Полтавській, Одеській, Тернопільській, Черкаській, Чернівецькій, Чернігівській областях, а також у місті Києві. Високі результати (від 90 до 100%) демонструють Вінницька (96,8 %), Волинська (98,1%), Житомирська (90,9%), Закарпатська (93,8%), Кіровоградська (98,0%), Харківська (92,9%) та Херсонська (93,9%) області. До групи з показником від 80 до 90 % належать Івано-Франківська (88,7%) і Хмельницька (86,7%) області. Дещо нижчі значення спостерігаються у Рівненській (78,1%), Сумській (74,5%), Запорізькій (76,1%), Миколаївській (69,2%), Донецькій (60,6%) та Луганській (64,9%) областях. Загальний показник покриття

території України центрами надання адміністративних послуг (з урахуванням об'єктивних перешкод у впровадженні програмних цілей у територіальних громадах, що перебувають під окупаційним режимом) становить 90,9% [16].

Варто зауважити, що позитивні показники рівня розвитку центрів, рівня задоволеністю надання адміністративних послуг залежать від внутрішніх особливостей роботи системи реєстрів та даних, їх зв'язку та автоматичного доступу, що зі свого боку безпосередньо залежить від ефективного впровадження процесів цифровізації у сфері публічного управління та адміністрування. Тобто, внутрішній розвиток електронної трансформації безпосередньо залежить від побудови правильної та якісної технологічної інфраструктури між володільцями реєстрів і їх взаємодії. Наявні недоліки даної системи взаємодії ми пропонуємо розглянути у наступному розділі дисертаційного дослідження.

Цифровізація публічного управління та адміністрування в Україні реалізується, зокрема, через функціонування Єдиної інформаційної системи обліку Національної програми інформатизації. Відповідно до Закону України «Про Національну програму інформатизації» № 2807-IX від 1 грудня 2022 року, ця система визначається як інформаційний ресурс, призначений для оброблення та зберігання даних, що стосуються програм, завдань, проєктів і робіт з інформатизації, а також супровідних матеріалів до них [101].

У червні 2024 року було опубліковано звіт про стан інформатизації та виконання галузевих, регіональних програм, проєктів, робіт з інформатизації, програм, проєктів, робіт з інформатизації органів місцевого самоврядування, завдань, проєктів, робіт з інформатизації Національної програми інформатизації за 2023 рік. Пунктом 1 звіту «Вдосконалення правових засад формування і виконання Національної програми інформатизації» зазначено, що відповідно до пп. 5 п. 4 Положення про Міністерство цифрової трансформації України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18 вересня 2019 року № 856, Мінцифри виконує функції генерального державного замовника Національної програми інформатизації, а

також інших державних програм цифровізації [30]. На сьогодні проблема ефективного впровадження інструментів цифровізації в роботу органів місцевого самоврядування залишається актуальною та до кінця не вирішеною [135, с. 4].

У попередньому розділі дисертаційного дослідження було розглянуто нормативні основи функціонування Єдиної інформаційної системи обліку Національної програми інформатизації, тому вважаємо за доцільне зупинитись на ключових аспектах повноважень Міністерства цифрової трансформації у процесі реалізації завдань системи.

Так, у звітному році під час формування Національної програми інформатизації генеральним державним замовником було погоджено низку проєктів у сфері цифровізації та регіональної інформатизації. Зокрема, погоджено п'ять програм інформатизації областей, серед яких: регіональна програма інформатизації «Цифрова трансформація Кіровоградської області» на 2023–2025 роки; регіональна програма інформатизації «Цифрова трансформація Хмельниччини» на 2024–2026 роки; регіональна цільова програма «Цифрова хмарна трансформація Сумщини» на 2023–2024 роки; програма інформатизації Житомирської області «Житомирщина цифрова» на 2024–2026 роки; а також регіональні програми цифрової трансформації Одеської та Херсонської областей на 2024–2026 роки [30].

Крім того, погоджено комплексну міську цільову програму «Цифровий Київ» на 2024–2025 роки, 67 програм інформатизації органів місцевого самоврядування (найбільша кількість – у Полтавській, Вінницькій, Волинській та Дніпропетровській областях), а також 26 проєктів змін до чинних програм [30].

До того ж, протягом звітного року Міністерством цифрової трансформації України було погоджено 1598 проєктів інформатизації загальною вартістю 6 350,9 млн грн, призначених для реалізації у 2023 році. Серед них переважали проєкти інформатизації, замовниками яких виступали центральні органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування [30].

За даними інфографіки, найбільша кількість погоджених проєктів інформатизації припадає на центральні органи виконавчої влади, правоохоронні, судові та інші державні органи – 428 проєктів загальною вартістю 2 156,8 млн грн (що становить 33,96% від загальної кількості). Значну частку також займають державні підприємства, установи та організації – 207 проєктів на суму 908,3 млн грн (14,3 %), а також військові частини – 134 проєкти на 813,3 млн грн (12,81 %). Обласні адміністрації та територіальні органи влади подали 260 проєктів загальною вартістю 638,4 млн грн (10,05 %), тоді як інші замовники подали 27 проєктів на 77 млн грн. Окремо варто відзначити Київську міську державну адміністрацію та комунальні підприємства м. Києва, якими подано 148 проєктів на суму 1 055 млн грн (16,61 %), а також органи місцевого самоврядування та комунальні підприємства, що подали 394 проєкти на 702,1 млн грн (11,06 % від загальної кількості) [30].

Міністерство цифрової трансформації України також реалізує надані законодавством повноваження у сфері формування системи електронних комунікацій та управління радіочастотним спектром. Зокрема, у співпраці з партнерами Мінцифри досягло суттєвого покращення інфраструктури електронних комунікаційних мереж країни. Як зазначено у звіті, внаслідок реалізації проєкту LTE-900, що розпочався у липні 2020 року, було розширено покриття мережі 4G – 9,3 млн українців у понад 10,7 тис. населених пунктах отримали доступ до послуг нового оператора, а понад 2,7 млн осіб (у близько 8,3 тис. населених пунктів) уперше отримали можливість користуватися 4G-зв'язком. Окрім того, Мінцифри підтримувало розвиток фіксованого зв'язку, держава надала субвенцію на прокладання 17,3 тис. км кабелю для підключення понад 6 тис. соціальних об'єктів у сільській місцевості. Завдяки цим заходам 90 % громадян України отримали доступ до швидкісного Інтернету, а 89 % – до 4G-зв'язку [30].

Вищезазначене свідчить про технологізацію цифровізації та реальні дії центрального органу виконавчої влади в частині диджиталізації, про яку було

описано у першому розділі дисертаційного дослідження і в черговий раз доводить, що технологічні зміни і рішення є невід'ємною частиною цифровізаційних змін.

Крім того, Міністерством цифрової трансформації України розроблено та Урядом прийнято низку ключових нормативно-правових актів, спрямованих на розвиток цифрової економіки та впровадження інституту електронного резидентства. Зокрема, постанову Кабінету Міністрів України від 26 травня 2023 року № 534 «Про затвердження Порядку встановлення переліку держав, громадяни або резиденти яких можуть набути статус електронного резидента (е-резидента)»; постанову Кабінету Міністрів України від 5 вересня 2023 року № 970 «Деякі питання діяльності електронних резидентів (е-резидентів) та ведення інформаційної системи «Е-резидент»», якою, серед іншого, затверджено Порядок набуття та скасування статусу електронного резидента, процедуру ідентифікації осіб, які мають намір отримати цей статус, порядок надання кваліфікованих електронних довірчих послуг, а також Порядок формування та ведення інформаційної системи «Е-резидент» і доступу до неї контролюючих органів та податкових агентів платників єдиного податку. Крім того, постановою Кабінету Міністрів України від 28 липня 2023 року № 787 «Про внесення зміни до переліку видів діяльності, здійснення яких стимулюється шляхом створення правового режиму Дія Сіті» розширено перелік видів діяльності резидентів Дія Сіті, визначених частиною четвертою статті 5 Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні». Також видано наказ Міністерства цифрової трансформації України від 20 жовтня 2023 року № 129 «Про затвердження форм заяв про набуття та скасування статусу електронного резидента (е-резидента)», зареєстрований у Міністерстві юстиції України 8 листопада 2023 року за № 1941/40997 [30].

Зазначене свідчить про вертикальну та системну взаємодію суб'єктів виконавчої влади у процесі реалізації завдань цифровізації, а також їх взаємну відповідальність, яка реалізується у подальшому у процесі виконання.

Окремо слід зупинитись на галузевих питаннях діяльності Мінцифри. З урахуванням широкого кола повноважень досліджуваного публічного суб'єкта, очевидно, що загальність напрямку реалізації державної політики у сфері цифровізації сприяє формуванню горизонтальних зв'язків між самим Міністерством цифрової трансформації та іншими центральними органами виконавчої влади.

Так, за даними звіту, у 2023 році у сфері освіти Міністерство цифрової трансформації України спільно з партнерами реалізувало освітній проєкт з криптограмотності та блокчейну, який стартував 28 лютого 2023 року. Основною метою проєкту визначено підвищення рівня криптограмотності українців, ознайомлення їх з основами блокчейн-технологій та екосистемою Web3 у цілому. Реалізація освітнього проєкту відбулася у співпраці Мінцифри з Filecoin Foundation for the Decentralized Web, WhiteBIT, Atlantis World, Aragon, Zapper.xyz, zkSync, Safe та Optimism. Крім того, оновлено Єдиний державний вебпортал цифрової освіти «Дія.Освіта», який сьогодні функціонує як едьютейнмент-платформа сучасних знань і навичок, що забезпечує можливість безоплатного навчання у новітньому та інклюзивному форматі [30].

Крім технологічної та освітньої взаємодії варто також зазначити наступні сфери співпраці Мінцифри з іншими органами влади та зовнішніми партнерами і іншими зацікавленими суб'єктами, які пропонуємо розглядати в наступних кластерах:

- сфера національної безпеки, внутрішнього правопорядку та правосуддя (інформатизація судочинства, конституційного судочинства, внутрішньої безпеки та зовнішньої розвідки, охорони прав людини і громадянина, цивільного захисту, міграції, реінтеграції тимчасово окупованих територій тощо);
- сфера публічного управління та адміністрування (інформатизація державної служби, внутрішніх систем функціонування органів державної

влади та місцевого самоврядування, електронної демократії, регуляторної політики, податкової політики тощо);

- сфера судочинства та правової системи (вдосконалення електронного судочинства, ведення реєстрів, інформатизація запобігання корупції та розслідування злочинів і правопорушень тощо);

- економічна сфера (інформатизація галузі фінансів, фінансового контролю, організації азартних ігор і лотерей, податкова та митна політика, інвестиційна та зовнішньоекономічна політика тощо);

- соціальна сфера (інформатизація галузей охорони здоров'я, освіти та науки, молодіжної політики та спорту тощо);

- сфера господарства, енергетики та інфраструктури (інформатизація галузей господарства, аграрної політики, екології тощо) [30].

Наведений широкий перелік сфер впливу Міністерства цифрової трансформації України свідчить про наступне:

- вплив цифровізації на всі сфери суспільних відносин без виключення;

- необхідність побудови багаторівневої системи взаємодії суб'єктів публічного управління та адміністрування у цих сферах;

- потребу у наявності програмних документів цифровізації, які повинні оновлюватися залежно від виконаного плану діяльності всіх залучених суб'єктів;

- розгалуженість власне суб'єктного складу, який виходить за межі публічних суб'єктів та доповнюється міжнародними організаціями, зовнішніми фондами, міжурядовими суб'єктами та приватними установами;

- потребу у наявності чіткого плану щодо впровадження цифровізаційних рішень;

- наявність потреби у формуванні інституту нагляду та контролю, а також безпеки збереження значного масиву даних;

- наявність потреби у значних обсягах фінансування;

- наявність потреби у побудові цифрової інфраструктури.

У контексті цифровізації процесів управління та адміністрування на Міністерство цифрової трансформації України покладено обов'язок реалізації технічної можливості формування та перевірки електронних службових посвідчень посадових осіб і працівників органів виконавчої влади та Секретаріату Кабінету Міністрів України, а також їх електронних копій. Крім того, Мінцифри забезпечує реалізацію функціональних можливостей Єдиного державного вебпорталу електронних послуг для автоматизації та цифровізації процесів, пов'язаних із виконанням посадових обов'язків і обміном інформацією між посадовими особами та працівниками державних органів, зокрема із використанням мобільного додатка Порталу Дія. Зазначені положення визначені Порядком використання функціональних можливостей Єдиного державного вебпорталу електронних послуг для задоволення потреб в автоматизації та цифровізації процесів, пов'язаних із виконанням посадових обов'язків, і обміну інформацією між посадовими особами та працівниками державних органів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 1 грудня 2023 р. № 1317. Цей Порядок встановлює механізм використання функціональних можливостей, призначених для забезпечення цифрової взаємодії у межах розділу «Дія.Офіс» Єдиного державного вебпорталу електронних послуг (Портал Дія), включно з мобільним додатком «Дія» [20].

Пунктом 7 зазначеного Порядку визначено, що електронна інформаційна взаємодія, спрямована на забезпечення використання функціональних можливостей Порталу Дія для автоматизації та цифровізації процесів, пов'язаних із виконанням посадових обов'язків і обміном інформацією між посадовими особами та працівниками державних органів, здійснюється з використанням засобів системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів «Трембіта». Така взаємодія забезпечується з дотриманням вимог законодавства України, зокрема Законів України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», «Про захист персональних даних», «Про публічні електронні реєстри» та «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» [20].

Міністерство цифрової трансформації України разом з тим залишається єдиним центральним органом виконавчої влади, який цілісно відповідає за реалізацію цифровізаційних процесів у державі та суспільстві.

Враховуючи складну систему органів функціонування в системі публічного управління та адміністрування сферою цифровізації є об'єктивна потреба у дослідженні інших суб'єктів, повноваження яких дотично стосуються формування та реалізації цифровізаційної політики України.

Одним із таких суб'єктів є Держспецзв'язку, яка функціонує відповідно до Закону України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України» від 23 лютого 2006 року № 3475-IV. Діяльність такого органу є важливою в умовах боротьби України за власну територіальну цілісність та суверенітет, оскільки повноваження та функції органу поєднують цифровізаційний та безпековий напрями діяльності.

Зокрема, положеннями ст. 2 зазначеного Закону встановлено, що Держспецзв'язку є державним органом, призначеним для забезпечення функціонування і розвитку державної системи урядового зв'язку, Національної системи конфіденційного зв'язку, формування та реалізації державної політики у сферах криптографічного й технічного захисту інформації, кіберзахисту, поштового зв'язку спеціального призначення, урядового фельд'єгерського зв'язку, а також здійснення активних заходів із протидії агресії у кіберпросторі та виконання інших завдань відповідно до законодавства. Крім того, визначено, що Держспецзв'язку спрямовує свою діяльність на забезпечення національної безпеки України від зовнішніх і внутрішніх загроз та є складовою сектору безпеки й оборони держави [87].

Положеннями статті 3 зазначеного Закону визначено основні завдання Держспецзв'язку. Зокрема, у сфері формування та реалізації державної політики цей орган відповідає за розроблення та впровадження державної політики у сферах криптографічного та технічного захисту інформації, кіберзахисту, поштового зв'язку спеціального призначення, урядового фельд'єгерського зв'язку, а також захисту державних інформаційних ресурсів

та інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом, в інформаційних, електронних комунікаційних та інформаційно-комунікаційних системах і на об'єктах інформаційної діяльності. Крім того, до завдань Служби належать: забезпечення захисту інформації у сфері використання державних інформаційних ресурсів, протидія технічним розвідкам, забезпечення функціонування, безпеки та розвитку державної системи урядового зв'язку і Національної системи конфіденційного зв'язку, а також активна протидія агресії у кіберпросторі. Держспецзв'язок також бере участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері електронного документообігу в інформаційно-комунікаційних системах, що обробляють службову інформацію та державну таємницю, у частині захисту інформації державних органів і органів місцевого самоврядування. Окремим напрямом є захист критичної інформаційної інфраструктури, у тому числі державний контроль за її функціонуванням і безпекою, а також захист критичної технологічної інформації [87].

У сфері забезпечення технологічного захисту та створення належної інфраструктури Держспецзв'язок виконує низку ключових функцій. Зокрема, вона визначає вимоги до захисту критичної технологічної інформації, формує загальні вимоги до кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури, веде перелік об'єктів критичної інформаційної інфраструктури, а також здійснює заходи щодо його оновлення та актуалізації. Крім того, Держспецзв'язок забезпечує контроль за дотриманням вимог законодавства у сферах електронної ідентифікації, електронних довірчих послуг та захисту критичної інформаційної інфраструктури, створює та забезпечує функціонування системи активної протидії агресії у кіберпросторі й Центру активної протидії агресії у кіберпросторі. Окремим напрямом діяльності є стандартизація у сферах криптографічного та технічного захисту інформації, кіберзахисту та протидії технічним розвідкам, а також забезпечення діяльності суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, у межах визначених повноважень [87].

Відповідно повноваження Держспецзв'язку є комплексними з огляду на потребу у своєчасному реагуванні на загрози цифровізаційної політики та збереження даних, які є безпосереднім об'єктом впливу та упорядкування у системі політики цифровізації.

Суттєвим недоліком є неврегульованість у порядку функціонування Центру активної протидії агресії у кіберпросторі, який залишається декларативним суб'єктом, а система протидії формується через нормативні інструменти забезпечення функціонування організаційно-технічної моделі кіберзахисту через дію таких нормативно-правових актів: Постанови Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1426 «Про затвердження Положення про організаційно-технічну модель кіберзахисту»; Наказу Адміністрації Держспецзв'язку від 30.08.2023 № 773 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо підвищення рівня кіберзахисту систем електронного документообігу»; Наказу Адміністрації Держспецзв'язку від 30.08.2023 № 771 «Про затвердження Положення про систему захищеного доступу державних органів до мережі Інтернет» [68].

Зокрема, Положенням про організаційно-технічну модель кіберзахисту визначено, що така модель є комплексом заходів, сил і засобів кіберзахисту, спрямованих на оперативне (кризове) реагування на кібератаки та кіберінциденти, а також впровадження контрзаходів, метою яких є мінімізація вразливостей комунікаційних систем. Організаційно-технічна модель кіберзахисту включає організаційно-керуючу, технологічну та базисну інфраструктури кіберзахисту і впроваджується з метою забезпечення ефективного функціонування національної системи кібербезпеки [91].

З урахуванням умов збройної агресії проти України варто відзначити, що з 2022 року було оновлено нормативно-правові засади діяльності публічних суб'єктів, відповідальних за активну протидію агресії у кіберпросторі. Так, 17 серпня 2022 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері активної протидії агресії у

кіберпросторі» від 28 липня 2022 року № 2470-ІХ, яким уточнено положення Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України». У зазначених змінах вперше закріплено поняття системи активної протидії агресії у кіберпросторі як сукупності «організаційних, правових, наукових та технічних заходів, спрямованих на підвищення рівня кіберзахисту держави шляхом здійснення впливу на інформаційні (автоматизовані), електронно-комунікаційні, інформаційно-комунікаційні системи держави-агресора, джерела походження кіберзагроз та кібератак». Також введено поняття активної протидії агресії у кіберпросторі, під якою розуміють комплекс дій, спрямованих на «підвищення рівня кіберзахисту шляхом нейтралізації кібератак держави-агресора, його систем і мереж, а також джерел походження кіберзагроз та кібератак, які використовуються для завдання шкоди національній безпеці України» [84].

Таким чином, коло спеціальних суб'єктів реалізації та формування державної політики в сфері цифровізації є обмеженим з огляду на специфічні ознаки складу суспільних відносин, які є центральною категорією також державної політики. Основним суб'єктом, повноваження якого спрямовані на розвиток та вдосконалення цифровізаційних процесів, є Міністерство цифрової трансформації України. Діяльність Мінцифри є комплексною та широкою з огляду на сфери впливу, до яких слід відносити; сферу національної безпеки, внутрішнього правопорядку та правосуддя; сферу публічного управління та адміністрування; сферу судочинства та правової системи; економічну сферу; соціальну сферу; сферу господарства, енергетики та інфраструктури. Повноваження Мінцифри дають підстави зробити висновки про всеохоплюючий характер процесів цифровізації; потребу у формуванні складної багаторівневої системи взаємодії суб'єктів (як публічних, так і приватних); розгалужену систему самих суб'єктів; значні фінансові обсяги, які повинні виділятися на функціонування цієї сфери та формування системи нагляду і контролю за цифровізаційним розвитком.

Що стосується технічного супроводу цифровізаційних процесів варто також визнати значний вплив діяльності Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, яка в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану є органом, що гарантує захист та безпеку даних, які використовуються у процесі функціонування публічного управління та адміністрування цифровізаційною сферою.

Висновки до розділу 2

Систему адміністративно-правового регулювання цифрової політики України слід розглядати як сукупність інструментів та механізмів, які комплексно дозволяють досягати цілей та завдань цифровізації. Саме тому, з огляду на складність та системність даного явища, пропонується систему адміністративно-правового регулювання цифрової політики України розглядати з огляду на рівень нормативного та інституційного забезпечення цифрової політики держави.

Що стосується нормативно-правового забезпечення цифровізації та наукових позицій до його тлумачення, варто сформулювати висновок, що цифровізація державної політики може виражатися як напрямок державної політики; як використання технологічних та сучасних процесів у формуванні та реалізації державної політики; як сукупність інструментів та механізмів впровадження цифровізаційних процесів в публічне управління та адміністрування. Наведений підхід пояснюється відмінністю сфери формування та реалізації державної політики та її впливу на суспільні відносини, а також потребою у розмежуванні концептуальної різниці у змісті ключових понять, таких як напрям державної політики, державна політика, публічне управління та адміністрування. Додатковим аргументом на користь диференціації понять є істотна відмінність наслідків, які настають у результаті реалізації кінцевої мети кожного з напрямів, які виступають ключовими у діяльності досліджуваних суб'єктів.

Під цифровізацією як напрямом державної політики пропонується розуміти стратегічно передбачений комплекс заходів по впровадженню в суспільні відносини диджиталізаційних процесів та інструментів, створенню цифрової інфраструктури, побудови нового комунікаційного середовища на основі цифрової інформації для досягнення кінцевої мети – цифровізації суспільного життя. Зі свого боку цифровізацією державної політики слід вважати процес впровадження цифровізаційних процесів за умови наявності створеної цифрової інфраструктури, належного рівня цифрових знань публічних суб'єктів, наявності цифрового простору та цифрових інструментів тощо, а впровадженням цифровізаційних процесів в публічну політику слід розуміти діяльність, що є наслідком реалізації процесу загальної цифровізації та диджиталізації, та наслідком цифровізації державної політики. Відповідно, зазначені підходи впливають на процес дослідження уповноважених суб'єктів формування та реалізації державної політики у досліджуваній сфері відносин.

З огляду на зазначене, нормативно-правове забезпечення цифровізації державної політики є системою нормативно-правових актів (законів та підзаконних нормативно-правових актів), які регулюють основи формування та здійснення державної політики; обігу, використання інформації; використання технічних та технологічних рішень по впровадженню цифровізаційних процесів.

Що стосується інституційної реалізації державної політики у сфері цифровізації слід зазначити, що до суб'єктів формування та реалізації такої державної політики слід відносити органи державної влади; органи місцевого самоврядування; посадових і службових осіб органів публічної влади та інших суб'єктів, яким надані окремі делеговані повноваження, що узгоджується з концепцією формування публічної влади.

Проведений аналіз повноважень та компетенції органів влади дозволив сформувати підхід, відповідно до якого слід дотримуватись підходу класифікації досліджуваних суб'єктів на загальних, спеціальних, а також окремих осіб, яким законом доручено/може бути доручено здійснення

формування та реалізації державної політики цифровізації. Також слід дотримуватись широкого підходу до розуміння меж компетенції та повноважень владних суб'єктів. Так, до загальних суб'єктів слід відносити Верховну Раду України (у частині формування засад та нормативного супроводу реалізації державної політики), Кабінет Міністрів України (як центральний орган виконавчої влади, відповідальний за впровадження законодавчих ініціатив та контроль і узгодженість діяльності інших органів виконавчої влади), Президента України (повноваження якого можна умовно розділити на: такі, що забезпечують формування нормативної бази; такі, що забезпечують формування інституційної основи; такі, що забезпечують міжнародне співробітництво та розвиток конкретної сфери відносин (що пояснюється представницькою функцією глави держави); такі, що забезпечують формування суб'єктного складу аналізованих правовідносин), а також органів сфери цивільного захисту (таких, як Служба безпеки України, Національна поліція України, Міністерство внутрішніх справ України, дослідження компетенції та повноважень яких є необхідним для формування комплексного уявлення про досліджувану сферу та які мають повноваження в тому числі гарантувати та захищати цифрову безпеку держави).

Що стосується кола спеціальних суб'єктів реалізації та формування державної політики в сфері цифровізації, варто визнати їх обмеженість, що пояснюється складністю та специфікою складу суспільних відносин, які є центральною категорією також державної політики. Основним суб'єктом, повноваження якого направлені на розвиток та вдосконалення цифровізаційних процесів, є Міністерство цифрової трансформації України. Діяльність даного суб'єкта є комплексною та широкою з огляду на сфери впливу, до яких слід відносити сферу національної безпеки, внутрішнього правопорядку та правосуддя; сферу публічного управління та адміністрування; сферу судочинства та правової системи; економічну сферу; соціальну сферу; сферу господарства, енергетики та інфраструктури. До системи спеціальних суб'єктів реалізації та формування державної політики в

сфері цифровізації вважаємо слід відносити також Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України, яка в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану є органом, що гарантує захист та безпеку даних, які використовуються у процесі функціонування публічного управління та адміністрування цифровізаційною сферою.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЦИФРОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ З УРАХУВАННЯМ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

3.1 Цифрова політика в міжнародному державно-правовому просторі

Дослідження глобальних явищ та понять, до яких ми відносимо цифрову політику, потребує глибокого аналізу з огляду на їх всеосяжність та відсутність чіткого уніфікованого підходу до їх визначення. На рівні міжнародної співпраці та формування процесів глобалізації цифрова політика, будучи частиною загальної політики – ідеї існування держав – виступає у ролі об'єкта впливу та формуючого фактору суспільної формації нового часу.

Для результативного дослідження впливу цифрової політики на міжнародні відносини пропонуємо окремо зупинитись на особливостях сучасного міжнародного державно-правового простору, суб'єктом якого є Україна.

На сьогодні з урахуванням дифузії права, еволюцією правових систем та наслідками процесів рецепції система міжнародних правових норм зазнає постійних змін, які є наслідками як внутрішньодержавних змін, так зовнішніх процесів. Відповідно, правова система перебуває у постійному русі, який до того ж повинен бути адаптованим до перспективних суспільних відносин. Слід погодитись із думкою І. В. Семеніхіна, який свого часу зазначав, що одну з ключових ролей у процесі формування міжнародного правового простору відіграє інтеграція як загальний вектор, що визначає культурний та політико-правовий розвиток держав та разом з тим забезпечує стає й безконфліктне співіснування національних культур [121, с. 187].

Досить доречно визначення міжнародного права надає О. В. Київець, підкреслюючи, що міжнародне право, хоча й запозичує певні правові прийоми з національних систем, залишається самостійною та відмінною від них

правовою системою. Його структура джерел є унікальною та нехарактерною для внутрішньодержавного права, що зумовлено відсутністю централізованих інституцій нормотворення, подібних до тих, які існують у межах державного механізму. Така особливість не свідчить про слабкість чи неефективність міжнародно-правових норм, а, навпаки, підкреслює їх специфічність і автономність. Саме тому, як зауважує дослідник, застосування теоретичних підходів державного права до аналізу міжнародно-правових явищ можливе лише з відповідними корективами (*mutatis mutandis*) [34, с. 18–19].

Наведене визначення свідчить про дві основні характеристики міжнародного права. По-перше, міжнародне право можна розглядати як окрему систему правових норм, яка своєю специфічною будовою є незалежною від національних правових систем, тобто міжнародне право є відокремленим. По-друге, міжнародне право є наслідком існування та дії національних внутрішніх правових систем. Два наведені аспекти дозволяють у єдності прослідкувати наслідки екзистенції будь-яких правових явищ, які є універсальними у власному гносеологічному розумінні, в тому числі є можливість з'ясувати роль цифрової політики держав.

З огляду на вищезазначене можна зрозуміти, що цифрова політика як структурна частина внутрішньої політики держави відрізнятиметься від цифрової політики на міжнародному рівні, оскільки остання забезпечуватиметься через дії міжнародного нормативного механізму та інструментарію.

Варто також врахувати наукову позицію, відповідно до якої різні національні правові системи, з огляду на історичні, політичні, соціокультурні та інституційні чинники, характеризуються різним ступенем взаємодії та співвідношення з міжнародним правом, що, у свою чергу, зумовлює варіативність рівня сприйняття, адаптації та імплементації міжнародно-правових норм у внутрішнє законодавство [67, с. 118]. Ученими також проведено контрверсійний аналіз впливу міжнародного права на національні правові системи. Вони зазначають, що ефективність правового регулювання

внутрішньодержавних відносин безпосередньо залежить від узгодженості норм національного права з міжнародно-правовими стандартами, що обумовлюється низкою глобальних чинників: необхідністю забезпечення міжнародного миру, підтримання світового правопорядку, протидії агресії окремих держав, захисту прав і свобод людини, дотримання принципів справедливості, демократії, правової стабільності, а також розвитком науково-технічного співробітництва, культурних зв'язків і збереженням навколишнього природного середовища [67, с. 119–120].

Таким чином, з огляду на динаміку розвитку суспільних відносин у напрямку диджиталізації та цифровізації, формування нових зв'язків між зацікавленими суб'єктами та природне «руйнування» меж між національним та міжнародним нормативним регулюванням окремих сфер суспільних відносин варто констатувати, що формування цифрової політики на міждержавному рівні залежить від внутрішньодержавних процесів. З іншого боку це не означає абсолютну відсутність міжнародного регулювання, а лише зосереджує увагу на його окремим специфічних особливостях, які пропонуємо розглянути.

Положення міжнародного рівня, які впливають на відносини формування та реалізації цифрової політики варто аналізувати з огляду на діяльність наддержавних міжнародних інституцій та організацій.

Зокрема, доцільно проаналізувати положення Цілей сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй, зокрема Ціль 9 – «Промисловість, інновації та інфраструктура». Її досягнення передбачає розвиток якісної, надійної, сталої та стійкої інфраструктури, включно з регіональною та транскордонною, для підтримки економічного зростання та підвищення добробуту населення, з акцентом на забезпечення рівного доступу для всіх верств населення. Важливим елементом є також сприяння інклюзивній та сталій індустріалізації, що має забезпечити значне зростання частки промисловості у структурі зайнятості та валового внутрішнього продукту до 2030 року відповідно до національних умов розвитку. Окрему увагу приділено розширенню доступу

малих промислових і підприємницьких суб'єктів, особливо в країнах, що розвиваються, до фінансових ресурсів, включно з доступним кредитуванням, а також їх інтеграції у глобальні ланцюги створення доданої вартості та міжнародні ринки [181].

Зазначене свідчить про основну концентрацію напрямів розвитку у контексті покращення рівня індустріалізації та розвитку промисловості.

Крім того аналізована ціль передбачає досягнення до 2030 року модернізації інфраструктури та переоснащення промисловості з метою забезпечення її стійкості, підвищення ефективності використання ресурсів і ширшого впровадження чистих та екологічно безпечних технологій і промислових процесів, при цьому кожна держава зобов'язується вживати відповідних заходів відповідно до власних можливостей та рівня розвитку. Серед ключових орієнтирів також визначено посилення наукових досліджень і підвищення технологічного потенціалу промислових секторів, особливо у країнах, що розвиваються. До 2030 року передбачається активне стимулювання інноваційної діяльності та суттєве збільшення кількості фахівців на 1 мільйон осіб у сфері наукових досліджень і розробок, а також зростання обсягів державних і приватних інвестицій у науку та інновації. Окрім того, ціль спрямована на сприяння сталому й інклюзивному розвитку інфраструктури в країнах, що розвиваються, зокрема шляхом розширення фінансової, технологічної та технічної підтримки для африканських держав, найменш розвинених країн, держав, що не мають виходу до моря, і малих острівних країн, що розвиваються [181].

Також передбачається забезпечення підтримки розвитку національних технологій, наукових досліджень та інновацій у країнах, що розвиваються. Реалізація цього завдання має відбуватися шляхом створення сприятливого політичного та інституційного середовища, яке сприятиме, зокрема, диверсифікації промислового виробництва та підвищенню рівня доданої вартості у виробництві сировинних товарів. Окремо визначено завдання розширення доступу до інформаційно-комунікаційних технологій та

забезпечення універсального, надійного й доступного підключення до мережі Інтернет у найменш розвинених країнах, зокрема із прагненням досягти цього показника до 2020 року [181].

По суті, визначені напрями досягнення поставленої цілі не деталізують процеси цифровізації міжнародного середовища, а лише визначають загальні тенденції розвитку промислового та технологічного середовища у світі. Вважаємо, що наведений підхід дозволяє визначити першу проблему у системі нормативного забезпечення міжнародної цифровізації, а саме: відсутність єдиного механізму для всіх країн в частині формування інструментарію цифровізації. До того ж варто наголосити, що Організація Об'єднаних Націй визнає, що на превеликий жаль близько 4 мільярдів людей у світі не мають доступу до мережі Інтернет, а 90% з них проживають у країнах, що розвиваються [181], що свідчить про нагальну потребу у формуванні розвинутої інфраструктури як передумови формування цифрової політики в майбутньому.

Діяльність ООН у контексті формування цифрової політики на сьогодні є одним із ключових факторів впливу на глобальні процеси цифровізації. Зокрема, у 1998 році на 53-й сесії Генеральної Асамблеї ООН було прийнято Резолюцію A/RES/53/70 «Досягнення у сфері інформатизації та телекомунікацій в контексті міжнародної безпеки», якою основним об'єктом впливу інформатизації визнано саме міжнародний порядок та безпеку, що суттєво відрізняється від підходу, за якого інформатизація розглядається виключно як процеси впровадження нових технологічних рішень або ж як диджиталізація.

Резолюцією A/RES/53/70 Генеральної Асамблеї ООН передбачалося, що ООН визнає, що науково-технічний розвиток може мати як цивільне, так і військове застосування, і що прогрес у науці і техніці для цивільного застосування необхідно підтримувати та заохочувати; відзначає, що досягнуто значного прогресу в розробці та застосуванні новітніх інформаційних технологій та засобів телекомунікацій; підтверджує, що ООН бачить у цьому

процесі найширші позитивні можливості для подальшого розвитку цивілізації, розширення можливостей для співпраці заради спільного блага всіх держав, підвищення творчого потенціалу людства та додаткових покращень обігу інформації у світовій спільноті [194].

Текст Резолюції A/RES/53/70 передбачає, що ООН, вважаючи за необхідне запобігати нецільовому використанню або експлуатації інформаційних ресурсів чи технологій у злочинних чи терористичних цілях вживає наступних заходів:

«1. закликає держави-члени сприяти на багатосторонньому рівні розгляду існуючих та потенційних загроз у сфері інформаційної безпеки;

2. закликає всі держави-члени повідомити Генеральному секретарю про свої погляди та оцінки з наступних питань:

(а) загальне розуміння питань інформаційної безпеки;

(b) визначення основних понять, пов'язаних з інформаційною безпекою, включаючи несанкціоноване втручання в інформаційно-телекомунікаційні системи та інформаційні ресурси або їх нецільове використання;

(с) доцільність розробки міжнародних принципів, які б підвищили безпеку глобальних інформаційно-телекомунікаційних систем та сприяли боротьбі з інформаційним тероризмом та злочинністю» [194].

Наведені заплановані на той час заходи свідчать про історичний контекст формування системи цифровізації та міжнародної інформаційної безпеки, яка стає новим об'єктом суспільних відносин, який виходить на міжнародний рівень.

Однією з передумов прийняття зазначеної Резолюції стало проведення 13–15 травня 1996 року у місті Мідранд конференції «Інформаційне суспільство та розвиток», основним вектором уваги організаторів та учасників якої також виступала міжнародна безпека.

За результатами проведення конференції та узагальнення висновків її Голови було підтверджено зобов'язання учасників щодо розбудови глобального інформаційного суспільства, інклюзивного для всіх держав,

зокрема тих, що розвиваються, і країн із перехідною економікою. Учасники відзначили, що потенціал інформаційного суспільства має бути спрямований на задоволення потреб держав, що розвиваються, за умови мобілізації необхідних фінансових ресурсів для подолання технологічного розриву між ними та промислово розвиненими країнами. Поряд із залученням інвестицій підкреслено важливість створення належного регуляторного середовища, яке сприятиме справедливій конкуренції в міжнародному просторі. Окрему увагу приділено ролі освіти й безперервного навчання, що розглядаються як основа формування компетентностей, необхідних для повноцінного залучення громадян до можливостей інформаційного суспільства [170].

Також було наголошено, що переваги цифрової трансформації мають бути доступні якомога ширшому колу учасників, а розбудова глобального інформаційного простору повинна здійснюватися на засадах партнерства, спільних цінностей і взаємодії між країнами з різним рівнем розвитку. Підтверджено, що успішна реалізація цього процесу неможлива без тісної співпраці державного та приватного секторів, що передбачає узгодження ключових напрямів: забезпечення універсального доступу, створення стабільної нормативно-правової бази, сприяння сталому соціально-економічному розвитку, зайнятості, інноваціям, розвитку багатомовного та культурного контенту, а також захисту прав інтелектуальної власності, персональних даних і безпеки інформації. Окремо зазначено, що Європу визначено як регіон, який реалізує найбільшу у світі програму допомоги та вже активно підтримує проекти, спрямовані на розвиток інформаційного суспільства [170].

Таким чином, конференцією було визначено загальні тенденції розвитку інформаційного суспільства без врахування технологічних аспектів. Що стосується активних суб'єктів досягнення цілей розвитку інформаційного суспільства додатково за результатами роботи круглого столу, який передував описаній вище конференції, було прийнято рішення про активне залучення бізнес-спільноти до формування глобального інформаційного суспільства.

За підсумками обговорення було досягнуто консенсусу, що ефективне становлення глобального інформаційного суспільства можливе лише за умови узгодженої співпраці промисловості, урядів та міжнародних організацій. Така взаємодія має бути спрямована на створення сприятливого регуляторного середовища, яке забезпечить рівний доступ до ринків і сприятиме залученню менш розвинених регіонів до глобальних економічних процесів. Було підкреслено, що приватний сектор та інноваційний бізнес виступають основною рушійною силою цифрового розвитку, оскільки саме конкурентні ринки й нові технології формують основу динамічної трансформації [184].

Під час круглого столу було підтверджено актуальність принципів, визначених раніше на конференції G7 у Брюсселі (28 лютого 1995 р.), серед яких: підтримка вільної конкуренції, стимулювання приватних інвестицій, створення гнучкої нормативно-правової бази, забезпечення відкритого доступу до мереж і універсального надання послуг, розвиток різноманітного інформаційного контенту та розширення можливостей для громадян. Учасники також дійшли висновку, що виключно державне фінансування не може забезпечити розроблення апаратного й програмного забезпечення, а також інфраструктури, необхідних для повноцінного функціонування глобального інформаційного суспільства [184].

Таким чином, формування цифрової політики світу було започатковане з розвитком глобального інформаційного суспільства як загальної категорії, яка охоплює суб'єктів формування глобальної (міжнародної) цифрової політики; визначає об'єкти впливу та регулює форми взаємодії між ними, а також визначає очікувані результати розвитку.

Також можна стверджувати, що глобальне інформаційне суспільство функціонує в межах глобального інформаційного простору, який розглядається як інтегроване середовище для обміну інформацією та розвитку міжнародної телекомунікаційної інфраструктури. Завдяки своїй трансграничності цей простір виступає полем міжнародної комунікації та

взаємодії, сприяючи посиленню ролі міжнародного права у регулюванні інформаційних відносин [150, с. 196].

З огляду на проаналізовані вище кроки до впровадження ефективних інструментів формування цифрової політики варто визначити такі основні її особливості в контексті генези формування самого поняття:

- формування міжнародної цифрової політики варто розглядати в тісному зв'язку з діяльністю міжнародних організацій як суб'єктів узгодженої волі зацікавлених учасників таких організацій;
- початковим етапом формування міжнародної цифрової політики є концептуальна стадія у вигляді формалізації намірів взаємодії та визначення ключових ролей учасників;
- основні зусилля діяльності зацікавлених суб'єктів повинні були бути спрямовані на врівноваження ролі та впливу всіх країн світу, що свідчить про високий рівень залежності розвитку стану міжнародної цифрової політики від розвитку національних (внутрішньодержавних) процесів.

Професор В. М. Бебик у своїх наукових працях приділяє значну увагу дослідженню глобального інформаційного суспільства як одного з ключових суб'єктів формування сучасної міжнародної цифрової політики. Учений наголошує, що розвиток глобальних інформаційних і політичних процесів формує нову систему понять – інфо-влада, інфо-комунікація та інфо-демократія, які слід розглядати як фундаментальні категорії глобалізованого суспільства. Їх поява обумовлена тим, що функціонування глобальної суспільної системи передбачає наявність спеціальних каналів інфо-комунікації між різними рівнями владних суб'єктів – глобальними, цивілізаційно-регіональними, національно-державними та локальними, а також між ними й громадянами як носіями індивідуального, національного і цивілізаційного суверенітету [5, с. 6]. Це підтверджує запропоновану вище думку стосовно плюралізму суб'єктів суспільної взаємодії у процесі формування глобального інформаційного суспільства та міжнародної цифрової політики.

Професор підкреслює, що інфо-комунікаційні процеси відіграють визначальну роль у системі міжнародних відносин, адже саме в добу активного застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій вони суттєво змінюють характер формування та поширення глобальної громадської думки через засоби масової комунікації. Науковець трактує поняття інфо-влади як здатність суб'єктів інформаційно-комунікаційної діяльності впливати на свідомість і поведінку суспільства, інтегруючи громадську думку, спрямовуючи суспільні процеси та реалізуючи вплив через систему державних і недержавних інститутів, технології управління й маніпуляції, мас-медіа та лідерів громадської думки [5, с. 6].

Таким чином, з'являється ще один інтегрований суб'єкт в системі міжнародної цифрової політики – інфо-влада, яка, на наш погляд, є недостатньо вивченою та визначеною категорією, оскільки, по-перше, не є нормативно визначеною, а по-друге, не підпадає під системне уявлення про публічну владу у сучасній державі, оскільки варто констатувати відсутність ознаки легітимності такої інфо-влади.

Оскільки значна частина питань, пов'язаних із формуванням цифрової політики, перебуває у площині міжнародних дискусій та консультацій, що здійснюються під егідою провідних міжнародних організацій – активних учасників системи міжнародних відносин, доцільно окремо розглянути діяльність Міжнародного союзу електрозв'язку (МСЕ). Ця інституція, що має статус спеціалізованої установи Організації Об'єднаних Націй, виконує важливу роль у формуванні глобальної політики у сфері електрозв'язку. До її основних функцій належать нормотворча, управлінська, виконавча та консультативна діяльність, спрямована на координацію міжнародного співробітництва у сфері телекомунікацій, розроблення технічних стандартів і нормативів, надання експертної та технічної підтримки державам-членам, а також підготовка рекомендацій, що сприяють розвитку телекомунікаційної інфраструктури та підвищенню якості послуг зв'язку [57].

За офіційними даними МСЕ здійснює свою діяльність на трьох основних напрямках, закріплених за відповідними секторами:

- сектор радіозв'язку (ITU-R) забезпечує координацію широкого та динамічно зростаючого спектра послуг радіозв'язку, а також здійснює міжнародне управління використанням радіочастотного ресурсу та супутникових орбіт.

- сектор стандартизації електрозв'язку (ITU-T) відповідає за розроблення технічних стандартів і рекомендацій у сфері електронних комунікацій, спрямованих на забезпечення сумісності, інтероперабельності та безпеки телекомунікаційних систем.

- сектор розвитку електрозв'язку (ITU-D) зосереджується на сприянні розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури, підвищенні людського потенціалу, упровадженні інноваційних технологій і підтримці держав-членів, що розвиваються, у досягненні цифрової рівності [57].

Що стосується основних векторів співпраці України та МСЕ, варто зазначити наступне.

По-перше, Україна є членом МСЕ з 7 травня 1947 року. Статут і Конвенція МСЕ, прийняті у 1992 році, ратифіковані Законом України від 15 липня 1994 року №116/94-ВР, а відповідальним за виконання зобов'язань, пов'язаних з членством нашої країни в МСЕ визначено Міністерство цифрової трансформації України з 01 вересня 2023 р. [57].

По-друге, основною метою співробітництва України в межах Міжнародного союзу електрозв'язку (МСЕ) є вдосконалення, ефективне та раціональне використання національної інформаційно-комунікаційної інфраструктури, а також подолання «цифрового розриву» у сфері телекомунікаційних технологій як на національному, так і на міжнародному рівнях. Водночас додатковою метою участі у діяльності МСЕ є спільна робота з розроблення, впровадження та гармонізації відкритих, функціонально сумісних і недискримінаційних міжнародних стандартів, що ґрунтуються на

принципах прозорості, технологічної нейтральності та орієнтації на потреби споживачів [57].

По-третє, окремо варто наголосити на підтримці МСЄ територіальної цілісності та незалежності України в цифровому просторі, що підтверджується визнанням порушення Російською Федерацією Статуту МСЄ й ряду його регламентних документів та відповідні заяви Генерального секретаря МСЄ під час Повноважної конференції (ПК, Plenipotentiary Conference) у 2014 та в Оперативному бюлетені МСЄ №1158 від 15 жовтня 2018 року, в яких було підтверджено суверенне право України регулювати власний електрозв'язок у межах міжнародно визнаних кордонів. Підтримка України також виражається прийняттям у 2022 році Радою МСЄ резолюції 1408 «Надання допомоги та підтримки Україні у відновленні її телекомунікаційного сектору» (резолюцію оновлено у 2023 році), у якій, серед іншого, міститься посилання на резолюцію Генасамблеї ООН «Агресія проти України» від 02 березня 2022 року та визначення російської збройної агресії як причини руйнування телекомунікаційної інфраструктури України. Оновлена резолюція підтримки нашої держави містить також положення, які, крім визнання збройної агресії РФ та визначення напрямків надання допомоги Україні, містить положення щодо завершення відновлення телекомунікаційної мережі в районах, що постраждали від агресії, докладних звітів з оцінкою потреб України у відновленні ІКТ внаслідок російської агресії, надання допомоги та повної підтримки Україні у відновленні пошкодженої та зруйнованої телекомунікаційної та телевізійної інфраструктури й телекомунікаційних мереж; запобігання публікації в будь-яких документах МСЄ інформації щодо присвоєння частот або національного коду призначення (NDC) під кодом країни РФ «7» для тимчасово окупованих територій України [57].

Важливим етапом еволюції міжнародної системи цифровізації слід визнати оприлюднення МСЄ оновленого Регламенту радіозв'язку у 2024 році – міжнародного договору, що регулює глобальне використання радіочастотного спектра та супутникових орбіт. Цей документ визначає

правові засади функціонування всіх радіослужб і систем, зокрема фіксованого та мобільного широкосмугового зв'язку, супутникових комунікацій, звукового та телевізійного мовлення, радіонавігації, метеорологічного моніторингу й прогнозування, а також діяльності у сфері космічних досліджень та дослідження Землі, аматорського радіозв'язку та інших напрямів [58].

Окрім всього іншого, новим Регламентом, який містить повні тексти Регламенту радіозв'язку, прийнятого Всесвітньою конференцією радіозв'язку 1995 року (WRC-95) та переглянутого наступними Всесвітніми конференціями радіозв'язку: WRC-97 (Женева, 1997), WRC-2000 (Стамбул, 2000), WRC-03 (Женева, 2003), WRC-07 (Женева, 2007), WRC-12 (Женева, 2012), WRC-15 (Женева, 2015), WRC-19 (Шарм-ель-Шейх, 2019) та WRC-23 (Дубай, 2023) [191], містить 59 статей, вміщених у 10 розділах, які регулюють наступні питання:

- перелік визначень та технічних характеристик (розділ 1);
- порядок розподілу та використання частотного ресурсу (розділ 2);
- координація, повідомлення та реєстрація частотних призначень (розділ 3);
- порядок визначення порушень використання радіочастотного ресурсу та організація міжнародного моніторингу (розділ 4);
- адміністративні положення, які включають порядок визначення режиму секретності та надання ліцензій на використання радіочастотного ресурсу (розділ 5);
- окремі положення для служб (розділ 6);
- організація зв'язку у разі лиха та небезпеки (розділ 7);
- організація надання аеронавігаційних послуг (розділ 8);
- організація надання морських послуг (розділ 9);
- положення щодо набрання чинності Регламенту радіозв'язку (розділ 10) [191].

Варто визнати, що цим документом передбачені здебільшого технічні аспекти використання та розподілення радіочастотного ресурсу, дозвольні умови та особливості технічного обслуговування, проте, загальні тенденції цифрового розвитку не визначено.

Продовжуючи аналіз впливу міжнародних умов цифрового розвитку на український контекст, варто звернути увагу на діяльність Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) – агентства ООН, що сприяє досягненню цілей сталого розвитку та посиленню спроможності країн у сфері управління, цифрової трансформації та соціально-економічного відновлення. Одним із актуальних проєктів ПРООН в Україні є підтримка розвитку потенціалу цільових громад і партнерських організацій у напрямках обробки даних, цифрової грамотності та геопросторового аналізу. Програма передбачає впровадження системних підходів до збору даних з урахуванням аспектів статі, інвалідності з метою підвищення якості надання публічних послуг, планування й моніторингу на місцевому рівні. Крім того, ПРООН сприяє сталому розвитку та вдосконаленню національного управління шляхом створення Хабу знань з питань відновлення та розвитку — мережі експертизи, що забезпечує обмін досвідом, впровадження цифрових інструментів і проведення досліджень для підвищення ефективності процесів відновлення та розвитку громад [80].

Цей проєкт в нашій державі реалізується через діяльність Міністерства розвитку громад та територій України та Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру, а також за підтримки цільових громад, які потребують відповідної допомоги.

Така модель взаємодії на сьогодні дозволяє прослідкувати нову форму організації відносин між неурядовими організаціями й національними органами влади та глобальними внутрішніми суспільними інтересами за умови відсутності передбаченого та визначеного міжнародного нормативного механізму регулювання процесів міжнародної цифровізації. Така гнучка форма організації відносин між зацікавленими суб'єктами є вдалим прикладом

залучення неурядового сектору до питань, які насправді потребують міжнародного інституційного та нормативного врегулювання.

Слід зазначити, що наявність переважно національного розвинутого нормативного забезпечення процесів цифровізації є перешкодою для формування єдиної міжнародної цифрової політики та гарантування дотримання умов кібербезпеки у світі. Останнє є найбільш вразливим моментом для сучасного геополітичного простору та стану поступового введення у війну країн Європи та світу, коли кібердані залишаються однією з найуразливіших цілей агресорів.

Наявність окремих національних цифрових політик та їх неузгодженість може також призвести до появи конфлікту внутрішніх політик.

На сьогодні спостерігається об'єктивна проблема узгодженості цифрових політик та сталості підходів до забезпечення внутрішньодержавного цифрового суверенітету. Як зазначає Є. Новіков, концепція цифрового суверенітету охоплює широкий спектр питань, зокрема сталий розвиток, кібербезпеку та соціально-економічні вигоди, що потребують комплексного вирішення на рівні національної або наднаціональної цифрової політики. Водночас неоднозначність у концептуалізації цифрового суверенітету, зауважує автор, сприяє формуванню політичних коаліцій у процесі ухвалення рішень, а тому ця концепція відіграє ключову роль у досягненні консенсусу всередині держав та між інтеграційними об'єднаннями. Вона також свідчить про прагнення створити нові регуляторні парадигми цифрових ринків і систем управління. При цьому Є. Новіков виділяє два основних типи формування цифрового середовища – зміщення від ліберальної економічної перспективи до конституційно орієнтованого підходу та авторитарний тип, що характеризується централізованим контролем у сфері цифрової взаємодії [63, с. 62, 66].

Нині світовий геополітичний порядок фактично залишається розділеним у підході до формування власних цифровізаційних політик на політики демократичного типу та політики авторитарного типу. Такий основний

критерій розмежування цифрових політик вказує на дуальність світу та тенденції формування внутрішньодержавних політичних систем. Разом з тим, не варто заперечувати динамічність типів, які вказують на їх розвиток та трансформацію.

Наприклад, за даними Національного інституту стратегічних досліджень останнє десятиліття Сполучені Штати Америки активно напружували зміни у кіберпросторі та цифровій політиці. Зокрема, 6 травня 2024 року було представлено Стратегію розвитку міжнародного кіберпростору та цифрової політики, підготовленої Бюро кіберпростору та цифрової політики Державного департаменту США (US Department of State's Bureau of Cyberspace and Digital Policy). Повідомляється, що документ готували у співпраці з іншими федеральними відомствами, тож ідеологічно та концептуально його узгоджено зі Стратегіями національної безпеки (2022) та кібербезпеки (2023) Сполучених Штатів, а також з іншими програмними правовими актами адміністрації Дж. Байдена в галузі ІТ та кіберпростору, зокрема з його указом про безпечний, захищений і надійний штучний інтелект (Executive Order on Safe, Secure, and Trustworthy Artificial Intelligence) [13].

Стратегією визначено новий ідейний підхід – «Назустріч інноваційному, безпечному цифровому майбутньому, з повагою до прав» (Towards an Innovative, Secure, and Rights-Respecting Digital Future) [13], що свідчить на переорієнтацію глобальної цифровізації з технологічного центрizmu та демократичний плюралізм.

Національний інститут стратегічних досліджень підкреслює, що такий підхід відображає тенденцію до подальшої глобальної цифровізації, яка здійснюється на засадах інноваційного технологічного розвитку та супроводжується впровадженням ефективних механізмів кібербезпеки. При цьому особливе значення надається дотриманню уніфікованих правових норм, узгоджених між основними суб'єктами міжнародних цифрових відносин та визнаних усіма ключовими стейкхолдерами у сфері кіберпростору [13].

Крім того, відповідно до положень Стратегії розвитку міжнародного кіберпростору та цифрової політики, Державний департамент США має дотримуватися трьох базових керівних принципів. Перший із них передбачає чітко сформульоване та послідовно реалізоване бачення (*affirmative vision*) безпечного й інклюзивного кіберпростору, функціонування якого ґрунтується на засадах міжнародного права. Другий принцип полягає у комплексному баченні кібербезпеки, що охоплює захист даних, забезпечення кіберстійкості, а також взаємозв'язок із питаннями сталого розвитку та технологічних інновацій, які у сучасному цифровому середовищі мають взаємодоповнюючий характер. Третій принцип передбачає цілісність політичних дій і рішень, що реалізуються шляхом поєднання дипломатичних, управлінських і міждержавних інструментів у межах єдиної стратегії зовнішньополітичного впливу США у сфері цифрового врядування та кіберпростору [13].

В Стратегії «The United States International Cyberspace & Digital Policy Strategy» особлива увага присвячена використанню та впровадженню інструментів штучного інтелекту. Зокрема, у розділі «Майбутнє управління технологіями штучного інтелекту» зазначено, що невизначеність і складність, що характеризують геополітичну конкуренцію за цифрові технології штучного інтелекту, посилюються фактом перебування на порозі чергової технологічної революції, а революція в системах штучного інтелекту може відбуватися навіть швидшими темпами, ніж розвиток і впровадження Інтернету. Визнається додатково, що технології штучного інтелекту можуть бути потужними інструментами для розширення знань, підвищення добробуту та продуктивності, а також вирішення глобальних проблем, а інструменти штучного інтелекту можуть допомогти у досягненні сімнадцяти Цілей сталого розвитку ООН. Застосування штучного інтелекту мають подальший потенціал для покращення багатьох аспектів життя громадян, включаючи продовольчу безпеку, застосування штучного інтелекту в галузі охорони здоров'я, належне управління та консолідацію демократії, а також готовність до стихійних лих та їх запобігання [197, pp. 18-19].

Окрім очевидних переваг застосування та впровадження технологій штучного інтелекту Департамент наголошує на ризиках, які можуть спричинити посилення нерівності та економічної нестабільності; придушення конкуренції та завдання шкоди споживачам; посилення дискримінації та порушення конфіденційності; посилення зловмисної кіберактивності та посилення авторитарних можливостей для репресій [197, р. 19]. Використання штучного інтелекту також провокує ситуації ризикового типу, наприклад, використання такої технології державними та недержавними суб'єктами для зловмисних цілей, зокрема для маніпулювання, масштабного та стрімкого поширення дезінформації. Зазначається, що багато технологій штучного інтелекту також мають подвійне використання, що дозволяє їм створювати нові військові та національні засоби безпеки, яким може бракувати належного захисту прав людини та громадянських свобод, а також інших гарантій [197, р. 19], що особливо актуально постає в сучасному геополітичному становищі світу.

Дослідники Інституту Портоланів у 2024 році підготували звіт *Network Readiness Index (Building a Digital Tomorrow: Public-Private Partnerships for Digital Readiness)*, в якому детально проаналізовано моделі цифрового партнерства між приватними та державними структурами, які мають здатність швидко адаптуватися до нових обставин та повинні враховувати швидкі темпи змін цифрових технологій та бізнес-моделей протягом останнього десятиліття. Окремо зазначається, що моделі державно-приватного партнерства історично відігравали вирішальну роль у реалізації великомасштабних інфраструктурних проєктів та часто фінансуються за допомогою моделей приватного фінансування. Дослідження присвячене фокусу змін державно-приватно партнерства в цифрову епоху, за якого цифрові державно-приватні партнерства стали трансформаційним інструментом, що сприяє співпраці між урядами та технологічними компаніями приватного сектору для спільного створення цифрової інфраструктури та державних послуг [188, с. 11].

Звіт Індексу мережевої готовності (NRI) за 2024 рік базується на трьох основних принципах, викладених Технічною консультативною групою NRI у 2019 році: зберегти наступність з основними компонентами NRI попередніх років; відобразити поточні проблеми щодо впровадження інформаційних технологій, які попередні моделі NRI могли не враховувати належним чином; забезпечити майбутні моделі NRI незалежно від розвитку майбутніх технологічних тенденцій. Модель NRI 2024 зберігає свою фундаментальну чотирикомпонентну структуру: технології, люди, управління та вплив. Кожен компонент далі поділяється на три підкомпоненти. Основні технічні оновлення NRI 2024 стосуються десяти показників у шести підкомпонентах: майбутні технології, особи, бізнес, уряди, регулювання та економіка [188, с. 33].

Згідно з результатами відповідного дослідження, Сполучені Штати Америки вже третій рік поспіль утримують провідні позиції у світових рейтингах цифрового розвитку. Другу позицію посідає Республіка Сінгапур, а третє місце належить Фінляндії. Швеція піднялася на четверту сходинку, тоді як Республіка Корея – на п'яту. До першої десятки також увійшли Нідерланди, Швейцарія, Велика Британія, Німеччина та Данія. Варто відзначити, що Велика Британія піднялася до восьмої позиції, а Німеччина та Данія наразі займають дев'яте та десяте місця відповідно [188, с. 29].

У дослідженні підкреслюється, що держави, які посідають провідні позиції у Глобальному індексі мережевої готовності (Network Readiness Index, NRI), характеризуються наявністю трьох сталих тенденцій. По-перше, це переважно країни з високим рівнем доходу, що свідчить про безпосередній зв'язок між економічним розвитком та цифровою зрілістю. По-друге, зазначені держави демонструють високий рівень мережевої готовності за всіма ключовими показниками, що відображає системність їхніх підходів до цифрової трансформації. По-третє, європейські країни стабільно зберігають вагомий частку у структурі рейтингу, підтверджуючи провідну роль

Європейського регіону у формуванні глобальної цифрової екосистеми [188, с. 29].

Це дослідження є підтвердженням комплексного спрямування діяльності країн світу на рівень їх цифрового розвитку та формування як власних, так і глобальної цифрових політик, демонструє їх залежність від людського капіталу, темпів виробництва, політичної кон'юнктури, суспільного порядку та моделей управління.

Отже, формування глобальної цифрової політики тісно пов'язане з поняттям глобального інформаційного суспільства, що охоплює суб'єктів формування глобальної (міжнародної) цифрової політики; визначає об'єкти впливу та регулює форми взаємодії між ними, а також визначає очікувані результати розвитку.

Однією з визначальних рис цифрової політики світу є її дуальність у контексті поділу на цифрові політики демократичного типу та політики авторитарного типу, що відображає загальні тенденції поділу геополітики світу.

Окрім зазначеного, глобальні тенденції розвитку цифрових політик держав світу є залежними від комплексних факторів, які не обмежуються лише технологічною спроможністю держав. Основними ризиками, які стоять перед загальною глобальною цифровою світовою трансформацією залишаються:

- відсутність єдиного нормативного регулювання формування та реалізації цифрових політик світу;
- конфлікт інтересів між країнами, спричинений неузгодженістю внутрішньодержавних цифрових політик;
- постійний стан наявності кіберзагроз та кібератак;
- переважання розвитку концепції цифрового суверенітету та цифрової незалежності, що викликано серед іншого загальним рівнем недовіри між країнами та неможливістю побудови єдиного глобального цифрового простору.

Перелічені ризики безпосередньо впливають на внутрішньодержавні політики, які додатково зазнають негативного впливу та наслідків від процесів всередині держав, що пов'язані з недоліками формування та реалізацій внутрішніх політик.

3.2 Стандарти та практики Європейського Союзу у питанні розвитку та формування цифрової політики

Як було з'ясовано у попередньому підрозділі дисертаційного дослідження дуальність формування та реалізації глобальної політики впливає на регіональний контекст вирішення питань та проблем світового рівня. Європейський Союз як політичне об'єднання держав послуговується власною нормативною базою регулювання сфер суспільних відносин та власною інституційною структурою їх забезпечення, що свідчить про певну відокремленість Європейського Союзу від інших регіональних та внутрішньодержавних політик. До того ж, не варто заперечувати той факт, що така відокремленість пояснюється не лише політичними причинами, а й національними, етнічними, регіональними економічними та соціальними векторами розвитку об'єднання.

За офіційними даними Європейської Комісії як вищого виконавчого органу з 2021 року було запропоновано до реалізації шлях до Цифрового десятиліття як політичну програму, що керується «Цифровим компасом до 2030 року» – планом досягнення цифрової трансформації економіки та суспільства ЄС, який до того ж так само спрямований на безпечну цифрову екосистему, орієнтовану на людину, де громадяни отримують повноваження, а компанії процвітають завдяки цифровому потенціалу. Компас вказує чотири кардинальні точки для цієї траєкторії: цифрові навички, безпечна та ефективна цифрова інфраструктура, цифрова трансформація бізнесу та цифровізація державних послуг [200].

«Цифровий компас» було опубліковано у повідомленні Комісії до Європейського Парламенту, Ради, Європейського економічно-соціального комітету та Комітету регіонів у 2021 році з метою досягнення відповідного рівня цифрової стійкості Європи [169].

У передмові до зазначеного програмного документа підкреслюється, що основною передумовою для запровадження структурних змін стали наслідки пандемії COVID-19, яка суттєво трансформувала роль і сприйняття цифровізації в європейських суспільствах та економічних системах, одночасно прискоривши темпи цифрової трансформації. Пандемія також продемонструвала наявні вразливості європейського цифрового простору, зокрема надмірну залежність від неєвропейських технологічних рішень та зростання впливу дезінформації на демократичні процеси і громадську довіру в державах-членах ЄС [169].

Таким чином, інституції влади Європейського Союзу, окрім підтвердження ролі та значення розвитку цифрового середовища, визнають хоч і не конкретизовані, але загрози, які можуть реалізуватися у випадку недосягнення програмних результатів і безпосередньо вплинути на сучасне європейське громадянське суспільство.

Важливо, що документом визначається власне дефінітивна категорія цифрової політики, яка надає людям і бізнесу можливість скористатися орієнтованим на людину, сталим та більш процвітаючим цифровим майбутнім, а також визначення потреби у формуванні єдиного цифрового простору, який повинен сприяти формуванню відкритого та конкурентного єдиного ринку, сильних правил, що втілюють європейські цінності, сприяти посиленню ролі Європейського Союзу як учасника справедливої та заснованої на правилах міжнародної торгівлі, формуванні власної міцної промислової бази, висококваліфікованих громадян та міцного громадянського суспільства [169].

Окрім акцентування уваги на цифровій політиці як ключовому елементі стратегічного розвитку, Європейський Союз визначає цифровий суверенітет

одним із пріоритетних напрямів власної цифрової еволюції у взаємопов'язаному глобальному середовищі. Йдеться про розбудову та зміцнення технологічних спроможностей ЄС таким чином, щоб громадяни та суб'єкти господарювання могли повною мірою реалізувати потенціал цифрової трансформації, сприяючи водночас формуванню безпечнішого, здоровішого та екологічно сталого суспільства. Досягнення цілей, пов'язаних із формуванням цифрового суверенітету, визначено як стратегічну мету до 2030 року [169].

Важливим елементом реалізації європейської цифрової політики є визначення нормативно-правових передумов формування нової цифрової стратегії Європейського Союзу. У межах цієї стратегії було окреслено програму політичних та регуляторних реформ, практична імплементація якої розпочалася з ухвалення Закону про управління даними, Закону про цифрові послуги, Закону про цифрові ринки, а також Стратегії кібербезпеки ЄС. У фінансовому вимірі передбачено, що низка бюджетних інструментів Європейського Союзу забезпечуватиме підтримку інвестицій, необхідних для здійснення цифрового переходу. До таких інструментів віднесено програми об'єднання, інструменти технічної підтримки, а також програму «Цифрова Європа». Крім того, досягнуто політичної домовленості, відповідно до якої щонайменше 20% коштів Фонду відновлення та стійкості (Recovery and Resilience Facility) мають бути спрямовані на підтримку цифрового переходу, що, у свою чергу, сприятиме реалізації порядку денного реформ та забезпечить фінансову основу для розбудови Цифрового десятиліття Європи на стійких інституційних і економічних засадах [169].

Аналізованим програмним документом було визначено такі пріоритетні напрями цифровізації:

- цифрові рішення у сфері охорони здоров'я, зокрема пов'язані з наслідками пандемії COVID-19, продемонстрували значний потенціал застосування сучасних інформаційних технологій у медичній галузі. Пандемія стала каталізатором для масового впровадження інноваційних рішень у сфері

телемедицини, дистанційного догляду та медичної робототехніки, що спрямовані на захист медичного персоналу та підтримку пацієнтів, які перебувають під дистанційним наглядом у домашніх умовах. У документі підкреслюється, що цифрові технології у сфері охорони здоров'я здатні надати громадянам інструменти для самоконтролю стану здоров'я, адаптації способу життя, профілактики неінфекційних захворювань, а також забезпечити підвищення ефективності функціонування медичних установ та системи охорони здоров'я загалом;

– цифрові екологічні рішення, які забезпечують можливість маркування, відстеження, локалізації та обміну даними про продукцію вздовж ланцюгів створення вартості – аж до рівня окремих компонентів і матеріалів, визнаються одним із ключових напрямів реалізації цифрової стратегії Європейського Союзу. У документі наголошується, що стійкі, безпечні та надійні інфраструктури й технології є необхідною умовою для дотримання європейських норм, стандартів і цінностей. Водночас єдиний ринок, заснований на чесній конкуренції та регульованій торгівлі за спільними правилами, розглядається як фундаментальний чинник економічного розвитку та стійкості Європейського Союзу [169].

З точки зору дослідження взаємовпливу цифрових політик держав світу глобального та європейського простору важливим є об'єктивне визначення проблеми конвергенції цифрових політик, її недостатній рівень, що зі свого боку перешкоджає розвитку економіки та промисловості. Проте, не зважаючи на це, ЄС не відмовляється та не заперечує власну автономність та суверенітет, штучно обмежуючи вплив на процеси прийняття рішень іншими світовими гравцями.

Програмою «Цифровий компас» визначено чотири основні напрями для визначення траєкторії розвитку ЄС. Аналізована програма буде базуватися на вдосконаленій системі моніторингу, щоб відстежувати траєкторію розвитку ЄС щодо темпів цифрової трансформації, прогалин у європейських стратегічних цифрових можливостях, а також впровадження цифрових

принципів, включатиме засоби для реалізації бачення та визначатиме ключові етапи розвитку за чотирма основними напрямками: цифрові можливості в інфраструктурі, освіті та навичках, цифрова трансформація бізнесу та державних послуг [169].

Тобто, ЄС передбачає не лише програмні цілі, а й фіксує інструменти досягнення програмних результатів, що свідчить про наявність комплексного підходу у формуванні цифрової політики, що так само матиме позитивний вплив на загальне досягнення позитивних результатів.

Пропонуємо проаналізувати основні напрями цифрової трансформації Європейського Союзу:

1) досягнення рівня висококваліфікованих професійних робітників, які здатні застосовувати цифрові рішення через освіту у сфері цифровізації. Окремо передбачається, що ціль для дорослих, які зможуть опанувати принаймні базові цифрові навички, досягне 80% до 2030 року, а доступ до освіти, що дозволяє набути базових цифрових навичок, має бути правом для всіх громадян ЄС, а концепція безперервної освіти на протязі життя повинна втілитися на практиці. Окремо звернено увагу на недостатніх темах цифрової освіченості громадян (приріст 4,2% визначено як недостатній), а також підкреслено проблему гендерного дисбалансу. Відповідно до 2030 року очікується досягнення показника 20 мільйонів працюючих фахівців з інформаційних технологій, зі скорочення розриву у кількісному показнику фахівців між жінками та чоловіками [169].

2) розвиток цифрової інфраструктури та її масштабування, зокрема, через досягнення технічних показників, основна увага серед яких має концентруватися на вдосконаленні стійкіших комунікаційних технологій нової генерації у сферах фіксованого, мобільного та супутникового зв'язку, з упровадженням високопотужних мережових рішень, зокрема 5G, що базуються на швидкому і раціональному управлінні спектральними ресурсами та забезпеченні відповідності протоколам кібербезпеки, разом із

перспективою створення шостого покоління впродовж п'ятнадцятирічного періоду [169].

3) цифрова трансформація бізнесу, яка як очікується, залежатиме від здатності суб'єктів швидко та повсюдно впроваджувати нові цифрові технології, зокрема в промислових та сервісних екосистемах, які відстають. Передбачається, що фінансова допомога Європейського Союзу, зокрема в рамках ініціатив «Єдиний ринок», «Цифрова Європа» та «Згуртування», сприятиме впровадженню та практичному застосуванню цифрових технологій, охоплюючи індустріальні дата-простори, потужності для обчислень, відкриті технологічні стандарти, а також тестові та дослідницькі центри. Цифровізація бізнесу планується через розвиток цифрової трансформації для п'яти ключових екосистем, визначених ЄС: виробництво (технологічний розвиток 5G та штучного інтелекту); охорона здоров'я (розвиток онлайн-взаємодії, безпаперових послуг, електронного обміну даними та онлайн-доступу до інформації як альтернативи паперовому документообігу та автоматизації, що може генерувати фінансову вигоду в обсязі до 120 млрд євро на рік для європейського регіону); будівництво; сільське господарство (використання цифрових агротехнологій, що надасть сільськогосподарській галузі можливість створювати більш адаптовану й ефективну продукцію, підвищуючи водночас параметри сталого розвитку та конкурентний потенціал сектору); мобільність (цифрові технології для інтелектуальної та автоматизованої транспортної мобільності демонструють значний потенціал у сфері зниження аварійності на дорогах, поліпшення якості життя населення та оптимізації функціонування транспортних систем, особливо в контексті їхнього екологічного впливу) [169].

4) цифровізація публічних послуг як один із найбільш пріоритетних напрямків розвитку. Впровадження системи нового способу побудови цифрових державних послуг «Уряд як платформа» забезпечить цілісний та легкий доступ до державних послуг завдяки безперебійній взаємодії передових можливостей, таких як обробка даних, штучний інтелект та

віртуальна реальність. Очікується значний технологічний прорив у таких сферах як телемедицина, розвиток електронної демократії, європейської цифрової ідентичності, інтелектуальні платформи міст та інших населених пунктів, підтримка «зелених» реформ. Очікувані результати розраховані на досягнення до 2030 року показників 100% онлайн-надання ключових державних послуг, доступних для європейських громадян та бізнесу; 100% європейських громадян матимуть доступ до медичних записів (електронних записів); 80% громадян використовуватимуть рішення для цифрової ідентифікації [169].

Загалом цей документ визначає наступне:

- цифрову автономію європейського простору, яка реалізується через впровадження власних інструментів та рішень для досягнення максимальної незалежності від зовнішніх систем цифрового урядування;
- визначення ключових пріоритетних сфер впровадження цифрових рішень, серед яких найважливішою та такою, що потребує найбільших технологічних зусиль та людських ресурсів визначено сферу публічного адміністрування через впровадження нової моделі електронного уряду та розвитку електронного урядування на місцевому рівні;
- досягнення максимального рівня надання електронних публічних послуг, цифровізації та технологічного розвитку сфери виробництва, охорони здоров'я та мобільності;
- формування нової доктрини цифрового десятиліття з амбітними показниками росту;
- визначення інструментів та шляхів взаємодії міжінституційного сектору для швидкого досягнення результатів;
- визначення напрямку досягнення кращих фінансових показників як наслідку цифровізації відповідних сфер;
- способи звітності та планування у напрямі досягнення визначених цілей.

Запропонована європейська модель удосконалення процесу цифровізації дозволяє взяти за основу визначені підходи у трансформації цієї сфери відносин для України, в нормативній системі якої на сьогодні відсутній єдиний плановий документ, а більшість потенційних рішень цифровізації та диджиталізації зосереджені на рівні актів Кабінету Міністрів України та Міністерства цифрової трансформації.

Вартою уваги та такою, що потребує додаткового аналізу, є також діяльність неурядового сектору у процесі підтримки впровадження цифровізаційних змін.

На наш погляд, така форма взаємодії дозволяє по-новому критично переосмислити наявні звичні урядові публічні алгоритми впливу на сфери суспільних відносин, які потребують цифровізаційних змін. Так, одним із таких суб'єктів є Фонд електронної взаємодії, заснований у м. Таллінн (Естонія). Відповідно до правовстановлюючих документів, діяльність Фонду спрямована на узагальнення, аналіз та поширення досвіду розвитку інформаційного суспільства, з особливим акцентом на питання електронного урядування та електронної демократії. Важливим напрямом його роботи є організація професійного навчання для фахівців у сфері інформаційного суспільства як в Естонії, так і за її межами. Окрім того, Фонд забезпечує підтримку прикладних досліджень та академічних ініціатив, пов'язаних із вивченням проблематики цифрової трансформації, а також надає консультаційно-експертну допомогу в цій галузі. Значну увагу приділено розвитку співпраці та обміну інформацією між представниками державного сектору, бізнесу та наукової спільноти, що діють у сфері цифровізації. Водночас Фонд підтримує установи та окремих фахівців, діяльність яких безпосередньо пов'язана з розвитком інформаційного суспільства та впровадженням інноваційних цифрових рішень у різних сферах суспільного життя [176].

Досить цікавим є визначення впливу впровадження досвіду реалізованих проєктів у сфері цифрової інфраструктури, ефективного

управління та інновацій. У 2025 році Фондом було визначено дев'ять основоположних принципів, покликаних сприяти урядам у побудові ефективних і стійких цифрових систем. В основу цих рекомендацій покладено, зокрема, досвід України у впровадженні платформи сумісності «Трембіта», що свідчить про помітне зростання потенціалу нашої держави у формуванні надійної цифрової культури та інфраструктури.

Серед ключових принципів, сформульованих Фондом, виокремлюються такі: пріоритетність сумісності, що передбачає забезпечення безперебійного обміну даними між державними органами та інтеграцію принципу сумісності в національні стратегії за підтримки політичної волі; використання безпечного та системного підходу, який передбачає розроблення архітектури цифрового врядування, що поєднує технологічні, інформаційні та правові складові й забезпечує стабільність системи; прийняття децентралізації, спрямоване на підвищення гнучкості, стійкості та масштабованості цифрових послуг; забезпечення правової визначеності через створення чітких нормативних рамок для підтримки ініціатив цифрової інфраструктури; розвиток інституційного потенціалу, який реалізується шляхом інвестування у підготовку кадрів та зміцнення управлінських компетенцій; зміцнення громадської довіри через прозорість процесів і гарантії безпеки даних; сприяння повторному використанню цифрових рішень, заснованому на принципах модульності та взаємодії компонентів між секторами; заохочення міжсекторальної співпраці між державними органами, приватними партнерами та міжнародними організаціями; а також прагнення до постійного вдосконалення, що передбачає регулярне оцінювання, оновлення та адаптацію цифрової інфраструктури до технологічних змін і потреб користувачів [17].

Наведений перелік дієвих рішень та напрямів розвитку за своєю суттю відповідає вимогам програмного документу та стратегічним цілям, які залишаються перед нашої державою у процесі її входження у правовий та політичний простір ЄС.

До того ж такі напрями привертають увагу до важливого та беззаперечного пріоритету міжнаціональної взаємодії для досягнення високих показників рівня розвитку цифрових рішень.

Враховуючи базові умови Європейської політики партнерства та Східного партнерства значного розвитку набула ініціатива EU4Digital. За офіційними даними центральне місце в Ініціативі EU4Digital займає трирічна Друга фаза Програми EU4Digital (2022–2025 рр.), що фінансується ЄС і базується на досягненнях першої фази Програми (2019–2022 рр.). Ця програма зосереджена на зміцненні економіки та управління Східних країн-партнерів шляхом цифрової трансформації в ключових тематичних галузях: правила Телекому; електронна довіра і транскордонні цифрові послуги; електронна торгівля; електронна охорона здоров'я; ІКТ-інновації та екосистеми стартапів; цифрові навички [32].

Важливим досягненням у контексті врахування компоненту безпеки цифрового простору було започаткування низки проєктів EU4Digital (EU4Digital – флагманська регіональна програма ЄС для підтримки цифрової трансформації та гармонізації цифрових ринків у країнах, які входять до спільної політичної ініціативи Східного партнерства): Кібербезпека–СХІД (спрямована на зміцнення кібербезпеки та підвищення довіри до використання цифрових послуг); EaRConnect (розбудовує мережеву інфраструктуру та сервіси для інтеграції науково-освітніх співтовариств регіону Східного партнерства з Європейським Союзом) [32].

Вагоме значення для оцінки впливу розвитку процесів цифровізації на реальний стан суспільних відносин має аналіз звітності діяльності основних інституцій ЄС. Зокрема, в контексті запропонованого предмету дослідження варто проаналізувати супровідний документ (пропозиція щодо Регламенту Європейського Парламенту та Ради про внесення змін до Регламенту (ЄС) № 910/2014) щодо створення рамок для європейської цифрової ідентифікації. Даний документ містить детальний аналіз термінів та визначень, які застосовуються у правовому та політичному просторі ЄС, зокрема, надається

визначення урядової електронної ідентифікація, що передбачає застосування ідентифікаційних даних особи у цифровому форматі, які однозначно ідентифікують фізичну або юридичну особу, чи фізичну особу як представника юридичної особи [163].

Також описуються переваги та реалізація регламенту eIDAS (eIDAS – регламент Європейського Союзу, що стосується електронної ідентифікації, автентифікації та довірчих послуг) як уніфікованої міжнародної системи для надійної електронної ідентифікації (eID) фізичних та юридичних осіб, а також довірчих сервісів. Регламент забезпечує транскордонне визнання державних електронних ідентифікаторів для отримання державних послуг за умови відповідності електронного посвідчення вимогам eIDAS. Крім того, він формує загальноєвропейський ринок довірчих послуг, які визнаються у різних державах-членах і мають рівнозначний правовий статус з традиційними паперовими процедурами [163, р. 1–2].

Опис процедури впровадження регламенту eIDAS є досить важливим для майбутнього потенційного врахування європейського досвіду спільного використання досягнень процесів цифровізації у ЄС. Більше того, не варто заперечувати можливість застосування даного регламенту для України у найближчі роки у процесі подальшої адаптації сучасної правової системи до правової системи ЄС.

У звітному документі зазначається процес роботи регламенту eIDAS. Перш за все, у Регламенті eIDAS зазначається, що він не встановлює гармонізації національних електронних посвідчень особи, проте забезпечує механізм їх взаємного визнання через спеціальну процедуру повідомлення. Після того, як держава-член Європейського Союзу інформує Європейську Комісію про національну схему електронної ідентифікації, група експертів держав-членів проводить експертну оцінку з метою визначення відповідності цієї схеми вимогам Регламенту eIDAS, його імплементаційним актам та керівним принципам. Повідомлення про такі схеми здійснюється виключно державами-членами і має добровільний характер. При цьому держави-члени

наразі не зобов'язані надавати громадянам або суб'єктам господарювання засоби електронної ідентифікації для доступу до державних послуг, однак можуть це робити добровільно. Регламент передбачає три рівні гарантій автентифікації – низький, суттєвий та високий, кожен з яких визначається окремими мінімальними критеріями та функціональними вимогами. Після проходження процедури повідомлення та завершення експертної оцінки національна схема електронної ідентифікації може бути взаємно визнаною на території всіх держав-членів ЄС. Для забезпечення ефективності такого взаємного визнання необхідною умовою є сумісність національних систем електронної ідентифікації. Оскільки Регламент eIDAS не встановлює уніфікованих технічних стандартів, було створено систему технічної сумісності на основі вузлів eIDAS, до яких підключаються національні служби для забезпечення транскордонної ідентифікації користувачів та функціональної взаємодії між державами-членами [163, с. 1–2].

Даний звіт відсилає до низки нормативних актів ЄС, таких як Імплементацийний Регламент Комісії (ЄС) 2015/1501 від 8 вересня 2015 року щодо структури сумісності [172]; Регламент Комісії (ЄС) 2015/1502 від 8 вересня 2015 року про встановлення мінімальних технічних специфікацій та процедур для рівнів надійності засобів електронної ідентифікації [31]; Рішення Комісії (ЄС) 2015/1984 від 3 листопада 2015 року, що визначає обставини, формати та процедури повідомлення [167].

Для підготовки впровадження регламенту eIDAS у країнах Європи у 2020 році було проведено опитування, яке як очікувалось, мало дозволити оцінити готовність суспільства до впроваджуваних змін та сформувати систему у спосіб, найбільш прийнятний для громадян.

Опитування були спрямовані на широку громадськість, включаючи громадян, кінцевих користувачів, людей похилого віку та осіб з інвалідністю, а також компанії, на які безпосередньо впливає регламент eIDAS (наприклад, постачальники довірчих послуг, постачальники ідентифікаційних даних), компетентні органи в державах-членах, міжнародні організації та зацікавлені

сторони щодо структури eIDAS. За результатами публічних консультацій було отримано відповіді від 318 зацікавлених сторін:

- значна частина опитаних (63%) позитивно ставиться до ідеї формування уніфікованої та загальновизнаної європейської системи цифрової ідентифікації, яка б доповнювала національні державні електронні ідентифікатори [163, с. 45];

- критеріями запровадження єдиного цифрового простору були визначені такі як: довіра (публічне фінансування); універсальне прийняття; зручність для користувачів; кращий контроль персональних даних; підвищена онлайн-безпека; економія коштів завдяки ефекту масштабу [163, с.77–79].

Для визначення високого рівня ефективності та доцільності введення необхідних змін та доповнення програми додатковими коригувальними компонентами в межах описаного опитування було додатково надано можливість респондентам наголосити на додаткових необхідних діях, респонденти мали можливість вибрати один або декілька варіантів з наступних: створення та впровадження регламенту eIDAS потребує прийняття керівних принципів для покращення правової узгодженості та послідовності; створення та впровадження регламенту eIDAS потребує подальшої гармонізації шляхом вимог, встановлених у вторинному законодавстві (імплементаційних актах), стандартизація та запровадження сертифікації на користь особливо зручних та безпечних рішень; доцільність запровадження обов'язкового повідомлення про національні схеми електронної ідентифікації на відміну від добровільного; потреба створити зобов'язання для держав-членів зробити автентифікацію доступною для приватного сектору; гармонізація роботи з електронними реєстрами для публічного та приватного секторів [163, с. 18].

Фактично запропонована система оцінки внесення змін відображає комплексний універсальний підхід, який шляхом передбаченого алгоритму дозволяє виявити найбільш вразливі моменти, що потребують покращення та трансформації.

Наслідком ідеї впровадження єдиного цифрового простору ЄС є прийняття Європейською Комісією Рекомендації про спільний інструментарій Європейського Союзу для скоординованого підходу до Європейської системи цифрової ідентифікації 2021 року № C(2021)3968 [168]. У Рекомендації зазначається, що Європейська Комісія ухвалила пропозицію щодо внесення змін до Регламенту eIDAS, у якому Комісія пропонує Європейську систему цифрової ідентифікації, яка працює через самостійно визначені персональні цифрові гарантії користувачів, що дозволять безпечний та легкий доступ до різних послуг, як державних, так і приватних, під повним контролем користувачів. Крім того, така система створює нову кваліфіковану довірчу службу для засвідчення атрибутів інформації, пов'язаної з особою, такої як адреса, вік, стать, цивільний стан, склад сім'ї, громадянство, освітня та професійна кваліфікація та звання, ліцензії, інші дозволи та платіжні дані, які дозволять користувачам обмінюватися ними, не зважаючи на перешкоди кордонів, з потужною системою правового захисту даних [163, с. 2].

Крім зазначеного визнано також наступне:

- необхідність створення дієвих національних систем даних та прискорення внутрішньодержавних процесів цифровізації для подальшого прискорення універсалізації та уніфікації даних;
- активне залучення приватного сектору до розробки цифрових технологічних рішень, баз даних та хмарних технологій, а також інших сучасних технологій збереження та опрацювання даних;
- звернено увагу на фрагментарності виключно національної автономії при побудові цифрової системи та інструментарію цифрової ідентифікації, що скорочує доступ громадян та бізнесу до публічних послуг на території всього ЄС, натомість єдина цифрова система дозволить отримувати вигоду від гармонізованого європейського підходу до довіри, безпеки та взаємодії;
- визначено Інструментарій для рамки Європейської цифрової ідентифікації, який має призвести до єдиного розуміння технічної архітектури

та довідкової рамки, набору спільних стандартів та технічних посилань, а також найкращих практик та рекомендацій як основи для впровадження рамки Європейської цифрової ідентифікації; крім того визначено, що зазначений Інструментарій повинен охоплювати чотири міжгалузеві аспекти, а саме: забезпечення та обмін атрибутами ідентифікації, функціональність та безпеку Європейських цифрових гаманців, використання Європейського цифрового гаманця, включаючи зіставлення ідентифікаційних даних, та управління цифровими даними [163].

Фактично Інструментарій, описаний вище, має характер технічного документа, який із часом може доповнюватися та уточнюватися у встановленому порядку. Зазначений документ не має юридично зобов'язальної сили і не встановлює остаточних правових вимог до функціонування екосистеми Європейського цифрового гаманця. Обов'язковими для виконання залишаються лише положення Регламенту про європейську цифрову ідентифікацію, а також імплементаційні та делеговані акти, ухвалені відповідно до цього Регламенту. Таким чином, Інструментарій виконує допоміжну та орієнтовну функцію, слугуючи основою для періодичного оновлення імплементаційних актів з метою забезпечення їх відповідності сучасним технологічним і стандартизованим розробкам [177].

На сьогодні можливість використання електронного (цифрового) гаманця, універсалізованого для ЄС є можливою, не зважаючи на те, що все ще залишаються активними низка пілотних проєктів [199]. Європейська група співробітництва з питань цифрової ідентифікації з того часу продовжила розробку концепцій та специфікацій для Європейської рамки цифрової ідентифікації. Поточна версія включає прийняті імплементаційні регламенти Комісії: CIR 2024/2979 щодо цілісності та основних функцій; CIR 2024/2980 щодо екосистемних сповіщень; CIR 2024/2981 щодо сертифікації рішень для гаманців; CIR 2024/2982 щодо протоколів та інтерфейсів; CIR 2025/846 щодо транскордонного зіставлення ідентифікаційних даних; CIR 2025/847 щодо порушень безпеки європейських гаманців цифрової ідентифікації; CIR

2025/848 щодо реєстрації сторін, що довіряють системі (сторонні сервіси, які довіряють постачальнику ідентифікації); CIR 2025/849 щодо списку сертифікованих європейських гаманців цифрової ідентифікації [177].

Не заперечуючи технічну складову цифровізації варто також зазначити, що Європейським Союзом було здійснено нормативну підготовку передумов для формування єдиного цифрового ринку. Передумовою формування єдиного технічного простору для подальшого впровадження цифровізаційних змін є ухвалення Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2015/2120 від 25 листопада 2015 року про заходи щодо доступу до відкритого Інтернету і внесення змін і доповнень до Директиви 2002/22/ЄС про універсальну послугу та права користувачів щодо мереж та послуг електронного зв'язку та до Регламенту (ЄС) № 531/2012 про роумінг у мережах мобільного зв'язку загального користування в межах Союзу, в якому враховано умову Договору про функціонування Європейського Союзу, зокрема його статті 114, якою передбачено порядок гармонізації положень національного законодавства та положень законодавства ЄС. Зокрема, визначено «1. Якщо в Договорах не обумовлено інакше, нижчезазначені положення застосовуються для досягнення цілей, встановлених у статті 26. Європейський Парламент та Рада, діючи згідно зі звичайною законодавчою процедурою та після проведення консультацій з Економічно-соціальним комітетом, ухвалюють заходи щодо наближення положень законів, підзаконних або адміністративних актів держав-членів, спрямованих на створення та функціонування внутрішнього ринку. 2. Частина 1 не застосовується до фінансових положень, положень про вільний рух осіб або положень, що стосуються прав та інтересів найманих працівників. 3. У своїх пропозиціях щодо здоров'я, безпеки, охорони довкілля та захисту прав споживачів, передбачених частиною 1, Комісія бере за основу високий рівень захисту з урахуванням, зокрема, будь-яких нових досягнень, що ґрунтуються на наукових фактах. У межах своїх відповідних повноважень Європейський Парламент та Рада також прагнуть досягти цієї мети» [38].

В контексті узгодження положень національного законодавства з положеннями законодавства ЄС досить вагомим є норма частини 4 статті 114 Договору про функціонування Європейського Союзу, якою визначено, що «якщо держава-член, після того як Європейський Парламент та Рада, Рада або Комісія ухвалила захід із гармонізації, вважає за необхідне зберегти національні положення на підставі важливих потреб, зазначених у статті 36 або пов'язаних із захистом довкілля або умов праці, вона інформує Комісію про ці положення та підстави для їх збереження» із обов'язковим зазначенням наукового доказу збереження таких положень. Крім того, за Комісією залишається право відхилити або зберегти такі зміни в національному законодавстві або пропонує шляхи внесення змін та проведення необхідних заходів [38].

Основні положення даного Регламенту 2015/2120 варто звести до наступного:

- по-перше, важливим та таким, що визначає подальший хід взаємодії учасників телекомунікаційних відносин, є положення про те, що «Регламент має на меті встановлення загальних правил для забезпечення рівного і недискримінаційного розподілення трафіку під час надання послуг доступу до мережі Інтернет і відповідних прав кінцевих користувачів. Його мета – захистити кінцевих користувачів і одночасно гарантувати продовження функціонування екосистеми мережі Інтернет як двигуна інновацій. Реформи в сфері роумінгу повинні гарантувати кінцевим користувачам можливість залишатися на зв'язку під час подорожей в межах Союзу і з часом стати рушієм конвергентного ціноутворення та інших умов у Союзі» [38], тобто передбачалося створення єдиного технологічного простору для доступу до мережі Інтернет та усунення перешкод у комунікаційних мережах;
- закріплення принципу технологічної нейтральності, який передбачає відсутність нав'язування використання конкретних технологій та їх недискримінації у процесі застосування;

- дія Регламенту направлена на нормативне закріплення права кожного кінцевого користувача на доступ до мережі Інтернет у межах Європейського Союзу;
- право кінцевих користувачів бути вільними у виборі різних типів термінального (кінцевого) обладнання згідно з Директивою Комісії 2008/63/ЄС, що не обмежує кінцевих користувачів у виборі обладнання та якості послуг, що надаються;
- право кінцевих користувачів на вільне поширення програм та контенту, що відповідає вимогам реалізації демократичного принципу свободи слова;
- зобов'язання для надавачів послуг забезпечувати однакове ставлення до всього трафіку, без дискримінації, обмежень або втручання, незалежно від його відправника або одержувача, контенту, програм або послуг, або термінального (кінцевого) обладнання;
- окремо положенням пункту 18 Регламенту передбачено забезпечення «доступу до відкритого Інтернету необхідно доповнити дієвими положеннями щодо кінцевих користувачів, які вирішують питання, конкретно пов'язані з послугами доступу до мережі Інтернет, і дозволяють кінцевим користувачам зробити вибір на основі одержаної інформації ... Надавачі послуг доступу до мережі Інтернет повинні інформувати кінцевих користувачів у чіткій формі, як застосовувані практики управління трафіком впливають на якість послуг доступу до мережі Інтернет, конфіденційність даних кінцевих користувачів і захист персональних даних, а також про можливий вплив послуг, інших ніж послуги доступу до мережі Інтернет, які вони замовляють, на якість і доступність відповідних послуг доступу до мережі Інтернет» [38];
- пунктом 2 статті 3 Регламенту також надається визначення «послуга доступу до мережі Інтернет», що «означає загальнодоступну послугу електронного зв'язку, яка забезпечує доступ до мережі Інтернет і, таким чином, можливість підключення практично до всіх кінцевих точок мережі

Інтернет незалежно від технології, використовуваної в мережі і термінального (кінцевого) обладнання, що використовується» [38];

– регуляторні та контрольні функції дотримання умов відповідності Регламенту покладені на регуляторні органи національного рівня, Європейську Комісію та Орган європейських регуляторів електронних комунікацій – BEREC, заснований у 2011 році (м. Рига, Республіка Латвія) [164].

Крім зазначеного Регламенту до одних з найважливіших актів регулювання сфери цифровізації у межах політичного та правового поля Європейського Союзу належать також:

– Директива Європейського Парламенту та Ради 2002/21/ЄС від 7 березня 2002 року встановлює спільні регулятивні рамки для мереж та послуг електронного зв'язку в державах-членах Європейського Союзу. Її метою є гармонізація підходів до регулювання сектору електронних комунікацій, що охоплює електронні комунікаційні послуги, мережі, пов'язані засоби та додаткові послуги, а також окремі аспекти використання термінального обладнання з метою забезпечення доступності для користувачів з інвалідністю. Директива також визначає завдання та повноваження національних регуляторних органів, а її положення передбачають запровадження єдиних процедур і механізмів, необхідних для гармонізованого застосування регуляторних рамок на всій території Європейського Співтовариства [21];

– Директива ЄС 2016/2102 щодо доступності веб-ресурсів та мобільних додатків державних органів [173] встановлює стандарти доступності інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для урядових установ країн Євросоюзу. Її дія охоплює вебсайти, мобільні додатки, програмне забезпечення, операційні системи та електронну документацію. Сфера застосування Директиви поширюється на органи державного, регіонального та муніципального управління, установи публічного права, а також комерційні структури, що беруть участь у державних закупівлях.

Держави-члени ЄС мали транспонувати норми цієї Директиви до національного законодавства до 23 вересня 2018 року, тоді як щодо мобільних застосунків вимоги набули чинності з 23 червня 2021 року. Відтак, станом на червень–серпень 2023 року законодавство країн-членів ЄС у сфері доступності урядових веб-ресурсів і мобільних додатків вже має відповідати цим нормам [77, с. 8];

– Директива ЄС 2016/2102 щодо доступності веб-ресурсів та мобільних додатків державних органів встановлює стандарти доступності інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для урядових установ країн Євросоюзу. Її дія охоплює вебсайти, мобільні додатки, програмне забезпечення, операційні системи та електронну документацію. Сфера застосування Директиви поширюється на органи державного, регіонального та муніципального управління, установи публічного права, а також комерційні структури, що беруть участь у державних закупівлях. Держави-члени ЄС мали транспонувати норми цієї Директиви до національного законодавства до 23 вересня 2018 року, тоді як щодо мобільних застосунків вимоги набули чинності з 23 червня 2021 року. Відтак, станом на червень–серпень 2023 року законодавство країн-членів ЄС у сфері доступності урядових веб-ресурсів і мобільних додатків вже має відповідати цим нормам [77, с. 8].

Отже, аналіз європейського досвіду впровадження процесів цифровізації дає підстави сформулювати такі висновки:

- європейський досвід впровадження цифровізації та цифрової політики відображає регіональний контекст, який зі свого боку значно відрізняється від глобальних тенденцій, що панують на сьогодні у світі;

- регіональний контекст характеризується наступними ознаками: посилення автономності європейського цифрового простору; визначення пріоритетних сфер впровадження цифровізації та застосування наслідків розвитку цифрової політики; розвиток цифровізаційних процесів на основі наявності технологічного підґрунтя, створенню якого було присвячено близько 15–20 років; пріоритетність дотримання безпекового компоненту;

- цифрова політика Європи характеризується власним суверенітетом, що в умовах дуальності глобальної політики свідчить про самостійність у векторах фінансової та інфраструктурної підтримки;
- не зважаючи на гостру потребу у забезпеченні технологічного та інфраструктурного підґрунтя для реалізації цифрової політики Європи, чинні акти регулювання ЄС звертають увагу та беззаперечно наголошують на людських цінностях та правах людини як умов реалізації такої цифрової політики.

3.3 Перспективи впровадження досвіду Європейського Союзу при вдосконаленні цифрової політики України

Для формування дієвої та ефективної цифрової політики України у процесі формування єдиного політичного та правового простору, синхронізованого з простором Європейського Союзу, нашій державі необхідно не лише врахувати досвід ЄС, а й створити гнучку та безпечну цифрову інфраструктуру. Найбільшим викликом, що постає перед правовою та технологічною сферами України, є гарантування безпекового компоненту, без дотримання умов якого європейські партнери не враховуватимуть Україну як одного з повноправних учасників цифрового ринку.

Оскільки запропонований предмет дослідження стосується переважно публічного компоненту цифрової політики держави та впровадження новітніх цифрових рішень у сферу публічного управління та адміністрування, пропонуємо зупинитись на найбільш вагомих, на наш погляд, аспектах цифрової політики, що потребує значного доопрацювання з урахуванням європейського досвіду.

Для структурованості розуміння сутності та призначення запропонованих змін вважаємо за доцільне визначити такі області суспільних відносин, що потребують значних трансформацій: стратегічне планування цифрової політики України в європейському політичному просторі;

нормативне забезпечення дієвої сучасної цифрової політики в Україні з урахування європейського досвіду; вдосконалення інфраструктурного (технологічного) підґрунтя впровадження необхідних змін в цифровому просторі; дотримання прав людини та громадянина як основного критерію, дотримання якого є обов'язковим при впровадженні цифровізаційних змін.

Для початку пропонуємо зупинитись на необхідних змінах у стратегічному плануванні досліджуваної сфери суспільних відносин. Так, на сьогодні на превеликий жаль варто визнати відсутність єдиного стратегічно орієнтовного нормативного акту, який би визначав основні вектори змін у формуванні та реалізації цифрової політики України. На наш погляд, існуючої нормативної бази, яка включає акти Уряду та окремі закони, що регулюють лише деякі аспекти цифровізаційних змін, недостатньо для формування надійної та дієвої основи.

Варто також додати, що в деякій мірі хаотичне доповнення чинного законодавства України ускладнює питання систематизації норм, а також не сприяє вчасному реагуванню на суспільні зміни та виклики. Зокрема, мова йде про визнання та впровадження в публічний сектор технологій штучного інтелекту, які останніми роками лише поширюються.

У контексті формування єдиних підходів до правового врегулювання використання технологій штучного інтелекту показовим є досвід Європейського Союзу, який послідовно формує цілісну систему нормативного регулювання у цій сфері. Починаючи з 2021 року, інституції ЄС здійснюють розбудову правових засад етичного, безпечного та відповідального застосування технологій ШІ. У 2024 році Європейський парламент і Рада ЄС затвердили остаточний текст Регламенту про штучний інтелект (Artificial Intelligence Act), що закріплює ризик-орієнтовану модель правового регулювання, спрямовану на забезпечення балансу між захистом основоположних прав людини та стимулюванням інноваційного розвитку внутрішнього ринку Союзу [166]. Надалі, у грудні 2024 року, було досягнуто політичної домовленості між Європейським парламентом, державами-

членами та Європейською комісією щодо фіналізації проєкту законодавчого акту. Зазначена домовленість, досягнута за результатами тривалих переговорів, стала ключовим кроком у створенні першого у світі нормативного документа, який системно регулює використання штучного інтелекту [131].

Як зазначає С. Кансела Оутеда, ухвалений Регламент про штучний інтелект знаменує собою формування єдиної європейської системи врядування у сфері ШІ, побудованої на принципах співуправління (*collaborative governance*), що передбачає взаємодію між державними органами, приватним сектором, науковими установами та громадськими організаціями. Такий підхід має забезпечити узгоджене впровадження нормативних вимог у державах-членах ЄС, сприяти підвищенню довіри до цифрових технологій та ефективному контролю за їх використанням. Водночас, на думку автора, існує ризик надмірного впливу приватних суб'єктів, що може призвести до зміщення балансу між публічним наглядом і корпоративним саморегулюванням, а отже, потребує подальшого правового моніторингу та інституційного вдосконалення [166].

Водночас у науковій літературі звертається увага на певні методологічні обмеження європейської моделі врядування у сфері штучного інтелекту. Зокрема, Й. Лаукс, С. Вахтер та Б. Міттельштадт піддають критиці концептуальну основу Регламенту, вказуючи на те, що в межах AI Act поняття «довіри» фактично ототожнюється з «прийнятністю ризику», що, на їхню думку, спрощує складну етичну природу взаємодії людини й технології та зводить її до технократичної процедури оцінки ризиків. Такий підхід, зауважують автори, надає розробникам ШІ надмірну свободу у визначенні меж допустимого, що може створити розрив між фактичним рівнем суспільної довіри та реальною надійністю систем [185]. Отже, на відміну від підходу, описаного С. Канселом Оутедом, який наголошує на співуправлінні держави, приватного сектору та громадянського суспільства, позиція Й. Лаукса та співавторів підкреслює необхідність посилення суспільного контролю та

участі громадян у процесі оцінювання ризиків, аби довіра до технологій не залишалася лише нормативною декларацією, а мала під собою реальне етичне підґрунтя.

Досвід європейських країн підтверджує, що довіра громадян до цифрових сервісів прямо залежить від прозорості алгоритмів та гнучкості регулювання. Як засвідчують результати дослідження застосування ШІ у державному управлінні, проведене А. Ф. Ватаману та М. Тофан, саме гнучкість регулятора та прозорий аудит корелюють зі зростанням Індексу цифрової економіки та суспільства (DESI) й довірою громадян до електронних послуг [198].

Таким чином, перед Україною стоїть завдання не просто усунути правові прогалини, а й створити збалансовану систему, яка стимулюватиме інновації та одночасно захищатиме права громадян. Успіх цифрової трансформації визначатиметься здатністю поєднати прогресивне законодавство з розвитком компетенцій державних службовців та формуванням суспільної довіри до алгоритмічних рішень. Лише через такий комплексний підхід концепція «держави у смартфоні» зможе стати реальністю, а штучний інтелект – надійним інструментом служіння громадянам.

В контексті розвитку та поширення сучасної технології штучного інтелекту варто звернути увагу і на перші кроки України у наближенні до регульованого використання даного досягнення людства. Так, 15 травня 2025 року Україна приєдналася до Рамкової конвенції Ради Європи про ШІ, права людини, демократію та верховенство права [196]. Документ визначає основні принципи, яких держава має дотримуватися під час формування законодавства та застосування технологій штучного інтелекту у публічному секторі. До таких принципів належать повага до людської гідності, прозорість, недискримінація, захист приватності, надійність і безпека. Підписання Конвенції відбулося у м. Страсбург (Франція) під час Конференції EURODIG 2025. Конвенція набуде чинності після її ратифікації Верховною Радою України. Важливо підкреслити, що регулювання використання штучного

інтелекту відповідно до зазначеної Конвенції не поширюється на сферу оборони [6].

Крім України учасниками даної Конвенції також є Андора, Грузія, Ісландія, Ліхтенштейн, Чорногорія, Норвегія, Молдова, Сан-Маріно, Швейцарія, Об'єднане Королівство Великої Британії, Канада, Ізраїль, Японія, Сполучені Штати Америки та Європейський Союз.

Варто акцентувати, що Європейський Союз у питанні цифровізації відстоює власну ідентичність та суверенність у питаннях міжнародного статусу та участі у міжнародних відносинах цифровізації, що додатково підтверджує нашу тезу про суверенність та автономію ЄС у досліджуваних сфері відносин.

Досить вагомими та такими, що відображають загальні потенційні тенденції використання штучного інтелекту, є положення даної Конвенції, а саме:

- утвердження таких принципів при використанні ШІ як людська гідність та особиста автономія, рівноправність і відсутність дискримінації, повага до приватності та захист персональної інформації, транспарентність і контроль, звітність і відповідальність, надійність функціонування, безпека інноваційних рішень;

- передбачення механізмів правового захисту та процесуальних гарантій включає обов'язкове надання вичерпної інформації щодо використання ШІ-систем, що дає змогу зацікавленим сторонам оскаржувати рішення, ухвалені за допомогою системи, а також оспорювати саме застосування системи. Окремо закріплена можливість звернення зі скаргою до відповідних органів. Визначена обов'язкова вимога інформування користувача про те, що він взаємодіє з системою штучного інтелекту, а не з людиною;

- встановлено вимоги щодо управління ризиками та наслідками застосування ШІ через ітеративний моніторинг і оцінювання ризиків та впливу на права людини, демократичні процеси та принцип верховенства права.

Передбачається запровадження адекватних превентивних заходів і засобів пом'якшення негативних наслідків на основі результатів таких оцінок. Надається можливість органам влади вводити заборону або тимчасовий мораторій на конкретні випадки використання ШІ-систем [195].

Важливо звернути увагу, що дана Рамкова Конвенція охоплює використання систем штучного інтелекту органами державної влади, включаючи приватних суб'єктів. Водночас, дія Конвенції не застосовується до питань національної оборони, а також до дослідницької та розробницької діяльності, за винятком випадків, коли випробування систем штучного інтелекту може потенційно перешкоджати правам людини, демократії або верховенству права. Ще одним важливим аспектом даної Конвенції є передбачення системи моніторингу та контролю через спільну діяльність, кожна з яких визначає власного офіційного представника. Зустрічі Сторін також сприяють співпраці з відповідними зацікавленими сторонами, зокрема шляхом проведення публічних слухань щодо відповідних аспектів виконання Конвенції [195].

Реакцією на нормативне регулювання штучного інтелекту у світі стала презентація Білої книги Міністерством цифрової трансформації України у червні 2024 року. Матеріал Білої книги було підготовлено завдяки підтримці, наданій Агентством США з міжнародного розвитку в рамках Проєкту USAID «Кібербезпека критично важливої інфраструктури України» та Проєкту «Підтримка цифрової трансформації» за підтримки USAID і UK Dev [9, с. 2].

У Білій книзі наведено статистичні дані щодо використання штучного інтелекту в Україні. За результатами січневого дослідження Kantar Ukraine, 78,7% опитаних громадян обізнані з поняттям штучного інтелекту (7,6% відповіли, що не знають, що таке ШІ, а 13,7% не змогли дати чіткої відповіді). Крім того, значна частина українців уже мала практичний досвід взаємодії з технологіями ШІ – від комунікації з чат-ботами до використання побутової техніки з інтегрованими ШІ-рішеннями. Згідно з останнім опитуванням у січні 2024 року, 29,1% учасників зазначили про використання штучного інтелекту в

різних сферах, 16,6% не змогли однозначно визначитися, тоді як 54,3% вказали на відсутність досвіду застосування ШІ [9, с. 6].

Цікаво, що опитані респонденти, даючи відповідь на питання, в яких сферах вони помічають та відчують активне використання штучного інтелекту, найменшою кількістю голосів відзначили саме сферу урядових послуг та адміністрування (14%), натомість найбільше голосів отримали сфери охоронних систем, креативна індустрія, банківські послуги та обслуговування клієнтів [9, с. 7].

Міністерством цифрової трансформації України визначені цілі у процесі регулювання використання штучного інтелекту, а саме:

- підтримка конкурентоспроможності бізнесу (використання широкого підходу до використання штучного інтелекту, вихід представників бізнесу України на міжнародний, зокрема європейський ринок, узгодження внутрішнього регулювання залучення бізнес-структур із європейським);
- захист прав людини (інтеграція у системи штучного інтелекту недискримінаційний форм комунікації з людиною, уникнення шахрайства, поширення фейків тощо);
- євроінтеграція (наголошується на необхідності імплементації регламенту ЄС про використання ШІ і необхідності пошуку балансу інтересів між окремими представниками, які виступають проти такого наближення національного правового простору, акцент уваги зосереджено на тому, що адаптація законодавства є більше питанням ціннісним, ніж економічним) [9, с. 11–12].

Що стосується системи нормативно-правових актів, якими повинне керуватись суспільство при використанні та розробці технологій штучного інтелекту, Міністерство цифрової трансформації України зазначає наступне:

- не заперечується можливе регулювання окремих видів суспільних відносин секторальним законодавством, що може бути актуально насамперед там, де сценарії або шляхи використання ШІ є другорядним у відношенні до визначення правових наслідків такого використання;

– у період відсутності спеціального закону, який би комплексно регулював питання використання технологій штучного інтелекту, особливого значення набуває дотримання чинних норм національного законодавства, що частково охоплюють сферу функціонування систем ШІ. Передусім це стосується законодавства про захист персональних даних, яке встановлює правові гарантії суб'єктів персональних даних, зокрема право особи на захист від автоматизованого рішення, що може мати для неї правові наслідки або істотно впливати на її права та інтереси. Підкреслюється, що відсутність спеціального закону про штучний інтелект не звільняє суб'єктів правовідносин від обов'язку дотримуватися чинних нормативно-правових актів, у тому числі положень законодавства про захист персональних даних [9, с. 11].

Необхідні зміни планується впроваджувати поетапно, з урахуванням двох основних стадій реалізації. Перший етап передбачає запровадження конкретних інструментів, спрямованих на підготовку як бізнесу, так і державного сектору до майбутнього правового регулювання у сфері штучного інтелекту. Реалізація цього етапу має забезпечити підвищення рівня захисту прав людини від потенційних ризиків, пов'язаних із застосуванням або зловмисним використанням технологій ШІ, а також сприяти формуванню безпечного та етичного середовища їх використання [9, с. 19] (із врахуванням інтересів держави, бізнесу, громадян, формуванням етичних кодексів, добровільного маркування штучного інтелекту, розробка загальних та секторальних рекомендацій, дії центру відповідального штучного інтелекту тощо); та другого, що фактично передбачає фінальну стадію інтеграції положень регламенту ЄС про штучний інтелект, заплановану на 2027 рік, і який визначає регулювання шляхом адаптації регламенту ЄС як логічний, послідовний та об'єктивно зумовлений крок, що впливає з курсу України на вступ до ЄС, а також необхідністю гарантувати належний захист прав громадян [9, с. 27].

Міністерством цифрової трансформації України запропоновано алгоритм подальших дій у сфері правового регулювання штучного інтелекту. Зокрема, після остаточного схвалення Регламенту Європейського Союзу про штучний інтелект (AI Act) передбачається підготовка національного законопроєкту, розроблення якого здійснюватиметься з урахуванням таких принципів: відмова від формування положень, що суперечать Регламенту ЄС, невикористання змішаних або запозичених норм законодавства інших держав, а також поступова та поетапна імплементація положень, аналогічних Регламенту ЄС про штучний інтелект, з адаптацією їх до українського правового середовища [9, с. 28]. Окремо передбачена можливість перенесення термінів набуття чинності окремими положеннями регламенту ЄС про штучний інтелект з метою надання додаткового часу як для підготовки бізнес-сектору, так і для держави, зокрема для формування регуляторного органу [9, с. 27].

Таким чином, на наш погляд, досить позитивні кроки для регулювання використання штучного інтелекту запропоновані Міністерство цифрової трансформації України. До того ж, такий підхід відображає визнання спільних цінностей з ЄС, перелік рішучих дій по впровадженню необхідних змін, в тому числі у нормативно-правове забезпечення; готовність до адаптації положень законодавства Європейського Союзу. Разом з тим, варто визнати відсутність з боку інших органів влади підготовчих дій до впровадження подібних новітніх цифрових рішень, що в подальшому буде сповільнювати процес адаптації.

Окремо варто зупинитись на деяких положеннях Регламенту ЄС про штучний інтелект – Регламент (UE) 2024/1689 Європейського Парламенту та Ради, офіційно опублікований 13 червня 2024 року. Цей Регламент є першим уніфікованим актом, який регулює питання використання штучного інтелекту, встановлює нові правила регулювання ринку поширення технологій та систем штучного інтелекту, встановлює основи регулювання та контролю, регулювання права інтелектуальної власності, і до того ж є актом, обов'язковим для держав-членів ЄС.

Тезисно зміст Регламенту 2024/1689 можна викласти наступним чином:

- метою Регламенту про штучний інтелект (AI Act) є удосконалення функціонування внутрішнього ринку Європейського Союзу шляхом встановлення єдиної правової бази для розроблення, розміщення на ринку, введення в експлуатацію та використання систем штучного інтелекту відповідно до цінностей Європейського Союзу. Документ спрямований на створення умов для розвитку людиноцентричного та надійного штучного інтелекту, забезпечуючи високий рівень захисту життя, здоров'я, безпеки та основних прав людини, закріплених у Хартії основних прав Європейського Союзу. Крім того, Регламент має на меті запобігання шкідливому впливу систем ШІ на суспільство, зміцнення демократичних засад, дотримання принципу верховенства права, охорону навколишнього середовища, а також підтримку інноваційної діяльності у межах внутрішнього ринку Союзу;
- Регламент гарантує вільне транскордонне переміщення товарів і послуг на базі ШІ, таким чином унеможливаючи запровадження державами-членами обмежень на розробку, комерціалізацію та застосування ШІ-систем, якщо це безпосередньо не передбачено даним Регламентом;
- Регламент функціонує відповідно до цінностей Союзу, закріплених у Хартії, сприяючи захисту фізичних осіб, підприємницького сектору, демократичних засад, верховенства права та збереження довкілля, водночас стимулюючи інноваційний розвиток і зайнятість населення та позиціонуючи Союз як лідера у впровадженні надійних ШІ-технологій;
- Регламент визначає штучний інтелект як динамічно розвинене сімейство технологій, що забезпечує широкий спектр економічних, екологічних та соціальних переваг у різноманітних галузях промисловості та сферах суспільної діяльності;
- у Регламенті про штучний інтелект підкреслюється необхідність формування правової бази Європейського Союзу, яка має на меті встановлення гармонізованих правил щодо розроблення, використання та впровадження технологій ШІ на внутрішньому ринку. Така правова основа

покликана сприяти розвитку інноваційних рішень, водночас забезпечуючи високий рівень захисту суспільних інтересів, включно із безпекою, правами людини та дотриманням етичних стандартів. Досягнення цього можливе шляхом уніфікації правил, що регулюють розміщення на ринку, введення в експлуатацію та використання окремих систем ШІ, що, у свою чергу, сприятиме стабільному функціонуванню внутрішнього ринку ЄС та забезпечуватиме застосування принципу вільного руху товарів і послуг для відповідних технологічних рішень;

- визнається потреба у конвергенції правових систем з метою уніфікованого розуміння термінів і категорій, пов'язаних із системами штучного інтелекту, що забезпечить єдність підходів до їх правового регулювання та застосування на рівні Європейського Союзу;

- передбачаються основні критерії/ознаки функціонування ШІ-систем, зокрема автономність, здатність до самонавчання, адаптивність, варіативність рівнів людського втручання тощо;

- встановлюються критерії просторів застосування штучного інтелекту та параметри визначення його публічного характеру;

- визначаються нормативні засади використання персональних даних;

- окреслюються сфери, де застосування штучного інтелекту заборонене;

- значний обсяг норм присвячено ризикам та їх рівням у процесі застосування ШІ-систем;

- обов'язковим визначено правило інформування осіб про їх взаємодію з системою штучного інтелекту;

- крім загальноєвропейського управління через спеціалізовану раду (European Artificial Intelligence Board або Європейський офіс ШІ, про який уже згадувалося вище), передбачається функціонування національних органів (нотифікуючого органу та органу ринкового нагляду), які реалізують свої повноваження незалежно, неупереджено та з метою забезпечення

об'єктивності своєї діяльності, а також гарантуючи застосування та імплементацію Регламенту;

– досить цікавим є встановлення санкцій за порушення дії Регламенту. Згідно з положеннями розділу XII (стаття 99), держави-члени Європейського Союзу зобов'язані встановити національні правила щодо штрафів та інших заходів правоохоронного впливу, які можуть включати попередження або інші негрошові санкції, що застосовуються до порушень цього Регламенту операторами. При цьому держави-члени мають вжити всіх необхідних заходів для забезпечення належного та ефективного виконання зазначених положень. Регламент визначає, що штрафи мають бути ефективними, пропорційними та стримуючими, із урахуванням інтересів малих і середніх підприємств, включаючи стартапи, а також їхньої економічної життєздатності. Зокрема, недотримання заборони на використання практик штучного інтелекту, визначених у статті 5 Регламенту, тягне за собою адміністративний штраф у розмірі до 35 000 000 євро або, якщо порушником є підприємство, – до 7% від його загального світового річного обороту за попередній фінансовий рік (залежно від того, яка сума є більшою). Порушення інших положень Регламенту, що стосуються діяльності операторів або уповноважених органів (крім статті 5), карається штрафом до 15 000 000 євро або, для підприємств, – до 3% від загального світового річного обороту за попередній фінансовий рік. Крім того, надання недостовірної, неповної або оманливої інформації нотифікованим органам чи національним компетентним органам у відповідь на офіційний запит тягне за собою адміністративний штраф до 7 500 000 євро або, якщо порушником є підприємство, – до 1% від його загального світового річного обороту за попередній фінансовий рік, залежно від того, яка сума є вищою [193].

Враховуючи наміри України адаптувати законодавство, а точніше – розробити власну внутрішню нормативну систему, яка регулюватиме порядок створення та використання штучного інтелекту з урахуванням положення даного Регламенту, перед вітчизняним законодавцем стоятиме досить об'ємна

та складна нормативна робота, оскільки запропонований до аналізу Регламент, по-перше, є першим офіційним нормативним актом, що регулює використання штучного інтелекту, по-друге, встановлює європейську автономію у визначенні правил його використання, а по-третє, є актом, який на сьогодні виступає єдиним нормативним орієнтиром. Фактично, можна стверджувати, що аналізований Регламент (UE) 2024/1689 є дорожньою картою України по розробці власного законодавства, що регулює впровадження штучного інтелекту у суспільне життя, в тому числі і в систему публічного управління та адміністрування.

Існують також інші приклади позитивного наближення цифрового простору України до простору ЄС. Зокрема, після прийняття вже згадуваного Закону України «Про електронні довірчі послуги», було виявлено потребу у вдосконаленні чинного нормативного регулювання, внаслідок чого у 2022 році Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення укладення угоди між Україною та Європейським Союзом про взаємне визнання кваліфікованих електронних довірчих послуг та імплементації законодавства Європейського Союзу у сфері електронної ідентифікації» № 2801-IX [85], яким планувалось пришвидшення інтеграції України до Єдиного цифрового ринку Європейського Союзу, а також максимальне наближення положень національного законодавства до європейських вимог у сферах електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг [81]. Крім того даним законом імплементовано норми електронної ідентифікації, які знайшли відображення у Законі України № 2155-VIII [24].

Зазначене свідчить про поступове наближення чинного нормативного регулювання до європейських стандартів, а отже про однозначний вибір європейської моделі цифровізації, яка є автономною, суверенною та такою, що визнає процеси диджиталізації та цифровізації як органічних етапів розвитку політичної, соціальної та суспільної структури загалом.

Наступним важливим аспектом, що потребує змін у процесі формування дієвої та ефективної цифрової політики, є гарантування дотримання безпеки кіберсередовища/кіберпростору, що перебуває під постійним тиском та загрозами з боку ворога.

Про активний негативний вплив на кібербезпеку України свідчать аналітичні дані, запропоновані та опубліковані за результатами дослідження, проведеного DataDriven за ініціативою підкомітету з кібербезпеки ЕВА та CyberTech комітету Асоціації IT Ukraine за сприяння Аспен Інституту Київ, що реалізує Програму «Діалог про кібербезпеку», за підтримки Проєкту USAID «Кібербезпека критично важливої інфраструктури України» [65, с. 2].

У зазначеному вище дослідженні подано такі визначення. Кібербезпека трактується як процес, спрямований на забезпечення конфіденційності, цілісності та доступності інформаційних систем, мереж, програм і даних, який включає комплекс заходів з управління ідентифікацією, виявленням, захистом, реагуванням і відновленням після інцидентів у сфері кіберзахисту [65, с. 3]. Поряд із цим, у документі визначено поняття «кіберрішення», під яким розуміються продукти або послуги, адаптовані до специфічних потреб організацій з урахуванням їхнього ландшафту ризиків та стратегій безпеки. До таких рішень віднесено засоби, що охоплюють забезпечення безпеки додатків, хмарну безпеку, захист даних, мережеву безпеку та безпеку кінцевих точок, а також інші інструменти, спрямовані на управління ідентифікацією, контролем доступу, управлінням ризиками, дотриманням нормативних вимог і запобігання ризикам у сфері інформаційної безпеки [65, с. 4].

За даними дослідження станом на січень 2025 року російська кібер-агресія проти України підкреслює необхідність розвитку національної індустрії послуг та продуктів кібербезпеки, що додатково пояснюється критично високими кількісними показниками кіберзагроз. Зокрема, у 2022 році було зареєстровано 2194 кіберінциденти, у 2023 році – 2544. Аналіз сфер впливу кібератак (дані 2022 року) засвідчує їх спрямованість на: уряд та місцеві органи влади – 553; сектор безпеки та оборони – 113; телекомунікації

та ІТ – 43; медіа – 29; енергетичний сектор – 29; логістику і транспорт – 19; банківську сферу – 12 [65, с. 8]. З наведеного зрозуміло, що публічний сектор (уряд та місцеві органи влади, а також сектор безпеки та оборони) найбільше зазнає руйнівного впливу від кібератак ворога, а тому держава повинна створити надійну внутрішню систему захисту даних та інформації, що є критично важливим під час війни.

Дослідження також підкреслює вагомість застосування технології штучного інтелекту при формуванні надійної системи кіберзахисту. Зокрема, наводяться дані, які свідчать про значний вплив розвитку та впровадження штучного інтелекту: передбачається, що у 2033 році розмір світового ринку становитиме 163 млрд дол. США, тоді як у 2022 році показник було зафіксовано на рівні 27 млрд дол. США з прогнозованим зростанням до 2028 року до показника у 60 млрд дол. США [65, с. 19].

Дослідження також акцентує увагу на тому, що ключовими рушійними факторами розвитку ринку кібербезпеки в Україні є активна цифровізація та зростання ризику реальних збитків від кібератак, при цьому зазначені чинники не завжди призводять до позитивних наслідків [65, с. 12].

Масштабна цифровізація стимулює потребу у створенні ефективних захисних систем і мереж, орієнтованих як на державний сектор, так і на бізнес-середовище. Тривале ведення воєнних дій зумовлює зростання інвестицій у рішення з кібербезпеки, що, своєю чергою, сприяє подальшому розвитку галузі. Водночас кібератаки, зокрема програми-вимагачі та витоки інформації, справляють негативний вплив на функціонування інформаційних систем і пристроїв, водночас провокуючи підвищений попит на засоби їхнього захисту [65, с. 12].

В умовах повномасштабної збройної агресії проти України розвиток сфери кібербезпеки значною мірою залежить від фінансування через механізми міжнародної технічної допомоги або безпосередньої підтримки з боку світових і національних компаній. Окрім цього, зростання технологічних можливостей систем штучного інтелекту створює передумови для появи

кібератак нової потужності та інтенсивності, але водночас відкриває можливості для посилення кіберзахисту, забезпечуючи оперативніше виявлення загроз, глибший аналіз даних і автоматизацію механізмів реагування [65, с. 12].

Усі перелічені особливості однозначно свідчать про потребу у формуванні нової системи кібербезпеки (як технологічної, так й інституційної, правової тощо), яка буде спроможна вчасно та результативно протистояти новим видам кіберзагроз.

Варто окремо зазначити, що для України європейський вектор розвитку цифровізації є дієвим також з огляду на скорочення програм USAID, та активної підтримки з боку США (наприклад, у період з 2016 по 2021 роки США профінансували сферу кібербезпеки України у розмірі 38 млн дол. США, а у період з 2022 по 2024 роки – 82 млн дол. США) [65, с. 12], що додатково свідчить про зростання витрат на гарантування та функціонування кібербезпеки.

Незважаючи на загальний розвиток сфери кібербезпеки в Україні, прогнозується певне сповільнення темпів її подальшого зростання, що безпосередньо пов'язано з тривалим перебігом воєнних дій на території держави. Окрім основного чинника, аналітики виокремлюють і додаткові причини такого уповільнення. Зокрема, зменшення обсягів фінансування з боку міжнародних донорів, можливе зниження рівня усвідомлення кіберризиків після завершення війни у поєднанні зі слабкою економічною динамікою можуть призвести до обмеження власних ресурсів держави та приватного сектору для інвестування у заходи кіберзахисту. Водночас очікується кадрова криза у цій сфері, що проявляється у дефіциті кваліфікованих і молодих фахівців як у період воєнного стану, так і в післявоєнний відновлювальний період [65, с. 13].

Окремо слід зупинитися на деяких нормативних основах кібербезпеки України для формування комплексного розуміння наявної проблематики та побудови потенційно нової дієвої моделі досліджуваної сфери. Так, на

сьогодні в Україні спеціальним органом виконавчої влади, що зобов'язаний забезпечувати побудову ефективної системи кібербезпеки є Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, повноваження якої досліджувались у розділі 2 дисертаційного дослідження.

У липні 2025 року відповідним органом було оприлюднено аналітичні дані щодо кількості та рівня кіберзагроз, які завдають суттєвої шкоди національним інтересам України. Згідно з офіційною інформацією, розміщеною на вебсайті Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, з початку 2025 року CERT-UA (Національна команда реагування на кіберінциденти, кібератаки та кіберзагрози) фіксує в середньому близько 15 кіберінцидентів на добу та відстежує понад 150 кластерів кіберзагроз (UAC). Як зазначається у звіті, основним джерелом кібератак залишається Російська Федерація, однак також фіксується активність з території Білорусі, КНР, КНДР, а також з боку хакерських груп, що здійснюють діяльність на тимчасово окупованих територіях України [64].

До основних типів хакерської кіберактивності, які ідентифікує Національна команда реагування на кіберінциденти, кібератаки та кіберзагрози (CERT-UA), належать такі категорії. По-перше, кібершпигунство, переважно з боку російських угруповань, яке спрямоване на різні сфери діяльності, зокрема військову, і має найбільший вплив на ситуацію на фронті. По-друге, кібератаки деструктивного характеру (саботаж), які розглядаються як форма кібертероризму, що може безпосередньо впливати на життя кожного громадянина України. По-третє, фінансово вмотивовані злочини, спрямовані на викрадення коштів або компрометацію фінансових систем. Окрім цього, фіксуються й інші види загроз, що мають специфічний характер, зокрема цільові атаки на представників окремих професій, наприклад нотаріусів [64].

Окрім іншого, Національною командою реагування на кіберінциденти, кібератаки та кіберзагрози (CERT-UA) регулярно підготовлюються та оприлюднюються рекомендації щодо протидії кіберзагрозам, які формують

новий рівень реагування та попередження інцидентів у кіберпросторі. Зокрема, ще у 2021 році було оприлюднено Перелік категорій кіберінцидентів, розроблений на основі однойменного документа, схваленого Національним координаційним центром кібербезпеки при Раді національної безпеки і оборони України (Протокол № 18 засідання Національного координаційного центру кібербезпеки при Раді національної безпеки і оборони України від 25.10.2021 (від 28.10.2021 № 16/320/21дск)). Визначено, що цей Перелік призначений для впровадження таксономії кіберінцидентів як інструменту обміну інформацією між суб'єктами забезпечення кібербезпеки. Крім того, документ підлягає регулярному перегляду з урахуванням практики його застосування, появи нових типів кіберінцидентів та оновленої інформації, отриманої від відповідних суб'єктів кіберзахисту. Станом на сьогодні Перелік включає десять основних категорій кіберінцидентів, кожна з яких має власну типологізацію та опис [70].

В контексті створення ефективної системи кіберзахисту України як передумови формування цифрової політики держави слід також звернути увагу на окремі положення Річного аналітичного огляду Ради національної безпеки та оборони України за період з жовтня 2023 року по вересень 2024 року, що був підготовлений за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку, згідно з умовами гранту Українській фундації безпекових студій в рамках Проєкту USAID «Кібербезпека критично важливої інфраструктури України» [113].

Цікавими та актуальними в межах запропонованого предмету дослідження є висловлені позиції стосовно першої світової кібервійни, в якій Україна з причин повномасштабного вторгнення Російської Федерації бере безпосередню участь.

Так, у вищезгаданому звіті наголошується, що застосування норм міжнародного гуманітарного права до кіберсфери в умовах війни перебуває у фокусі уваги України та її міжнародних партнерів. Національний координаційний центр кібербезпеки спільно з іноземними експертами

обговорює питання, пов'язані зі статусом комбатантів у контексті «кібервійни», міжнародним досвідом застосування МГП до проведення кібероперацій, а також здійснює правовий аналіз кібератак, що мали місце під час російсько-української війни. Повідомляється, що у червні 2024 року стало відомо про розслідування прокурорами Міжнародного кримінального суду можливих російських кібератак проти української цивільної інфраструктури як потенційних воєнних злочинів. Розслідування охоплює інциденти, які ставили під загрозу життя цивільного населення, зокрема втручання в роботу систем електропостачання та водопостачання, припинення зв'язку зі службами екстреного реагування, а також виведення з ладу мобільних мереж, через що було перервано передавання сигналів повітряної тривоги. Крім того, Служба безпеки України проводить збір доказів щодо кібератак, спрямованих на оператора мобільного зв'язку «Київстар» наприкінці 2023 року, а зібрані матеріали планується передати до Міжнародного кримінального суду для подальшого розгляду [113, с. 29–30].

Зазначене свідчить про вихід на новий рівень реагування сучасних правових держав на кібератаки і формування нової прецедентної бази для перешкоджання майбутнім подібним порушенням суверенного кіберпростору держави за умови застосування до порушників та злочинців суворих санкцій.

Окрім того, Звіт надає окреме уявлення про процеси адаптації чинного законодавства України до правової бази ЄС у процесі протистояння кіберзагрозам. Значним досягненням Європейського Союзу у сфері протидії кіберзагрозам стало ухвалення Європейським парламентом у квітні 2024 року Акту про кіберсолідарність (Cyber Solidarity Act). Документ зосереджує увагу на посиленні колективної спроможності держав-членів реагувати на кіберінциденти, зокрема передбачає створення кіберрезерву на рівні ЄС, що функціонуватиме через механізми залучення допомоги від надійних приватних постачальників послуг кіберзахисту, а також впровадження інструментів тестування безпеки об'єктів критичної інфраструктури. Крім того, Європейський Союз оприлюднив плани розроблення Закону про космос

(EU Space Law), який має включати питання кібербезпеки, що набувають особливої актуальності на тлі зростання активності державних і приватних компаній у сфері освоєння космічного простору, зокрема через виведення на орбіту супутникових систем зв'язку та спостереження. Додатково зазначається, що у жовтні 2024 року Європейський Союз ухвалив Акт про кіберстійкість (Cyber Resilience Act), яким створено нові нормативні рамки для ІТ-сектору та виробників обладнання, що передбачають підвищені вимоги до впровадження заходів кібербезпеки на всіх етапах життєвого циклу цифрових продуктів і послуг [113, с. 22].

У Звіті також звертається увага на реальні проблеми впровадження комплексу необхідних змін у сфері регулювання кібербезпеки та функціонування кіберпростору. Зазначається, що зусилля Європейського Союзу, спрямовані на посилення захисту об'єктів критичної інфраструктури, зокрема готовність інвестувати у зміцнення кібербезпеки, слабо корелюють із фактичним станом справ у цій сфері. Це підтверджується показниками бюджетування ІТ-компонентів об'єктів критичної інфраструктури: у 2022 році цей показник становив 7,1%, що лише на 0,4% більше, ніж у 2021 році. Крім того, 47% об'єктів критичної інфраструктури заявили, що не планують залучати фахівців із кібербезпеки протягом найближчих двох років, тоді як 83% організацій повідомили про труднощі з наймом кадрів щонайменше в одній сфері інформаційної безпеки. Таким чином, з урахуванням зазначених тенденцій та загального вектора нормативних змін, до яких упродовж останніх років вдається Європейський Союз, можна передбачити, що європейське законодавство у сфері кібербезпеки надалі набуватиме жорсткішого та більш імперативного характеру, а його порушення супроводжуватиметься застосуванням суттєвих фінансових санкцій для суб'єктів господарювання, за аналогією з механізмами відповідальності, передбаченими Загальним регламентом захисту даних (GDPR) [113, с. 23].

Не зважаючи на наявну проблематику у сфері кібербезпеки варто відзначити наявний потенціал нашої держави у напрямку розвитку власного безпечного кіберпростору, а саме:

- формування нової регулятивної нормативної системи, яка б зобов'язувала власників баз даних формувати їх у безпечний спосіб;
- поступова адаптація до вимог ЄС та встановлення чітких правил підпорядкування та звітування з метою уникнення нанесення шкоди державним інтересам;
- проведення регулярних кібернавчань за підтримки урядових програм для власників інформаційних систем, які створять надійне підґрунтя для попередження кіберзагроз;
- підготовка кадрів з кібербезпеки на фоні загального кадрового дефіциту, що можливе лише за ініціативи та підтримки держави;
- розвиток державно-приватного партнерства у сфері кіберзахисту;
- формування зовнішніх інституційних зв'язків з організаціями у сфері кіберзахисту;
- запуск нових інструментів кіберзахисту та моніторингу систем.

Однозначно можна стверджувати, що формування нової цифрової інфраструктури та цифрової політики знаходитиметься у критичному полі посягання ворожих суб'єктів, тому побудова кіберсистеми, яка не лише декларативно встановлює правила та процедури функціонування інформаційних систем повинно стати пріоритетним завданням України на шляху боротьби за власну незалежність та територіальну цілісність.

Таким чином, усі перелічені в межах даного структурного підрозділу дисертаційного дослідження аспекти та заходи є потенційними кроками для формування нового цифрового середовища та цифрової політики держави, яка повинна враховувати вимоги партнерів та бути частиною глобального цифрового простору, безпечного у світовому масштабі. Лише впровадження реальних дієвих механізмів та інструментів гарантуватимуть побудову нормативної основи цифрової політики України з урахуванням розвиненої

цифрової технологічної інфраструктури, яка спроможна захистити на належному рівні права та свободи громадян, інтереси бізнес-спільноти, а в результаті – і національні інтереси України.

Висновки до розділу 3

Аналіз цифрової політики в міжнародному державно-правовому просторі дозволяє сформулювати нове бачення даного соціально-правового феномену з урахуванням сучасних змін правових систем світу та тенденцій розвитку міжнародного правового середовища, яке змінюється внаслідок дифузії права, конвергенції права та сучасних поглядів на взаємовплив національних та міжнародних правових норм.

Цифрову політику можна розглядати дуально: як структурний елемент внутрішньої політики держав або ж як системний елемент міжнародної політики в глобалізаційному аспекті, що забезпечується через дії міжнародного нормативного механізму та інституційної системи. З огляду на зазначене, вирішуючи питання первинності національного чи міжнародного походження цифрової політики, слід зазначити, що з огляду на динаміку розвитку суспільних відносин у напрямку диджиталізації та цифровізації, формування нових зв'язків між зацікавленими суб'єктами та природне «руйнування» меж між національним та міжнародним нормативним регулюванням окремих сфер суспільних відносин варто констатувати, що формування цифрової політики на міждержавному рівні залежить від внутрішньодержавних процесів.

Стосовно міжнародних тенденцій регулювання та формування цифрової політики, варто визначити, що формування цифрової політики світу було започатковане з розвитку глобального інформаційного суспільства як загальної категорії, яка охоплює суб'єктів формування глобальної (міжнародної) цифрової політики; визначає об'єкти впливу та регулює форми взаємодії між ними, а також визначає очікувані результати розвитку.

Крім того, пропонується такий погляд на генезу формування глобальної (міжнародної) цифрової політики: міжнародна цифрова політика пов'язана із діяльністю міжнародних організацій як суб'єктів узгодженої волі зацікавлених учасників таких організацій; відсутність чітко визначеного нормативного механізму на початкових стадіях формування основних напрямів розвитку цифрової політики, що завершується формалізацією намірів взаємодії та визначення ключових ролей учасників конвенційним шляхом або шляхом багатосторонніх угод; високий ступінь залежності міжнародної цифрової політики від розвитку національних (внутрішньодержавних) процесів, політичної кон'юнктури, рівня соціального та економічного благополуччя населення держав-учасників міжнародних цифрових відносин; посилення ролі неурядових організацій у питаннях регулювання тих аспектів, які не мають належного нормативного забезпечення.

На сьогодні варто констатувати, що світовий геополітичний порядок фактично залишається розділеним у підході до формування власних цифровізаційних політик на політики демократичного типу та політики авторитарного типу. Цей основний критерій розмежування цифрових політик вказує на дуальність світу та тенденції формування внутрішньодержавних політичних систем. Крім того, відзначається переважання розвитку концепції цифрового суверенітету та цифрової незалежності, що викликано з-поміж іншого загальним рівнем недовіри між країнами та неможливістю побудови єдиного глобального цифрового простору.

Що стосується європейської системи формування цифрового простору слід зазначити наступне. По-перше, Європейський Союз як політичне об'єднання держав має власну нормативну систему регулювання цифрового розвитку, яка є відокремленою від світового цифрового порядку, що пояснюється зі свого боку формуванням власних цінностей, соціально-економічної інфраструктури та потребою у гарантуванні власної регіональної безпеки. Одним із значних досягнень цифрового розвитку ЄС є підготовка «Цифрового компасу» у 2021 році з метою досягнення відповідного рівня

цифрової стійкості Європи, розвитку власної цифрової інфраструктури та її масштабування. Крім того, документом визначено цифрову автономію європейського простору, яка реалізується через впровадження власних інструментів та рішень для досягнення максимальної незалежності від зовнішніх систем цифрового урядування; визначення ключових пріоритетних сфер впровадження цифрових рішень, серед яких найважливішою та такою, що потребує найбільших технологічних зусиль та людських ресурсів визначено сферу публічного адміністрування через впровадження нової моделі електронного уряду та розвитку електронного урядування на місцевому рівні; досягнення максимального рівня надання електронних публічних послуг, цифровізації та технологічного розвитку сфери виробництва, охорони здоров'я та мобільності; формування нової доктрини цифрового десятиліття з амбітними показниками росту; визначення інструментів та шляхів взаємодії міжінституційного сектору для швидкого досягнення результатів; визначення напрямку досягнення покращених фінансових показників як наслідків цифровізації визначених сфер; способи звітності та планування у напрямку досягнення визначених цілей.

По-друге, основними напрямками цифрового розвитку ЄС є: підвищення рівня цифрової грамотності населення, в тому числі і робітників/працівників через освітні рішення; цифрова трансформація бізнесу, яка як очікується, залежатиме від здатності суб'єктів швидко та повсюдно впроваджувати нові цифрові технології, зокрема в промислових та сервісних екосистемах, які відстають; цифровізація публічних послуг як один із найбільш пріоритетних напрямків розвитку.

По-третє, європейський досвід упровадження процесів цифровізації дозволяє визначити такі його специфічні особливості: досвід ЄС у сфері цифровізації та цифрової політики відображає регіональний контекст, який зі свого боку значно відрізняється від глобальних тенденцій, що панують на сьогодні у світі, та характеризується посиленням автономності європейського цифрового простору; визначення пріоритетних сфер впровадження

цифровізації та застосування наслідків розвитку цифрової політики; розвиток цифровізаційних процесів на основі технологічного підґрунтя, створенню якого було присвячено близько 15–20 років; пріоритетність дотримання безпекового компоненту; цифрова політика Європи характеризується власним суверенітетом, що в умовах дуальності глобальної політики свідчить про самостійність у векторах фінансової та інфраструктурної підтримки; обов’язкове врахування дотримання прав та свобод людини і громадянина як однієї з умов реалізації будь-яких цифрових рішень.

Входження України до політичного простору ЄС вимагає виконання низки вимог, які визначені Угодою про асоціацію та іншими нормативними актами. На сьогодні в процесі цифровізації перед нашої державою постає виклик збереження власної ідентичності та автономності у процесі адаптації до вимог ЄС.

Основними напрямками у сфері цифрових трансформацій на сьогодні для України є: стратегічне планування цифрової політики України в європейському політичному просторі; нормативне забезпечення дієвої сучасної цифрової політики в Україні з урахування європейського досвіду; вдосконалення інфраструктурного (технологічного) підґрунтя впровадження необхідних змін в цифровому просторі; визначення прав людини та громадянина як основного критерію, дотримання якого є обов’язковим при впровадженні цифровізаційних змін.

Реалізація нової цифрової політики України потребує також перегляду нормативної бази та формування нового стратегічного документу, який би визначав основні вектори змін у формуванні та реалізації цифрової політики України.

З урахуванням поступового наближення України до цифрового простору ЄС очікуються значні зміни в нормативному забезпеченні досліджуваної сфери, особливо у частині впровадження в публічний сектор технологій штучного інтелекту та формування нової системи кібербезпеки, що підтверджує визнання спільних цінностей з ЄС, перелік рішучих дій по

впровадженню необхідних змін, в тому числі у нормативно-правове забезпечення; готовність до адаптації положень законодавства Європейського Союзу.

Таким чином, можна стверджувати про поступове наближення чинного нормативного регулювання України до права Європейського Союзу, а отже про вибір європейської моделі цифровізації, яка є автономною, суверенною та такою, що визнає процеси диджиталізації та цифровізації як органічних етапів розвитку політичної, соціальної та суспільної структури загалом.

Що стосується кібербезпеки як однієї з умов існування цифрової політики, слід визначити наступні напрями: формування нової регулятивної нормативної системи, яка б зобов'язувала власників баз даних формувати їх у безпечний спосіб; поступова адаптація до вимог ЄС та встановлення чітких правил підпорядкування та звітування з метою уникнення нанесення шкоди державним інтересам; проведення регулярних кібернавчань за підтримки урядових програм для власників інформаційних систем, які створять надійне підґрунтя для попередження кіберзагроз; підготовка кадрів з кібербезпеки на фоні загального кадрового дефіциту, що можливе лише за ініціативи та підтримки держави; розвиток державно-приватного партнерства у сфері кіберзахисту; формування зовнішніх інституційних зв'язків з організаціями у сфері кіберзахисту; запуск нових інструментів кіберзахисту та моніторингу систем.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення наукового завдання, зокрема на підставі аналізу наявних доктринальних і нормативних джерел запропоновано наукові підходи до розуміння змісту та значення понять цифровізації, диджиталізації в сучасному політико-правовому дискурсі та їх місця в науці адміністративного права, з'ясовано основні нормативні передумови формування нової цифрової політики України, досліджено інституційний механізм її забезпечення, виявлено можливі шляхи вдосконалення цифровізаційних процесів публічного сектору України з урахування міжнародної глобальної цифрової політики та європейського досвіду, а також сформовано науково обґрунтовані пропозиції з удосконалення адміністративно-правового регулювання сфери цифровізації з урахуванням сучасних наявних перешкод впровадження необхідних змін. Основні висновки дисертаційного дослідження виявляються у такому:

1. Аналіз теоретико-правових та історичних передумов формування цифрової політики держав є новою сферою знань для науки адміністративного права, предмет якої зосереджений в межах дослідження переважно управління та адміністрування як публічно-правових категорій. Цифровізація та цифрова політика лише останнє десятиріччя як правові категорії виокремилися в окремий правовий інститут, що свідчить про динаміку загального предмета адміністративного права, а саме – його розширення та розвиток з урахуванням сучасних детермінант. Дослідження змісту цифрової політики дало можливість сформулювати наступне категоріальне та правове її значення як цілеспрямованої діяльності суб'єктів публічної влади, громадянського суспільства, представників бізнесу та інших учасників (коло яких не є чітко визначеним) по створенню умов, визначення напрямів, цілей, завдань, інструментів та механізмів цифровізації з урахуванням стану розвитку держави та суспільства для задоволення потреб усіх учасників суспільних

відносин. На сьогодні саме категорія цифровізації виступає ключовим поняттям цифрової політики держави і є процесом перетворення моделей взаємодії учасників правовідносин за допомогою інструментів оцифрування, які виступають обов'язковим технічним аспектом даного процесу, а тому пропонується розмежування понять «диджиталізація» та «цифровізація» та їх співвідношення як спеціальне та загальне, що в свою чергу означає наступне: цифровізація державної політики є можливою за умови створення надійної та ефективної технічної, інфраструктурної системи, які по суті реалізуються через диджиталізацію. В свою чергу державна політика цифровізації не повинна тлумачитись як спрощення та оцифрування процесів діяльності самої держави і суб'єктів влади, натомість повинна бути спрямована на задоволення інтересів населення, суб'єктів господарювання та розвиток різноманітних сфер застосування, що значно розширює її предмет та розвиток правовідносин на рівнях «держава-громадяни», «держава-суб'єкти господарювання».

2. Аналіз генези формування цифрової політики держав в контексті глобального розвитку та технологічних етапів дозволяє визначити наступні передумови формування цифрової політики сучасної правової, соціальної, демократичної держави: виявлення потреби розвитку кола суспільних відносин з урахуванням сучасних напрямів; значне органічне поширення сфер використання інформаційно-комунікаційних технологій; спрощення моделей взаємодії держави та громадян, що пояснюється посиленням впливу приватних суб'єктів та їх інтересів у процесі формування державної політики; загальний глобалізаційний технологічний та технічний прогрес; визнання необхідності відповідності визначеному міжнародною спільнотою рівня розвитку міждержавних відносин; використання цифровізації як загального «тренду» людства у формі додаткового інструменту контролю та збору даних. Усе зазначене безпосередньо впливає на формування системи адміністративно-правового забезпечення державної політики цифровізації та визначення пріоритетних напрямів розвитку даної сфери відносин.

3. У ході дослідження з'ясовано, що до ознак цифрової політики сучасної держави слід відносити: публічність, що означає основне призначення такої політики у контексті «обслуговування» інтересів приватних суб'єктів, опосередковуванні інтересів не лише держави, а й інших учасників суспільних відносин; упорядкованість, законодавча визначеність, тобто наявність нормативної основи та визначеного кола учасників суспільних відносин, діяльність яких спрямована на досягнення конкретних результатів; кількісні та якісні вираження очікувань впровадження цифрової політики, які відображені у стратегічних, програмних документах суб'єктів владних повноважень; обов'язковість врахування контексту та цілей, очікуваних результатів соціогуманітарної та економічної, інформаційної політик; розмежування технічної та концептуальної складових державної політики; обумовленість розвитком світового порядку, що робить її елементом глобалізаційного процесу, особливості якого необхідно враховувати при формуванні внутрішньої політики держав.

4. Виявлено, що електронне урядування є ключовим поняттям правової категорії «цифрова політика» та основою її розвитку, а також відображає її функціональний аспект. Разом з тим, електронне урядування охоплює ширшу сферу суспільних відносин, до суб'єктного складу яких повинні бути включені приватні учасники (громадяни та організації), що створює правові умови формування державної політики у напрямі задоволення потреб громадян та їх доступу до управління справами держави. Електронне урядування слід тлумачити дуально: як інструмент цифрової політики і загального процесу цифровізації, яка зі свого боку може бути реалізована в різних сферах (економічній, соціальній, медичній, освітній, культурній, виробничій, природоохоронній тощо), що сприяє отриманню приватними суб'єктами можливості задоволення своїх прав та свобод, законних інтересів, спрощує доступ громадян до отримання державних послуг, формує новий вектор відносин держава-особа; як діяльність суб'єктів владних повноважень, яка полягає у впровадженні результатів цифровізації управлінських процесів.

Електронне урядування поєднує інституційну складову (сукупність уповноважених суб'єктів на впровадження механізмів електронного урядування, які не обмежуються державними суб'єктами); нормативну складову (як напрям публічної та державної політики має бути чітко передбачений перелік дій, повноважень, напрямів, завдань у програмних документах, стратегіях, планах тощо); технічну складову (полягає у впровадженні всіх необхідних заходів і внесенні необхідних змін в існуючі системи для досягнення загальної мети цифровізації), що є спільною ознакою для всіх цифровізаційних процесів. Аргументовано, що електронну демократію слід вважати метою електронного урядування і розглядати ширше, ніж запропоновано в чинному законодавстві України, як застосування інформаційно-комунікаційних технологій та засобів, які дозволяють громадянам та організаціям брати участь у демократичних процесах держави, що узгоджується з положеннями Рекомендації Rec(2004)15 Комітету міністрів країн-членів Ради Європи щодо е-урядування від 15 грудня 2004 року. З огляду на стан нормативного забезпечення досліджуваної сфери, доцільним є прийняття нової концепції розвитку електронного урядування в Україні, яка враховуватиме нові елементи системи електронного урядування та сприятиме розвитку цифровізації. Визначено потребу у нормативному визначенні етапів, інструментів, суб'єктів та реальних кроків глобальної цифровізації у державі, що дозволить реалізувати всі визначені цілі та завдання у чітко визначеному порядку та на нормативно визначених умовах.

5. При дослідженні діючої системи адміністративно-правового регулювання цифрової політики України з'ясовано, що дану категорію слід розглядати як сукупність інструментів та механізмів, які комплексно дозволяють досягати цілей та завдань цифровізації. Для повного та комплексного розуміння систему адміністративно-правового регулювання цифрової політики України слід розглядати з огляду на рівень нормативного та інституційного забезпечення цифрової політики держави. Аналіз нормативних та наукових підходів до тлумачення адміністративно-правового

регулювання цифрової політики держави дозволяє зробити висновок, що цифровізація державної політики може виражатися як напрям державної політики; як використання технологічних та сучасних процесів у формуванні та реалізації державної політики; як сукупність інструментів та механізмів впровадження цифровізаційних процесів в публічне управління та адміністрування.

6. З'ясовано, що під цифровізацією як напрямом державної політики пропонується розуміти стратегічно передбачений комплекс заходів по впровадженню в суспільні відносини диджиталізаційних процесів та інструментів, створенню цифрової інфраструктури, побудови нового комунікаційного середовища на основі цифрової інформації для досягнення кінцевої мети – цифровізації суспільного життя. Запропоновано цифровізацію державної політики розуміти як процес впровадження цифровізаційних процесів за умови наявності створеної цифрової інфраструктури, належного рівня цифрових знань публічних суб'єктів, наявності цифрового простору та цифрових інструментів тощо, а впровадженням цифровізаційних процесів в публічну політику – як діяльність, що є наслідком реалізації процесу загальної цифровізації та диджиталізації, та наслідком цифровізації державної політики.

7. Визначено, що нормативно-правове забезпечення цифровізації державної політики є системою нормативно-правових актів (законів та підзаконних нормативно-правових актів), які регулюють основи формування та здійснення державної політики; обігу, використання інформації; використання технічних та технологічних рішень по впровадженню цифровізаційних процесів. Інституційна основа реалізації державної політики у сфері цифровізації включає суб'єктів формування та реалізації такої державної політики, до яких слід відносити: органи державної влади; органи місцевого самоврядування; посадових і службових осіб органів публічної влади та інших суб'єктів, яким надані окремі делеговані повноваження, що узгоджується з концепцією формування публічної влади.

8. Дослідження інституційної складової реалізації державної політики у сфері цифровізації дозволив сформувати підхід, відповідно до якого досліджуваних суб'єктів слід поділяти на загальних, спеціальних, а також окремих осіб, яким законом доручено/може бути доручено здійснення формування та реалізації державної політики цифровізації, окремо обґрунтовано необхідність дотримання широкого підходу у розумінні меж компетенції та повноважень владних суб'єктів. До загальних суб'єктів слід відносити Верховну Раду України (у частині формування засад та нормативного супроводу реалізації державної політики), Кабінет Міністрів України (як центральний орган виконавчої влади, відповідальний за впровадження законодавчих ініціатив та контроль і узгодженість діяльності інших органів виконавчої влади), Президента України (повноваження якого можна умовно розділити на: такі, що забезпечують формування нормативної бази; такі, що забезпечують формування інституційної основи; такі, що забезпечують міжнародне співробітництво та розвиток конкретної сфери відносин (що пояснюється представницькою функцією глави держави); такі, що забезпечують формування суб'єктного складу аналізованих правовідносин), а також органів сфери безпеки (таких, як Служба безпеки України, Національна поліція України, Міністерство внутрішніх справ України, дослідження компетенції та повноважень яких є необхідним для формування комплексного уявлення про досліджувану сферу та які мають повноваження в тому числі гарантувати та захищати цифрову безпеку держави). До спеціальних суб'єктів реалізації та формування державної політики у сфері цифровізації варто відносити Міністерство цифрової трансформації України (з повноваженнями цифрового розвитку у сферах: національної безпеки, внутрішнього правопорядку та правосуддя; публічного управління та адміністрування; судочинства та правової системи; економічній; соціальній; господарства, енергетики та інфраструктури); Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України, яка в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану є органом, що гарантує захист

та безпеку даних, які використовуються у процесі функціонування публічного управління та адміністрування цифровізаційною сферою.

9. В результаті дослідження цифрової політики в міжнародному державно-правовому просторі варто констатувати поступове утвердження нового бачення соціально-правового феномену цифровізації, що безпосередньо залежить від взаємозалежних змін правових систем світу, автократичних тенденцій розвитку міжнародного правового середовища, дифузії та конвергенції міжнародного та національного права. У міжнародній правовій системі цифрову політику слід розуміти дуально: як структурний елемент внутрішньої політики держав або ж як системний елемент міжнародної політики в глобалізаційному аспекті, що забезпечується через дії міжнародного нормативного механізму та інституційної системи. Разом з тим, з огляду на динаміку розвитку суспільних відносин у напрямку диджиталізації та цифровізації, формування нових зв'язків між зацікавленими суб'єктами та природне «руйнування» меж між національним та міжнародним нормативним регулюванням окремих сфер суспільних відносин, слід визначити, що формування цифрової політики на міждержавному рівні залежить від внутрішньодержавних процесів. Рушійною силою та змістовним підґрунтям розвитку міжнародних цифрових процесів є утвердження глобального інформаційного суспільства як явища, що охоплює суб'єктів формування глобальної (міжнародної) цифрової політики; визначає об'єкти впливу та регулює форми взаємодії між ними, а також визначає очікувані результати розвитку.

У процесі дослідження генези формування глобальної (міжнародної) цифрової політики були визначені наступні її ознаки: посилення ролі міжнародних організацій як суб'єктів узгодженої волі зацікавлених учасників таких організацій; відсутність чітко визначеного нормативного механізму на початкових стадіях формування основних напрямів розвитку цифрової політики, що завершується формалізацією намірів взаємодії та визначення ключових ролей учасників конвенційним шляхом або шляхом багатосторонніх

угод; високий ступінь залежності міжнародної цифрової політики від розвитку національних (внутрішньодержавних) процесів, політичної кон'юнктури, рівня соціального та економічного благополуччя населення держав-учасників міжнародних цифрових відносин; посилення ролі неурядових організацій у питаннях регулювання тих аспектів, які не мають належного нормативного забезпечення.

10. З'ясовано, що світовий геополітичний порядок фактично залишається розділеним у підході до формування власних цифровізаційних політик на політики демократичного типу та політики авторитарного типу, що вказує на тенденції формування внутрішньодержавних політичних систем. Встановлено переважання розвитку концепції цифрового суверенітету та цифрової незалежності у зв'язку із загальним рівнем недовіри між країнами та неможливістю побудови єдиного глобального цифрового простору.

11. У процесі дослідження особливостей європейської системи формування цифрового простору з'ясовано, що, по-перше, Європейський Союз як політичне об'єднання держав має власну нормативну систему регулювання цифрового розвитку, яка є відокремленою від світового цифрового порядку, що пояснюється формуванням власних цінностей, соціально-економічної інфраструктури та потребою у гарантуванні власної регіональної безпеки. Одним із основних програмних документів ЄС у векторі формування цифрової політики об'єднання, досягнення відповідного рівня цифрової стійкості Європи, розвитку власної цифрової інфраструктури та її масштабування є «Цифровий компас» ЄС, яким визначено такі основні сфери цифрового розвитку: сфера публічного адміністрування через впровадження нової моделі електронного уряду та розвитку електронного урядування на місцевому рівні; сфера електронних публічних послуг; сфера виробництва, охорони здоров'я та мобільності. Встановлено, що основними напрямками цифрового розвитку ЄС є: підвищення рівня цифрової грамотності населення, в тому числі і робітників/працівників через освітні рішення; цифрова трансформація бізнесу, яка як очікується, залежатиме від здатності суб'єктів

швидко та повсюдно впроваджувати нові цифрові технології, зокрема в промислових та сервісних екосистемах, які відстають; цифровізація публічних послуг як один із найбільш пріоритетних напрямків розвитку.

З'ясовано, що досвід ЄС у ході впровадження процесів цифровізації дозволяє визначити такі його специфічні особливості: такий досвід відображає регіональний контекст, який зі свого боку значно відрізняється від глобальних тенденцій, що панують на сьогодні у світі, та характеризується посиленням автономності європейського цифрового простору; наголошується на потребі у визначенні пріоритетних сфер впровадження цифровізації та застосування наслідків розвитку цифрової політики; розвиток цифровізаційних процесів є можливим лише за умови технологічного підґрунтя, створенню якого було присвячено близько 15–20 років; визначено пріоритетність дотримання безпекового компоненту; нормативно визначеним є обов'язкове врахування дотримання прав та свобод людини і громадянина як однієї з умов реалізації будь-яких цифрових рішень.

12. Запропоновано основними напрямками у сфері цифрових трансформацій для України визнати: необхідність стратегічного планування цифрової політики України як частини європейського політичного простору зі збереженням власної ідентичності та технологічної незалежності шляхом прийняття нового стратегічного документу; нормативне забезпечення дієвої сучасної цифрової політики в Україні з урахування європейського досвіду; вдосконалення інфраструктурного (технологічного) підґрунтя впровадження необхідних змін в цифровому просторі; розвиток цифрового урядування на місцевому рівні через впровадження необхідних інструментів у діяльність органів місцевого самоврядування; дотримання прав людини та громадянина як основного критерію, дотримання якого є обов'язковим при впровадженні цифровізаційних змін.

13. З'ясовано, що з урахуванням поступового наближення України до цифрового простору ЄС очікуються значні зміни в нормативному забезпеченні досліджуваної сфери, особливо у частині впровадження в публічний сектор

технологій штучного інтелекту та формування нової системи кібербезпеки, що підтверджує визнання спільних цінностей з ЄС, перелік рішучих дій по впровадженню необхідних змін, в тому числі у нормативно-правове забезпечення; готовність до адаптації положень законодавства Європейського Союзу. Встановлено, що невід'ємною складовою результативного та ефективного формування нової цифрової політики є гарантування кібербезпеки України як однієї з умов існування цифрової політики, що може бути реалізовано шляхом формування нової регулятивної нормативної системи, яка б зобов'язувала власників баз даних формувати їх у безпечний спосіб; поступова адаптація до вимог ЄС та встановлення чітких правил підпорядкування та звітування з метою уникнення нанесення шкоди державним інтересам; проведення регулярних кібернавчань за підтримки урядових програм для власників інформаційних систем, які створять надійне підґрунтя для попередження кіберзагроз; підготовка кадрів з кібербезпеки на фоні загального кадрового дефіциту, що можливе лише за ініціативи та підтримки держави; розвиток державно-приватного партнерства у сфері кіберзахисту; формування зовнішніх інституційних зв'язків з організаціями у сфері кіберзахисту; запуск нових інструментів кіберзахисту та моніторингу систем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агапова О. Інституційна система суб'єктів публічного адміністрування загальної компетенції у сфері позасудової юстиції України. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2024. № 1. С. 137–140.
2. Алфьоров С. М., Ващенко С. В., Долгополова М. М., Купін А. П. Адміністративне право. Загальна частина: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 216 с.
3. Базові аспекти цифровізації та їх правове забезпечення: монографія / [К. В. Єфремова, Д. І. Шматков, В. П. Кохан та ін.]; за ред. К. В. Єфремової. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2021. 180 с.
4. Барікова А. В Україні запущено електронний парламент / Центр політико-правових реформ. URL: <https://pravo.org.ua/news/>.
5. Бебик В. М. Глобальне інформаційне суспільство: інфо-влада, інфо-комунікація, інфо-демократія. *Український науковий журнал «Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації»*. 2016. № 1. С. 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Infpr_2011_1_11
6. Безпечний ШІ для мільйонів українців: Україна підписала Рамкову конвенцію про штучний інтелект та права людини / Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/bezpechnyi-shi-dlia-milioniv-ukraintsiv-ukraina-pidpysala-ramkovu-konventsiiu-pro-shtuchnyi-intelekt-ta-prava-liudyny>
7. Берназюк О. Адміністративні електронні послуги: поняття та умови впровадження в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 5. С. 196–199. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.5.36>
8. Берназюк О. О. Електронне урядування як особлива форма публічного управління: поняття та проблеми запровадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2019. Випуск 55. Том 2. С. 32–35.

9. Біла книга з регулювання ІІІ в Україні: бачення Мінцифри / уклад. Г. Румянцев. Київ : Міністерство цифрової трансформації України, 2024. 30 с. URL: <https://hromada.gov.ua/research/bila-kniga-z-regulyuvannya-si-v-ukrayini-bacennya-mincifri>.
10. Бречко О. В. Детермінанти цифрової трансформації національної економіки. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2020. Вип. 4. С. 7–24. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2020.04.007>
11. Волинка К.Г. Теорія держави і права: Навч. посіб. Київ: МАУП, 2003. 240 с.
12. Вороняк А. С. Співвідношення понять «послуга» та «роботи» в контексті розгляду судом господарських спорів. URL: <https://vl.arbitr.gov.ua/sud5004/pres-centr/publications/738270>
13. Геополітичне цифрове візіонерство США та ЄС: цифрова солідарність, цифровий суверенітет і нова американська стратегія розвитку міжнародного кіберпростору / Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/heopolitychne-tsyfrove-vizionerstvo-ssha-ta-yes-tsyfrova>
14. Гражевська Н. І., Чигиринський А. М. Цифрова трансформація економіки в умовах посилення глобальних ризиків і загроз. *Економіка та держава*. 2021. № 8. С. 53–57. DOI: 10.32702/23066806.2021.8.53
15. Дашборд із результатами оцінки рівня задоволеності відвідувачів якістю адмінпослуг в центрах / Дія. Платформа Центрів. URL: <https://center.diia.gov.ua/dasbord-iz-rezultatami-ocinki-rivna-zadovolenosti-vidviduvaciv-akistu-adminposlug-v-centrah>
16. Дашборд індексу «Розвиток ЦНАП» / Дія. Платформа Центрів. URL: <https://center.diia.gov.ua/indeks-rozvitok-cnap-strategicnij-instrument-dla-rozvitku-administrativnih-poslug-u-gromadah>
17. Дев'ять правил побудови ефективної цифрової інфраструктури / EU4Digital. URL: <https://eufordigital.eu/uk/nine-rules-for-building-effective-digital-infrastructure>

18. Держава у смартфоні: Дією користується понад 20 мільйонів українців / Міністерство цифрової трансформації України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/derzhava-u-smartfoni-diieiu-korystuietsia-ponad-20-milioniv-ukraintsiv>

19. Деякі питання електронної взаємодії електронних інформаційних ресурсів: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.09.2016 № 606 (назва Постанови в редакції Постанови КМ № 653 від 23.06.2021). *Офіційний вісник України*. 2016. № 73. Ст. 2455.

20. Деякі питання цифровізації діяльності державних органів: постанова Кабінету Міністрів України від 01.12.2023 № 1317. *Офіційний вісник України*. 2024. № 8. Ст. 375.

21. Директива Європейського Парламенту і Ради 2009/140/ЄС від 25 листоп. 2009 р. про внесення змін до директив 2002/21/ЄС про спільні регулятивні рамки для електронних комунікаційних мереж та послуг, 2002/19/ЄС про доступ до електронних комунікаційних мереж, пов'язаних засобів та їх взаємоз'єднання, та 2002/20/ЄС про авторизацію електронних комунікаційних мереж та послуг. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_025-09

22. Дубов Д. В. «Цифровий суверенітет» у сучасному світі: виклики та можливості для України. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2015. № 1. С. 205–209.

23. Електронна демократія: Біла книга державної політики / за ред. С. Панцира; Державне агентство з питань електронного урядування України. Київ, 2015. 43 с. URL: <http://dialog.lviv.ua/wp-content/uploads/2016/02/Elektronna-demokratiya.pdf>

24. Електронні довірчі послуги – швидко, зручно, надійно / Комітет Верховної Ради України з питань цифрової трансформації, 08 березня 2024. URL: https://komit.rada.gov.ua/news/main_news/75299.html

25. Ємельяненко О. Традиційний та електронний уряд: концептуальні відмінності. *Віче*. 2008. № 2. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/811/>

26. Жекало Г. І., Заяць М. Я., Вакун О. В. Сутність та зміст електронного урядування: концептуальний вимір. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 8. DOI: 10.32702/2307-2156-2020.8.52

27. Журавель Я. В. Адміністративно-правовий статус органів місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ : 2008, 17 с.

28. Загальна теорія права : підручник / за ред. О.В. Петришина; [наук. ред. Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський] ; Нац. акад. прав. наук України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Вид. 2-ге, випр. й перероб. Харків : Право, 2025. 576 с.

29. Захист інформаційного та кіберпростору / Служба безпеки України. URL: <https://ssu.gov.ua/zabezpechennia-informatsiinoi-bezpeky>

30. Звіт про стан інформатизації та виконання галузевих, регіональних програм, проєктів, робіт з інформатизації органів місцевого самоврядування, завдань, проєктів, робіт з інформатизації Національної програми інформатизації за 2023 рік / Міністерство цифрової трансформації України / Єдина інформаційна система обліку НПІ. URL: <https://npi.gov.ua/ua/plugins/userPages/161>

31. Імплементативний Регламент комісії (ЄС) 2015/1502 від 8 вересня 2015 року про встановлення мінімальних технічних специфікацій та процедур для рівнів надійності засобів електронної ідентифікації відповідно до статті 8(3) Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 910/2014 про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій на внутрішньому ринку. (Текст стосується ЄЕП). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_002-15#Text

32. Ініціатива EU4Digital / EU4Digital. URL: <https://eufordigital.eu/uk/discover-eu/the-eu4digital-initiative>

33. Інфікували вірусами комп'ютери нотаріусів та втручались у державні реєстри: поліцейські викрили організовану злочинну групу / Департамент кіберполіції Національної поліції України, 13.04.2025.

URL: <https://cyberpolice.gov.ua/news/infikuvaly-virusamy-kompyutery-notariusiv-ta-vtruchalysya-do-derzhavnyx-reyestriv-policzejski-vykryly-organizovanu-zlochynnu-grupu-1304/>

34. Київець О. В. Сучасне міжнародне право: проблеми ефективності системи через призму джерел міжнародного права. *Право і безпека*. 2010. № 2. С. 15–19.

35. Клімушин П. С., Серенок А. О. Електронне урядування в інформаційному суспільстві : монографія. Харків : Вид-во ХарРі НАДУ «Магістр», 2010. 312 с.

36. Коліушко І., Кірмач А. Організаційно-правові аспекти формування державної політики / Система розробки і здійснення публічних політик в Україні : проект Міжнародного фонду «Відродження»: колективна монографія / [під заг. ред. О. П. Дем'янчука] ; Національний університет «Києво-Могилянська академія», Школа політичної аналітики. Київ : Факт, 2004. 220 с. URL: <https://pravo.org.ua/organizatsijno-pravovi-aspekty-formuvannya-derzhavnoyi-polityky>

37. Кондратюк Т. В. Державна політика як складова частина системи механізмів державного управління. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 12. С. 67–70.

38. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу (2010/С 83/01). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#text

39. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (із змінами і доповненнями). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

40. Концепція розвитку електронного урядування в Україні: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 № 649-р. *Офіційний вісник України*. 2017. № 78. Ст. 2402.

41. Концепція розвитку електронного урядування в Україні: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13.12.2010 № 2250-р. *Офіційний вісник України*. 2010. № 97. Ст. 3443.
42. Концепція розвитку електронної демократії в Україні: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 № 797-р. *Офіційний вісник України*. 2017. № 92. Ст. 2803.
43. Концепція розвитку системи електронних послуг в Україні: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.11.2016 № 918-р. *Офіційний вісник України*. 2016. № 99. Ст. 3234.
44. Крилова Ю. І. Електронна демократія в Україні: теоретичний і практичний аспекти. *Інформація і право*. 2022. № 2. С. 70–77. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2022.2\(41\).270366](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2022.2(41).270366)
45. Круглов В. Державна політика трансформації ринку праці: виклики цифрової епохи. *Науковий вісник: Державне управління*. 2021. № 1(7). С.140–161. DOI: [https://doi.org/10.32689/2618-0065-2021-1\(7\)-140-161](https://doi.org/10.32689/2618-0065-2021-1(7)-140-161)
46. Кулинич М. Б. Тенденції становлення цифрової економіки в глобальному економічному просторі. *Modern Economics*. 2019. № 16. С. 57–63. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V16\(2019\)-08](https://doi.org/10.31521/modecon.V16(2019)-08)
47. Куракін О. М. Поняття і зміст нормативно-правового регулювання як юридичного явища. *Держава та регіони*. Серія Право. 2013. № 3 (41). С. 10–15.
48. Куспляк І. С. Основні теоретичні підходи до поняття «електронне урядування»: порівняльний аналіз. *Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), Л. І. Кормич (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін [та ін.]; МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА*. Одеса: Фенікс, 2010. Вип. 40. С. 391–400.
49. Лелеченко А. П. Феномен поняття «сталий розвиток». *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1649>

50. Любохимець Л. С., Шпуляр Є. М. Цифрова трансформація національної економіки: сучасний стан та тренди майбутнього. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2019. № 4. С. 213–217. DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-1-212-217

51. Малий І. Й., Цедік М. Г. Інституційний вимір цифровізації державного управління в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2022. № 2. DOI: 10.32702/2307-2156-2022.2.3

52. Марченко В. Б. Поняття та правове забезпечення цифрової трансформації в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6. С. 279–282. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-6/66>

53. Маслова Я. І. Суб'єкти публічного адміністрування: муніципальний рівень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 337–339. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-2/78.

54. Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право: Навчальний посібник / за заг. ред. Р. С. Мельника. Київ : Ваіте, 2014. 376 с.

55. Мезенцев А. В. Електронне урядування, електронна демократія – підходи до визначень. *Теорія та практика державного управління*. 2015. Вип. 1. С. 64–69.

56. Милосердна І. М., Краснопольська Т. М. Процес цифровізації в політиці: межі пізнання та особливості трансформації. *Актуальні проблеми політики*. 2022. Вип. 70. С. 106–113. DOI: <https://doi.org/10.32782/app.v70.2022.17>

57. Міжнародний союз електрозв'язку (МСЕ) / Постійне представництво України при відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві. URL: <https://geneva.mfa.gov.ua/posolstvo/2616-itu>

58. Міжнародним союзом електрозв'язку опубліковано оновлений Регламент / Український державний центр радіочастот. URL: <https://www.ucrf.gov.ua/pres-centr/news/mizhnarodnym-soiuzom-elektrozviazku-opublikovano-onovlenyi-rehlament>

59. Мосенко Ю. О. Державна інформаційна політика України: організаційно-правові аспекти здійснення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Київський національний торговельно-економічний університет. Київ, 2011. 220 с.

60. Наджафлі Емін Муса Огли. Дигіталізація державної влади: теоретико-правовий дискурс: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01 / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2025. 576 с.

61. Новак І. М. Трансформація менеджменту персоналу в цифровій екосистемі організації. *Соціально-трудова сфера в координатах нової економіки та глобальної соціоекономічної реальності: виклики, шляхи розвитку*: зб. тез доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф.; 11–12 листопада 2020 р. Київ : КНЕУ, 2021. С. 218–220.

62. Новакова О. В., Пашина Н. П. Аналіз державної політики: навчальний посібник. Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2013. 216 с.

63. Новіков Є. Цифровий суверенітет: концептуальні виклики та конституційні наслідки. *Constitutional and Legal Academic Studies*. 2024. Вип. 1. С. 61–69. DOI: 10.24144/2663-5399.2024.1.08

64. Огляд кіберзагроз та стратегій захисту в 2025 році: досвід CERT-UA / Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України. URL: <https://cip.gov.ua/ua/news/cyber-threat-overview-and-defense-strategies-in-2025-cert-ua-s-experience>

65. Огляд ринку кібербезпеки в Україні. Січень 2025 / USAID. URL: <https://itukraine.org.ua/files/Ukraine-Cybersec-Market-Review.pdf>

66. Онищенко О. С. Цифровізація – стратегічний шлях розвитку бібліотечної сфери / *Міжнародна наукова конференція «Бібліотека. Наука. Комунікація. Від управління ресурсами – до управління знаннями»*. Київ, 5–7 жовтня 2021 р. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1330>

67. Оніщенко Н., Сунегін С. Міжнародне право і розвиток національної правової системи України: питання миробудівництва. *Grail of*

Science. 2022. № 12–13. С. 117-126. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.29.04.2022.017>

68. Організаційно-технічна модель кіберзахисту / Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України. 19.03.2024. URL: <https://cip.gov.ua/ua/news/organizaciino-tekhnichna-model-kiberzakhistu>

69. Пал Леслі А. Аналіз державної політики / пер. з англ. І. Дзюб. Київ: Основи, 1999. 424 с.

70. Перелік категорій кіберінцидентів, 10 листопада 2021 р. / CERT-UA. URL: <https://cert.gov.ua/recommendation/16904>

71. Перелік пріоритетних державних електронних інформаційних ресурсів для запровадження електронної взаємодії: Додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 8 вересня 2016 р. № 606 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 357). *Офіційний вісник України*. 2016. № 73. Ст. 2455.

72. Питання Міністерства цифрової трансформації: постанова Кабінету Міністрів України від 18.09.2019 № 856. *Офіційний вісник України*. 2019. № 80. Ст. 2736.

73. Погребняк І. Є. Електронний уряд (e-government) і електронне урядування (e-governance): поняття та принципи функціонування. *Право та інновації*. 2014. № 3 (7). С. 26–35.

74. Політанський В. Електронний уряд як основний елемент структури електронного урядування. *Jurnalul Juridic Național: Teorie și Practică*. 2019. № 3. Ч. 1. С. 27–32. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/3/part_1/6.pdf

75. Положення про Єдину інформаційну систему обліку Національної програми інформатизації: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2023 № 1400. *Офіційний вісник України*. 2024. № 11. Ст. 692.

76. Положення про систему електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів «Трембіта»: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 8 вересня 2016 р. № 606 (в редакції постанови Кабінету

Міністрів України від 17 січня 2023 р. № 38). *Офіційний вісник України*. 2016. № 73. Ст. 2455.

77. Попов Д. Законодавче регулювання цифрової безбар'єрності: найкращі європейські практики. Звіт за результатами дослідження. Київ, 2023. 29 с. URL : https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-11/undp_ukraine_-_digital_accessibility_legislation._european_best_practices.pdf

78. Порядок надання інформаційних та інших послуг з використанням електронної інформаційної системи «Електронний Уряд»: затверджено Наказом Державного комітету зв'язку та інформатизації України від 15.08.2003 № 149. *Офіційний вісник України*. 2003. № 48. Ст. 2547.

79. Порядок підключення до системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів «Трембіта»: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 8 вересня 2016 р. № 606. *Офіційний вісник України*. 2016. № 73. Ст. 2455.

80. Посилення відновлення в Україні на основі фактичних даних / ПРООН в Україні. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/projects/posylennya-vidnovlennya-v-ukrayini-na-osnovi-faktychnykh-danykh>

81. Пояснювальна записка до проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення укладення угоди між Україною та Європейським Союзом про взаємне визнання кваліфікованих електронних довірчих послуг та імплементації законодавства Європейського Союзу у сфері електронної ідентифікації. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/CardByRn?regNum=6173&conv=9>

82. Про HRMIS / Національне агентство України з питань державної служби. URL: <https://public.nads.gov.ua/about>

83. Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 № 5203-VI. *Офіційний вісник України*. 2012. № 76. Ст. 3067.

84. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері активної протидії агресії

у кіберпросторі: Закон України від 28.07.2022 № 2470-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 66. Ст. 3946.

85. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення укладення угоди між Україною та Європейським Союзом про взаємне визнання кваліфікованих електронних довірчих послуг та імплементації законодавства Європейського Союзу у сфері електронної ідентифікації: Закон України від 01.12.2022 № 2801-IX. *Офіційний вісник України*. 2023. № 3. С. 195.

86. Про впровадження інформаційної системи управління людськими ресурсами в державних органах: наказ Національного агентства України з питань державної служби від 16.01.2021 № 6-21. *Офіційний вісник України*. 2021. № 15. Ст. 606.

87. Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України: Закон України від 23.02.2006 № 3475-IV (у ред. Закону України № 1194-VII від 09.04.2014). *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 258.

88. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. *Офіційний вісник України*. 2017. № 91. Ст. 2764.

89. Про затвердження Плану пріоритетних дій Уряду на 2025 рік : постанова Кабінету Міністрів України від 18.02.2025 № 131. *Урядовий кур'єр*. 2025. № 39 (21 лютого).

90. Про затвердження Положення про інформаційну систему управління людськими ресурсами в державних органах: постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2020 № 1343. *Офіційний вісник України*. 2021. № 4. Ст. 228.

91. Про затвердження Положення про організаційно-технічну модель кіберзахисту: постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1426. *Офіційний вісник України*. 2022. № 4. Ст. 219.

92. Про затвердження Правил забезпечення захисту інформації в інформаційних, електронних комунікаційних та інформаційно-комунікаційних системах: постанова Кабінету Міністрів України від 29.03.2006 № 373

93. Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 12.06.2020 № 471. *Офіційний вісник України*. 2020. № 50. Ст. 1571.

94. Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік: розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.04.2017 № 275. *Урядовий кур'єр*. 2017. № 85.

95. Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах: Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР (в редакції Закону № 2594-IV від 31.05.2005). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 26. Ст. 347.

96. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 34. Ст. 481.

97. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII (в редакції Закону № 2938-VI від 13.01.2011). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 313.

98. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 № 794-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.

99. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 33. Ст. 241.

100. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Офіційний вісник України*. 2015. № 63. Ст. 2075.

101. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 01.12.2022 № 2807-IX. *Офіційний вісник України*. 2023. № 2. Ст. 86.

102. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. *Офіційний вісник України*. 2017. № 91. Ст. 2765.

103. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки: Закон України від 09.01.2007 № 537-V. *Офіційний вісник України*. 2007. № 8. Ст. 273.

104. Про публічні електронні реєстри: Закон України від 18.11.2021 № 1907-IX (у ред. Закону України від 05.10.2025 № 4577-IX). *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 11. Ст. 27.

105. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.05.2021 «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України від 26.08.2021 № 447/2021. *Офіційний вісник України*. 2021. № 70. Ст. 4417.

106. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

107. Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020: Указ Президента України від 12.01.2015 № 5. *Офіційний вісник України*. 2015. № 4. Ст. 67.

108. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 № 67-р (у ред. розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.09.2020 № 826). Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>

109. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. *Офіційний вісник України*. 2019. № 79. Ст. 2712.

110. Проект Цифрова адженда України – 2020 («Цифровий порядок денний» – 2020) Концептуальні засади (версія 1.0) / Першочергові сфери, ініціативи, проекти «цифровізації» України до 2020 року. Hitesn Office, 2016. 90 с.

111. Пухкал О. Г., Гомоляко О. В. Публічна та державна політика: єдність та відмінності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 24. С. 106–112.

112. Результати моніторингу мережі центрів / Дія. Платформа Центрів. URL: <https://center.diia.gov.ua/rezultati-monitoringu-merezi-centriv-2>

113. Річний аналітичний огляд. Жовтень 2023 – вересень 2024 / USAID; Українська фундація безпекових студій. 32 с. URL: https://www.rnbo.gov.ua/files/2024/NATIONAL_CYBER_SCC/20250109/Year%20in%20review_UKR_upd.pdf.

114. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про призначення А. Ситника Директором Національного антикорупційного бюро України» від 28.08.2020 № 9-р/2020. URL: https://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/9_p_2020.pdf

115. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 1, пункту 2 частини першої статті 4, частини першої, абзаців першого, другого частини другої статті 5, абзаців другого, третього, четвертого, п'ятого, тридцять дев'ятого, сорокового частини третьої, частини шостої статті 8 Закону України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» від 13.06.2019 № 5-р/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v005p710-19>

116. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 16.09.2020 № 11-р/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-20#Text>

117. Розвиток електронних послуг / Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/reformi/efektivne-vryaduvannya/rozvitok-elektronnih-poslug>
118. Романчук О. З., Бисага Ю. М., Берч В. В., Нечипорук Г. Ю., Чечерський В. І. Електронне урядування: конституційно-правове дослідження : Монографія. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2021. 196 с.
119. Руденко М. В. Цифровізація: категоріальні особливості та специфіка трактування. *Економічний форум*. 2021. № 4. С. 3–13.
120. Саркісова К. Електронна демократія як форма політичної комунікації в сучасному суспільстві. *Політичний менеджмент*. 2007. № 1. С. 66–74.
121. Семеніхін І. В. Роль правової доктрини у формуванні європейського правового простору. *Державне будівництво та місцеве самоврядування* : зб. наук. пр. / Нац. акад. прав. наук України, НДІ держ. буд. та місц. самоврядування. Харків : Право, 2012. Вип. 24. С. 187–198.
122. Сергієнко А. Хронологія цифровізації України: як «Держава у смартфоні» підкорює світові рейтинги. URL: <https://speka.media/xronologiya-cifrovizaciyi-ukrayini-yak-derzava-u-smartfoni-pidkoryuje-svitovi-reitingi-9xr37d>
123. Системний аналіз сталого розвитку: навчальний посібник для магістрів галузі знань «Управління та адміністрування» / В. П. Бех, Ю. В. Бех, М. В. Туленков, В. Л. Акуленко, Н. В. Крохмаль, Я. О. Чепуренко ; за заг. ред. В. П. Беґа, М. В. Туленкова Мін-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ: «МП Леся», 2015. 512 с.
124. Ситуаційний операційний центр АРМА змінить управління арештованими активами: Нові цифрові горизонти / Агентство з розшуку та менеджменту активів. Новини 01.05.2025. URL: <https://arma.gov.ua/news/typical/situatsiyniy-operatsiyniy-tsentr-arma-zminit-upravlinnya-areshtovanimi-aktivami-novi-tsifrovi-gorizonti>

125. Сопілко І. М., Сай Р. Є. Електронне урядування, як елемент електронної демократії в Україні. *Юридичний вісник*. 2020. № 2 (55). С. 102–107.

126. Стеблина Н. О. Цифровізація державної політики як дискурс сучасності: автореф. ... дис. докт. політ. наук: 23.00.02 / ДНУ ім. Василя Стуса. Вінниця, 2021. 38 с.

127. Стратегія здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2030 року: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.11.2021 № 1467 (в редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 травня 2025 р. № 464-р). *Офіційний вісник України*. 2021. № 92. Ст. 5987.

128. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 № 386-р. *Офіційний вісник України*. 2013. № 44. Ст. 1581.

129. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року: проект – 2017. 112 с. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf

130. Струтинська І. В. Дефініції поняття «цифрова трансформація». *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 48(2). С. 91–96. DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.48-47>

131. Тарасовський Ю. Регулювання ІІІ. ЄС створить Управління зі штучного інтелекту. *Forbes Ukraine*. 2024. 23 січня. URL: <https://forbes.ua/news/v-es-gotuyutsya-stvoriti-upravlinnya-zi-shtuchnogo-intelektu-23012024-18723>

132. Теорія держави і права в схемах та таблицях: навчальний посібник / Кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: «Хай-Тек Прес», 2020. 296 с.

133. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

134. Терела М. А. Теоретичний аналіз поняття «цифрова держава» в сучасному розумінні. *Держава та регіони. Серія Право*. 2024. № 4 (86). С. 514–519. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.4.82>
135. Терела М. А. Цифрові рішення у діяльності органів місцевого самоврядування в Україні. *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 901–906. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.130>
136. Терела М. А. Е-демократія як складова цифрової політики держави: адміністративно-правовий аспект. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. № 10. С. 1–17. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15254765>
137. Терела М. А. Електронне урядування і цифровий простір: напрямки розвитку в Україні. *Право та державне управління*. 2025. № 1. С. 340–345. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2025.1.47>
138. Терела М. А. Загальні засади цифрового розвитку адміністративних послуг в Україні. *Proceedings of the international scientific conference “Theoretical foundations of law, public management and practice of their application”*, Riga, the Republic of Latvia, December 25–26, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. Р. 137–141. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-526-6-32>
139. Терела М. А. Кабінет Міністрів України як центральний суб’єкт формування та реалізації державної цифрової політики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 12. С. 704–707. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-12/165>
140. Терела М. А. Роль електронного урядування у розвитку цифрової політики держави. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 12 (30). С. 684–698. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-12\(30\)-684-698](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-12(30)-684-698)
141. Терела М. А. Цифрова політика держави як каталізатор сталого розвитку та розумного урядування. *Актуальні питання юридичної науки в дослідженнях молодих вчених* : збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції до Дня науки, м. Київ, 15 травня 2025 р. Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. С. 172–175.

142. Терела М. А. Цифрова політика держави: сутнісні характеристики, еволюція та чинники формування. *Moderní aspekty vědy* : LVIII. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. Česká republika : Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2025. S. 139–152. DOI: <https://doi.org/10.52058/58-2025>.

143. Терела М. А. Ознаки адміністративно-правового регулювання цифрової політики держави. *Proceedings of the international scientific conference “The latest law developments”*, Wloclawek, Republic of Poland, April 3–4, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. P. 387–390. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-432-0-90>

144. Терела М.А. Потреба у цифровізації державної політики як умова розвитку сучасної держави. *Proceedings of the international scientific conference “Advances in law: the view of domestic and foreign scholars”*, Riga, the Republic of Latvia, October 3–4, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. P. 309–312. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-493-1-79>

145. Терела М.А. Цифрова політика держави та «цифровізація»: компаративний аналіз категорій. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 5–7 грудня 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 418–421. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-112>

146. Тимошук В. Адміністративні послуги: Посібник / Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». Київ: ТОВ «Софія-А». 2012. 104 с.

147. Тульчинська С. О., Корзун Л. С. Цифровізація як засіб трансформації економіки України. *Сучасні проблеми економіки і підприємництва*. 2020. № 25. С. 52–59. URL: <http://eipt.khpi.edu.ua/index.php/2310-5534/article/view/199972>

148. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і

їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Том 1. Ст. 2125.

149. Уманців Ю., Бабкова Є. Цифровізація економіки у контексті глобальних тенденцій суспільного розвитку. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2021. № 2(27). С. 102-113.

150. Філософсько-соціологічні аспекти сучасного інформаційного суспільства : монографія / за заг. ред. проф. Панфілова О. Ю. Харків : ФОП Данилко Н. С., 2017. 388 с.

151. Хаустова М. Вплив е-демократії на суспільний розвиток в Україні: теоретико-практичний підхід. *Право та інновації*. 2022. № 3 (39). С. 7–16. DOI: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2022-3\(39\)-1](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2022-3(39)-1)

152. Хаустова М. Г. Поняття цифровізації: національні та міжнародні підходи. *Право та інновації*. 2022. № 2 (38). С. 7–18.

153. Хаустова М. Г. Державна політика в умовах цифровізації суспільства. міжнародний досвід реалізації програм та стратегії цифровізації. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 209–216. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.40>

154. Цифрові трансформації в Україні: чи відповідають вітчизняні інституційні умови зовнішнім викликам та європейському порядку денному? / Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень, 2020. 76 с. URL: http://eap-csf.org.ua/wp-content/uploads/2021/04/Research_DT_PF_WG2_ua-1.pdf

155. Чеховська І. В. Адміністративно-правове забезпечення державної сімейної політики в Україні : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07 / Національний університет державної податкової служби України. Ірпінь, 2014. 533 с.

156. Чукут С. А. Впровадження електронного парламенту в Україні в контексті сучасних світових тенденцій. *Держава та регіони. Серія : Державне управління*. 2016. № 1. С. 133–137.

157. Чукут С. А., Загвойська О.В., Цимбаленко Я. Ю. Основи електронного урядування: навчальний посібник. Електронне мережне навчальне видання. Київ: КПП ім. Ігоря Сікорського, 2022. 268 с.

158. Шульга О. Цифровий суверенітет і українське суспільство. Час для дискусії настав. *Дзеркало тижня*. 2020. 12 січня (№ 1276). URL: https://zn.ua/ukr/tech/cifroviy-suverenitet-i-ukrayinske-suspilstvo-chas-dlya-diskusiyi-nastav-335318_.html

159. Юріков О. О. Стратегія реалізації електронної демократії в період повоєнної відбудови України. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2024. № 39. С. 140–144. DOI: <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2024.39.26>

160. Якушко І. В. Передумови виникнення цифрової трансформації та фактори її розвитку в економічних системах. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2022. № 3. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-3-03-05>

161. Якушко І. В. Передумови виникнення цифрової трансформації та фактори її розвитку в економічних системах / *Інформаційно-аналітичне забезпечення безпеко-орієнтованого управління в умовах глобалізації: матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 17–18 листоп. 2022 р. : тези доп. / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова, Харків. міськрада, Ін-т конкурент. розвідки (Німеччина) [та ін.; організац. ком.: Т. В. Момот та ін.]*. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2022. С. 194–197.

162. Якушко І. Сутність та особливості цифрової трансформації. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 4 (28). С. 75–81. DOI: [10.25140/2411-5215-2021-4\(28\)-75-82](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2021-4(28)-75-82)

163. A trusted and secure European e-ID – Regulation. Part 1 Impact Assessment | An official website of the European Union. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/trusted-and-secure-european-e-id-regulation>

164. Agency for Support for BEREC (BEREC Office) / European Union.
URL: https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/search-all-eu-institutions-and-bodies/agency-support-berec-berec-office_en
165. Ali M. E-governance and E-democracy: a Digital Revolution. *SSRN Electronic Journal*. 2023. January. DOI:10.2139/ssrn.4623414
166. Cancela-Outeda C. The EU's AI act: A framework for collaborative governance. *Internet of Things*. 2024. Vol. 27. October. Article 101291. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.iot.2024.101291>
167. Commission Implementing Decision (EU) 2015/1984 of 3 November 2015 defining the circumstances, formats and procedures of notification pursuant to Article 9(5) of Regulation (EU) No 910/2014 of the European Parliament and of the Council on electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market (notified under document C(2015) 7369) (Text with EEA relevance) / EUR-Lex: EU law. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dec_impl/2015/1984/oj/eng
168. Commission Recommendation (EU) 2021/946 of 3 June 2021 on a common Union Toolbox for a coordinated approach towards a European Digital Identity Framework / EUR-Lex: EU law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reco/2021/946/oj/eng>
169. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. 2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade / European Commission; Brussels, 9.3.2021. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0118>
170. Conclusions of Information Society and Development Conference / An official website of the European Union. URL: <https://cordis.europa.eu/article/id/6191-conclusions-of-information-society-and-development-conference>

171. Congge U., Guillamón M-D., Nurmandi A., Salahudin, Sihidi I.T. Digital democracy: A systematic literature review. *Frontiers in Political Science*. 2023. Vol. 5. DOI: 10.3389/fpos.2023.972802
172. Consolidated text: Commission Implementing Regulation (EU) 2015/1501 of 8 September 2015 on the interoperability framework pursuant to Article 12(8) of Regulation (EU) No 910/2014 of the European Parliament and of the Council on electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market (Text with EEA relevance) / EUR-Lex: EU law. URL: http://data.europa.eu/eli/reg_impl/2015/1501/2015-09-09
173. Directive (EU) 2016/2102 of the European Parliament and of the Council of 26 October 2016 on the accessibility of the websites and mobile applications of public sector bodies (Text with EEA relevance) / EUR-Lex: EU law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/2102/oj/eng>
174. Dunleavy P., Margetts H. Data science, artificial intelligence and the third wave of digital era governance. *Public Policy and Administration*. 2023. № 40(2). Pp. 185–214. DOI: <https://doi.org/10.1177/09520767231198737>
175. Eggers William D., Bellman Joel. The journey to government’s digital transformation. 2015. URL: <https://www2.deloitte.com/us/en/insights/topics/digital-transformation/digital-transformation-in-government.html>
176. E-riigi Akadeemia Statutes. Article of Association. URL: <https://ega.ee/wp-content/uploads/2015/03/E-riigi-Akadeemia-pohikiri-eng-muudet-14.01.2008.pdf>
177. European Digital Identity Wallet. Architecture and Reference Framework. URL: <https://eu-digital-identity-wallet.github.io/eudi-doc-architecture-and-reference-framework/latest/architecture-and-reference-framework-main>
178. Fang Z. E-Government in digital era: concept, practice, and development. *International Journal of the Computer, the Internet and Management*, 2002. vol. 10, No 2. Pp. 1–22.
179. Furtado L. S., Coelho da Silva T. L., Fontenele Ferreira M. G., Jose Antonio J. A. Fernandes de Macedo, Kantnila de Melo Lima Cavalcanti Moreira J.

A framework for Digital Transformation towards Smart Governance: using big data tools to target SDGs in Ceara, Brazil. *Journal of Urban Management*. 2023. No 12. Pp. 74–87. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jum.2023.01.003>

180. Gil-García J. R., Zhang J., Puron-Cid G. Conceptualizing smartness in government: An integrative and multi-dimensional view. *Government Information Quarterly*. 2016. Volume 33. Issue 3. Pp. 524–534. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.giq.2016.03.002>

181. Goal 9. Industry, innovation and infrastructure / UNDP. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku/industry-innovation-and-infrastructure>.

182. Gorenšek T., Kohont A. Conceptualization of digitalization: opportunities and challenges for organizations in the euro-mediterranean area. *International journal of Euro-Mediterranean studies*. 2019. Vol. 12. Num. 2. Pp. 93–115. URL: https://emuni.si/wp-content/uploads/2020/01/IJEMS-2-2019_93%E2%80%93115.pdf

183. Gradillas Maria, Llewellyn D. W. Thomas. Distinguishing Digitization and Digitalization: A Systematic Review and Conceptual Framework. *Journal of Product Innovation Management*. 2025. Vol. 42. Issue 1. Pp. 112–143. DOI: <https://doi.org/10.1111/jpim.12690>

184. ISAD Round Table calls for active participation of business community in the Global Information Society / An official website of the European Union. URL: <https://cordis.europa.eu/article/id/6121-isad-round-table-calls-for-active-participation-of-business-community-in-the-global-information>

185. Laux J., Wachter S., Mittelstadt B. Trustworthy artificial intelligence and the European Union AI act: On the conflation of trustworthiness and acceptability of risk. *Regulation & Governance*. 2024. Vol. 18. P. 3–32. DOI: <https://doi.org/10.1111/reg.12512>

186. Leonardi P. M., Treem J. W. Behavioral Visibility: A new paradigm for organization studies in the age of digitization, digitalization, and datafication.

Organization Studies. 2020. No 41(12), 1601-1625.
DOI: <https://doi.org/10.1177/0170840620970728>

187. Matt C., Trenz M., Cheung Christy M. K. et al. The digitization of the individual: conceptual foundations and opportunities for research. *Electron Market*. 2019. Vol. 29. Pp. 315–322. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12525-019-00348-9>

188. Network Readiness Index 2024. Building a Digital Tomorrow: Public-Private Partnerships for Digital Readiness / Edit. Soumitra Dutta and Bruno Lanvin. Portulans Institute. 284 p. URL: <https://download.networkreadinessindex.org/reports/data/2024/nri-2024.pdf>.

189. Pereira G.V., Parycek P., Falco E., Kleinhans R. Smart Governance in the Context of Smart Cities: A Literature Review. *Information Polity*. 2018. No 23 (2) Pp. 143–162. DOI:10.3233/IP-170067

190. Public Participation Guide / EPA: United States Environmental Protection Agency. URL: <https://www.epa.gov/international-cooperation/public-participation-guide>

191. Radio Regulations. Edition of 2024 / The Un agency for digital technologies. URL: <https://www.itu.int/hub/publication/r-reg-rr-2024>

192. Recommendation Rec(2004)15 of the Committee of Ministers to member states on electronic governance (“e-governance”): adopted by the Committee of Ministers on 15 December 2004 at the 909th meeting of the Ministers' Deputies. URL: https://www.coe.int/t/dgap/democracy/activities/key-texts/recommendations/00Rec_2004_15e-gov_en.asp

193. Regulation (Eu) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:L_202401689

194. Resolution Adopted by the General Assembly [on the report of the First Committee (A/53/576)] 53/70. Developments in the field of information and

telecommunications in the context of international security (A/RES/53/70, 4 January 1999). URL: <https://docs.un.org/en/a/res/53/70>

195. The Framework Convention on Artificial Intelligence / Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/artificial-intelligence/the-framework-convention-on-artificial-intelligence>

196. Ukraine signs the Council of Europe Framework Convention on AI / Strasbourg / Council of Europe. 2025. URL: <https://www.coe.int/en/web/artificial-intelligence/-/ukraine-signs-the-council-of-europe-framework-convention-on-ai>

197. United States International Cyberspace & Digital Policy Strategy. Towards an Innovative, Secure, and Rights-Respecting Digital Future. 61 p. URL: https://www.state.gov/wp-content/uploads/2024/07/United-States-International-Cyberspace-and-Digital-Strategy-FINAL-2024-05-15_508v03-Section-508-Accessible-7.18.2024.pdf.

198. Vatamanu A.F., Tofan M. Integrating Artificial Intelligence into Public Administration: Challenges and Vulnerabilities. *Administrative Sciences*. 2025. Vol. 15 (4). 149. DOI: <https://doi.org/10.3390/admsci15040149>

199. What are the Large Scale Pilot Projects. URL: <https://ec.europa.eu/digital-building-blocks/sites/spaces/EUDIGITALIDENTITYWALLET/pages/694487808/What+are+the+Large+Scale+Pilot+Projects>

200. Цифрова стратегія ЄС / EU4Digital. URL: <https://eufordigital.eu/uk/discover-eu/eu-digital-strategy>

ДОДАТКИ

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

**Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати
дисертації:**

Розділ у колективній монографії:

1. Терела М. А. Цифрова політика держави: сутнісні характеристики, еволюція та чинники формування. *Moderní aspekty vědy* : LVIII. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. Česká republika : Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2025. S. 139–152. DOI: <https://doi.org/10.52058/58-2025>.

Статті у наукових фахових виданнях України з юридичних наук:

2. Терела М. А. Теоретичний аналіз поняття «цифрова держава» в сучасному розумінні. *Держава та регіони. Серія Право*. 2024. № 4 (86). С. 514–519. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.4.82>.

3. Терела М. А. Цифрові рішення у діяльності органів місцевого самоврядування в Україні. *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 901–906. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.130>.

4. Терела М. А. Роль електронного урядування у розвитку цифрової політики держави. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 12 (30). С. 684–698. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-12\(30\)-684-698](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-12(30)-684-698).

5. Терела М. А. Кабінет Міністрів України як центральний суб'єкт формування та реалізації державної цифрової політики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 12. С. 704–707. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-12/165>.

6. Терела М. А. Електронне урядування і цифровий простір: напрямки розвитку в Україні. *Право та державне управління*. 2025. № 1. С. 340–345. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2025.1.47>.

7. Терела М. А. Е-демократія як складова цифрової політики держави: адміністративно-правовий аспект. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. № 10. С. 1–17. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15254765>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Терела М. А. Потреба у цифровізації державної політики як умова розвитку сучасної держави. *Proceedings of the international scientific conference “Advances in law: the view of domestic and foreign scholars”*, Riga, the Republic of Latvia, October 3–4, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. P. 309–312. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-493-1-79>.

9. Терела М. А. Цифрова політика держави та «цифровізація»: компаративний аналіз категорій. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 5–7 грудня 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 418–421. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-112>.

10. Терела М. А. Загальні засади цифрового розвитку адміністративних послуг в Україні. *Proceedings of the international scientific conference “Theoretical foundations of law, public management and practice of their application”*, Riga, the Republic of Latvia, December 25–26, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. P. 137–141. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-526-6-32>.

11. Терела М. А. Ознаки адміністративно-правового регулювання цифрової політики держави. *Proceedings of the international scientific conference “The latest law developments”*, Wloclawek, Republic of Poland, April 3–4, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. P. 387–390. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-432-0-90>.

12. Терела М. А. Цифрова політика держави як каталізатор сталого розвитку та розумного урядування. *Актуальні питання юридичної науки в дослідженнях молодих вчених* : збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції до Дня науки, м. Київ, 15 травня 2025 р. Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. С. 172–175.